T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SAİD HAVVA VE TEFSİRDEKİ METODU

Mustafa UĞRAŞ

ŞANLIURFA – 2019

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SAİD HAVVA VE TEFSİRDEKİ METODU

Mustafa UĞRAŞ

Danışman:

Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ

ŞANLIURFA – 2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (Tefsir) 125201004 numaralı Mustafa Uğraş'ın hazırladığı "Said Havva ve Tefsirdeki Metodu" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 30/09/ 2019 tarihinde, saat 10'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

30/09/ 2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ	kabul	
Üye	Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Maşallah TURAN	Kabul	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

30/10/2019

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek ☐Almıştır ☐Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı	: Mustafa Uğraş
Öğrenci Numarası	: 125201004
Enstitü Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri (Tefsir)
Programı	: Yüksek Lisans
Başlık	: Said Havva ve Tefsirdeki Metodu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 111 sayfalık kısmına ilişkin, 06/09/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı %30'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 6 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

06/09/2019
Mustafa Uğraş
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 06/09/92019

Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı

ÖZET

SAİD HAVVA VE TEFSİRDEKİ METODU

UĞRAŞ, Mustafa

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ

Nisan, 2019, 107 sayfa

Bu çalışmanın konusu Said Havva'nın hayatını incelemek ve tefsirdeki metodunu tespit etmektir. Başka bir deyişle, çalışmada Said Havva'nın hayatının ve tefsirdeki metodunun detaylı ele alınması amaçlanmıştır.

Said Havva yaşadığı asırda Müslümanların sorunlarını önemli ölçüde tespit etmiş ve bunlara uygun reçeteler sunmuştur. Müslümanların içinde bulundukları sıkıntılardan kurtulmanın çarelerini sunarken seriler halinde eserler kaleme almıştır. Bu çalışmada Said Havva'nın eserlerinden hareketle hayatını ve metodunu inceledik. Said Havva âyetleri tefsir ederken önce âyetlerin genel manasını vermiş daha sonra âyetleri tek tek ele alarak âyetlerin lafzi manasını vermiştir. Said Havva 'el-Ma'na'l-harfî' başlığı altında âyeti metniyle beraber tekrar alıp cümle cümle aralara girip izahlar yapmıştır. Bakara sûresini baz alarak Kur'an'ın tamamının bu sûre ile olan irtibatını ortaya koymaya çalışmıştır. Müellif Bakara sûresini Kur'an'ın bütün manalarını ihtiva eden bir odak noktası saymıştır. Her sûrenin Bakaradan bazı âyetlerle irtibatlı olduğunu belirterek diğer müelliflerin yapmadığı bir çalışma ortaya koymuştur. Said Havva kendisine has olan bir üslupla Kur'ân'n-ı kerîmi dört kısma ayırmış ve bu kısımlar arasında münasebet kurmuş; kısımları sûre guruplarına ayırmış ve bu guruplar arsındaki münasebeti belirtmiştir.

Bu çalışmada son dönem İslâm âlimlerinden olan Said Havva'nın, ilim ve davet yolunda geçen hayatı incelenip; tefsir, hadis ve İslâm hukuku alanında eserler

veren önemli bir şahsiyet olduğu tespit edilmiştir. Said Havva'nın tefsirdeki metodu, tefsirinden örnekler verilerek ele alınmıştır. Ayrıca Said Havva tefsirinin yazılış amacı ve önemli olan özellikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Said Havva, Kur'an, Tefsir, Te'vîl

ABSTRACT

SAİD HAVVA and HIS METHOD in COMMENTARY

UĞRAŞ, Mustafa

Master's Thesis

Department of Basic Islamic sciences

Advisor: Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ

April. 2019, 107 pages

The subject of this study is to examine the life of Said Havva and determine his method in commentary. In other words, the aim of this study is to examine the life of Said Havva and his method in detail.

In the century Said Havva lived, he has identified muslims problems significantly and offered solutions to these problems. He offered solutions for the problems of muslim and at the same time he has written books in series. In this study, his life and method were examined from the works of Said Havva. When Said Havva commented on the verses, he first defined the general meaning of verses, and then addressed them one bye one. He then adressed verses one by one to define the full meaning of verses. Said Havva took the verse again with a text under the title of 'el-Ma'na'l-harfi' and made statements for each sentence. He tried to reveal of the whole of the Quran based on the Al-Baqarah surah. The author considered Al-Baqarah surah to be a focal point that includes all the meanings of the Quran. He stated that each surah is related to some verses from Al-Baqarah, and he put forward a study that other authors did not do. Said Havva has divided the Holy Quran into four chapters in a unique style and established a relationship between these chapters; he divided the sections into surah groups and stated the relationship between these groups.

At the end of this work, Said Havva's path of knowledge and invitation as one of the late İslâmic scholars were examined. And also he has been found to be an important person because he has works in the field of commentary, Hadith, and İslâmic

law. Said Havva's method of commentary was examined by giving examples of his commentary. In addition, the purpose of writing and important features of the commentary of Said Havva were determined.

Keywords: Said Havva, Kur'an, Commentary, Te'vîl

SAİD HAVVA VE TEFSİRDEKİ METODU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
Orijinallik Raporu ve Beyan Belgesi	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAİD HAVVA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. DOĞUMU	4
1.2. ÇOCUKLUĞU	4
1.3. GENÇLİĞİ	5
1.4. EVLİLİĞİ	5
1.5. İLMİ YÖNÜ	6
1.6. DAVETÇİ KİŞİLİĞİ	6
1.7. TEFSİRCİLİĞİ	9
1.8. FİKİRLERİ	11
1.9. ESERLERİ	14

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSİR İLMİNE DAİR BAZI USUL KAİDELERİ

2.1. KUR'AN'IN TANIMI	19
2.2. TEFSİR VE TE'VÎL KAVRAMLARI	20

2.2.1. Tefsir Kelimesinin Lügat ve Istılah Anlamı 20
2.2.2. Te'vîl Kelimesinin Lugat ve Istılah Anlamı 20
2.3. TEFSİR KISIMLARI 21
2.3.1. Rivâyet Tefsiri 21
2.3.2. Dirâyet Tefsiri 24

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

SAİD HAVVA'NIN TEFSİRDEKİ METODU

3.1. ÇEŞİTLİ TEFSİRLERDEN YAPTIĞI NAKİLLER 27
3.1.1. İbn-i Kesir'den Yaptığı Nakiller 28
3.1.2. Nesefî Tefsirinden Yaptığı Nakiller 30
3.1.3. Âlûsî'den Yaptığı Nakiller 31
3.1.4.Seyyid Kutup'dan Yaptığı Nakiller 35
3.2. RİVÂYET YÖNÜNDEN SAİD HAVVA TEFSİRİ 39
3.2.1. Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri 40
3.2.2. Kur'an'ın Sünnet İle Tefsiri 43
3.2.3. Kur'an'ın Sahabe Kavli ile Tefsiri 46
3.2.4. Nuzul Sebepleri 49
3.2.5. Nesh Meselesi 53
3.3. DİRÂYET YÖNÜNDEN SAİD HAVVA TEFSİRİ 56
3.3.1. Tefsirindeki Fıkhî Görüşler 57
3.3.2. Bazı Mezheplerin Görüşlerini Vererek Âyetleri Tefsir Etmesi 57
3.3.3. Dört Mezhebin Görüşlerini Vermekle İktifa Etmesi 59
3.3.4. Mezheplerin Görüşlerini Verdikten Sonra Tercihini İfade Etmesi 61
3.3.5. Tefsirindeki Kelâmî Görüşler 63
3.3.5.1. Kimseye Nisbet Etmeden Görüş Belirtmesi 64

3.3.5.2. Çeşitli Görüşleri Vererek Kendi Görüşünü İfade Etmesi 66

3.3.5.3. Çeşitli Tefsirlerden Nakil Yaparak Kelâmî Konulara Değinmesi 67

3.3.5.4. Ehl-i sünnet ve Mu‘tezile Görüşlerini Karşılaştırması 72

3.3.6. Tefsirinde Muhkem ve Müteşabih 74

3.3.7. Tefsirinde İsrâiliyât 77

3.3.8. Mucize’ye Yaklaşımı 80

3.3.9. Âyetlere Yaklaşımı 83

3.3.10. Bilimsel Âyetlere Yaklaşımı 84

3.3.11. Konulara Yaklaşımı 87

3.3.12. Kadınlarla İlgili Meselelere yaklaşımı 89

3.3.13. Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebeti İşleyişi 92

SONUÇ 100

KAYNAKÇA 103

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselâm
b.	İbn
b.y.	Baskı yok
Bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
Çev.	Çeviri
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	Hicri
Hz.	Hazreti
m.	Miladi
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radiyellahu anhu
s.a.v.	Sallallâhu aleyhi ve sellem
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	Tarih yok
v.	Vefatı
v.dğr.	ve diğerleri
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğeri
yy.	Yüz yıl

GİRİŞ

XX. yüzyıl, İslâm âleminde ekonomik, sosyal ve siyasal problemlerin yoğun olarak yaşandığı bir asır olmuştur. Bu problemlere çözüm üretmek, bu sorunlardan kurtulmak için İslâm beldelerinde çeşitli akımlar, fikirler ve gruplar ortaya çıkmıştır. Müslümanlar bu fikirler, akımlar ve gruplar etrafında toplanıp mücadele etmişlerdir. Türkiye'de Said Nursi, Pakistan'da Mevdûdî ve Mısır'da Hasan el-Benna gibi şahıslar İslâm âlemini, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için çevresindeki Müslümanlara öncülük etmişlerdir. Bu sıkıntılı dönemde yaşamış olan Said Havva da Müslümanların içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtuluşu için çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmaların başında, eserler telif etmesi, çeşitli beldeleri dolaşarak davet ve tebliğ çalışmalarında bulunması gelmektedir. Bu faaliyetlerini yürütürken dönemin Suriye rejimi tarafından kendisine baskı yapılmış ve hapse atılmıştır. Hapisteyken faaliyetlerine devam etmiş ve önemli eserlerinden olan *el-Esâs fi't-tefsir* adlı tefsirini kaleme almıştır. Bu tefsiri yazarken Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasıyla beraber müsteşriklerin Kur'an'ın konu bütünlüğüne yönelik olumsuz eleştirilerine cevap vermeyi amaçlamıştır. Âyetlerin birbiriyle ve sûrelerle irtibatı hususunda önemli bir tefsir telif etmiştir.

Bu İslâm âliminin tanınmasını ve tefsirde kullandığı metodun bilinmesini faydalı gördüğümüzden bu çalışmamızda Said Havva ve tefsirdeki metodu konusunu inceledik. Amacımız eserleriyle, seyahatleriyle, konferanslarıyla bütün gayretiyle İslâm ümmetinin derdine çare arayan bu İslâm âlimini daha iyi tanımak/tanıtmak ve tefsir yazarken takip ettiği yöntemi ortaya koymaktır.

Araştırmamızın temel kaynağı Said Havva'nın *el-Esâs fi't-tefsir* adlı eseridir. Eser büyük boy şeklinde altı cilt olarak, orta boy şeklinde on bir cilt olarak Arapça basılmıştır. Her bir cildi yaklaşık 500-600 sayfa arasındadır. Her bir sûreyi bölümlere ayırıp her bölümün âyetlerini ayrı tefsir edip diğer sûreyle olan bağlantısını ortaya koymuştur. Âyetleri tefsir ederken âyetlerden çıkarılacak fıkhî ve kelâmî hükümlere dikkat çekmiştir. Fıkhî hükümlere değinirken genellikle Hanefî mezhebini ön plana çıkarır. Bazen dört mezhebin görüşünü vermiş, bazen de Şafiî ve Hanefi mezhebinin

görüşlerini vermekle yetinmiştir. Yaygın olmamakla beraber âyetlerden çıkarılacak fıkhî hükümleri dile getirirken tercihte bulunup gerekçesini ortaya koymuştur.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Said Havva'nın hayatı hakkında bilgi verdik. Said Havva'nın doğumunu, gençliğini, davetçi kimliğini, ilmi yönünü ve eserlerini konu aldık. Hayatını kendi dilinden yani eserlerinden öğrenmeye ve araştırmaya gayret ettik. Hayatını incelerken büyük oranda *"Hazihi tecrubetî ve hazihi şehadetî"* adlı Arapça eserinden ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin "*Said Havva"* maddesinden istifade ettik. Hayatını daha iyi inceleme adına diğer eserlerine de müracaat ettik. Ayrıca hayatını incelerken fikirlerini de ortaya koymaya özen gösterdik.

İkinci bölümde ise tefsir usulü ile ilgili birtakım bilgiler verdik. Amacımız müellifin tefsirdeki metodunu tespit ederken konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Bu sebeple tefsir, te'vîl, rivâyet tefsiri ve dirâyet tefsiri gibi kavramları izah etmeye çalıştık. Bu konuyu araştırırken Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî'nin, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'nin *et-Tefsir ve'l-mufessirun*, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *et-Tıbyân fî ulûmi'l-Kur'ân*, İsmail Cerrahoğlu'nun *Tefsir Usulü*, Muhsin Demirci'nin *Tefsir Usulü* gibi klasik ve günümüzde telif edilen tefsir usulü kitaplarından istifade ettik.

Üçüncü bölümde ise Said Havva'nın tefsirdeki metodunu inceledik. Müellifin metodunu rivâyet ve dirâyet tefsiri açısından inceledik. Rivâyet yönünü ele alırken özellikle İbn Kesîr 'in *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı eserinden yaptığı nakillere dikkat çektik. Dirâyet yönünü incelerken Seyyid Kutup'un *fî Zilâli'l-Kur'ân,* Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud el-Âlûsî'nin *Rûhu'l-meânî*, Ebu'l Berekât Abdurrahman b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî'nin *Medârikü't-Tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî'nin *el-Câmiʿ li ahkâmi'l-Kurʾân* eseri gibi klasik ve güncel tefsirlerden istifade ettik. Bu bölümde *el-Esâs fi't-tefsir* eserinin "Tefsirindeki Fıkhî Görüşler" ve "Tefsirindeki Kelâmî Görüşler" üst başlıklılarıyla Fıkıh ilmindeki yerine ve Kelâm ilmindeki konumuna dikkat çektik. Ayrıca "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebeti İşleyişi" başlığıyla Kur'an'ın konu

bütünlüğünü âyetler ve sûrelerin arasındaki irtibatı ele alış tarzını inceledik. Said Havva'nın âyet ve sûreler arasındaki irtibatı işlerken bu konuyu tefsirlerinde işleyen müfessirlerden farklı olan yönlerini ortaya koymaya çalıştık. Bu konuyu incelerken müellifin alıntı yaptığı kaynakları tespit etmeye çalıştık. Ayrıca bu bölümde Said Havva'nın gerek itikadî gerek amelî konularda mezheplerin görüşlerini verirken görüşler arasındaki tercihlerine de yer verdik

Çalışmamızın sonuç kısmında ise Said Havva ve tefsirdeki metodu hakkında genel bir değerlendirmede bulunup konu hakkındaki kanaatimizi ortaya koyduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAİD HAVVA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. DOĞUMU

Said Havva, 27 Eylül 1935 yılında Suriye'nin Hama şehrinde doğdu. Babası Muhammed Dib Havva'dır. Annesi Arbiye et-Tiyş'tir. Said Havva Nuaym kabilesine mensuptur. Bu kabile halk arasında Peygamber'in (s.a.v.) soyuna dayanmasıyla bilinir. Ayrıca Said Havva, babasından ve akrabalarından rivâyetle soyunun Hz. Muhammed'e (s.a.v.) dayandığını duyduğunu ancak bunu tahkik etme fırsatı bulamadığını söyler. Annesi ise Şam'da yaşayan Mevali aşiretindendir. [1]

1.2. ÇOCUKLUĞU

Said Havva'nın çocukluğunun fakirlik, imkânsızlık ve sıkıntı içinde geçtiğini söyleyebiliriz. Annesini kaybetmesi, babasından uzak kalması, fakirlik ve daha çocuk yaştayken çalışmak zorunda kalması, sıkıntılı çocukluk döneminin özetidir. Babası Muhammed Dib'in adı bir kan davasına karıştığı için dört yılını şehir dışında geçirmesi, ardından hapiste kalması sebebiyle Said Havva zor günler yaşadı. Bu zor günlerini amcası ve ninesinin yanında geçirdi.[2] Said Havva'nın eğitimine hırslı olan ninesi onu ilkokula kaydetti. Ancak fakirlikten dolayı okul kıyafetine uygun bir elbisesi olmadığı için okuldan ayrılma durumuna geldi. Ancak Said Havva'nın akrabasından biri Said Havva'ya eski bir elbise vererek onun okula devam etmesini sağlamıştır. Babası hapishaneden çıktığında yaklaşık sekiz yaşındaydı. Henüz küçük yaştayken çalışarak babasına yardımcı olduğu için okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Said Havva, ailesinin çok fakir olduğunu, genellikle arpa ekmeği yediklerini, ancak bayramlarda pirinç yiyebildiklerini söyler.[3] Okula nasıl kaydolduğunu şöyle anlatır: "Bazı insanlar babamın yanına gelerek gece okuluna gitmem için onu ikna etmeye çalıştılar. Dârü'l-ensar

[1] Said Havva, *Hazihi tecrubetî ve hazihi şehadetî,* 1. Baskı (Lübnan: Mektebetu vehbe, 1987), 7; Hilal Görgün, "Said Havva," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 1. bs. (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 560.
[2] Hilal Görgün, "Said Havva", *DİA*, 35: 560.
[3] Said Havva, *Hazihi tecrubetî ve hazihi şehadetî*, 8.

adındaki bir gece okulu, babama yardım etmeme engel olmadığı için bu okula gitmem hususunda babam ikna oldu. Gece okuluna gelenlerin hepsi yaşları büyük kimselerdi bazıları babamın arkadaşlarıydı. Küçük olarak sadece ben vardım. Büyükler beni mahcup ediyorlardı ancak imtihanda çoğu kaldı, ben imtihanı kazandım."[4] İlköğrenimini Hama'daki Dârü'l-ensar gece okulunda tamamladı. Daha sonra lise öğrenimine başlayıp, lise öğrenimini üç yılda tamamladı. Bu sırada on altı veya on yedi yaşındaydı. Yani 1951 veya 1952 de İbn Rüşd Lisesinden mezun oldu.[5]

1.3. GENÇLİĞİ

Said Havva gençliğini ilim ve davet yolunda sarf etmiştir. İlim ve davet ile meşgul olurken çeşitli sıkıntılar çekmiştir. Lise yıllarında İhvan-ı Müslimin cemaatinin halkasına dahil olmuş; bu durum onun gelecekteki hayatını önemli ölçüde etkilemiş ve yönlendirmiştir. Hayata bakış açısını ve yaşantısını buna göre düzenlemiştir. Liseyi bitirdikten sonra yazacağı tefsir hususunda önemli ölçüde zihninde bir yöntemin oluştuğunu söyler.[6] Said Havva'nın, hayatının önemli kararlarını lise öğreniminden sonra aldığını söylemek mümkündür. Çünkü ilmi olarak eserler telif etmeye başlaması, İslâm davetinde faal olarak mücadelesi bu dönemin sonrasına tekabül eder. Bu merhalede çeşitli köy ve şehir camilerinde genellikle İslâmî davet ile ilgili hutbeler vermiştir.[7] Suudi Arabistan, Irak, Mısır, Afganistan ve Amerika gibi çeşitli ülkeleri dolaşarak İslâm ümmetinin sorunlarına çözüm bulmaya gayret etmiştir. Kısaca gençliğini ilim ve davet yolunda geçirdiğini ifade edebiliriz.

1.4. EVLİLİĞİ

Said Havva evliliğini şöyle anlatır: "Ümmü Muhammed'i istediğimde kendisiyle annesi ve kardeşinin huzurunda konuştum. Çünkü kızın (evlilik kararını verirken) gözleriyle görmesini, kulaklarıyla işitmesini ve aklıyla tartmasını arzuladım. Zira benim şartlarım ağır, hakkımdaki gelecek ihtimaller çok çeşitli olduğu için eşimin birçok

[4] Said Havva, *Hazihi tecrubetî ve hazihi şehadetî,* 15.
[5] Hilal Görgün, "Said Havva", *DİA*, 35: 560.
[6] Said Havva, *Hazihi tecrubetî ve hazihi şehadetî,* 26.
[7] Said Havva, *Hazihi tecrubetî ve hazihi şehadetî,* 26.

sıkıntıya sabretmesi lazımdı. Sonra hayatımın tabiatından bahsederek eşimin bu ağır yükün üstesinden gelmesi gerektiğini söyledim. Bütün şartlarıma muvafakat etti. Bu sebeple Ümmü Muhammed'i çok arzuladım." Ümmü Muhammed diye hitap ettiği teyzesinin kızıyla evlenmiştir.[8] Bu evliliğinden üçü erkek biri kız olmak üzere dört çocuk dünyaya gelmiştir.

1.5. İLMİ YÖNÜ

İlköğrenimini Hama'daki Dârü'l-ensar gece okulunda tamamladı. İbn Rüşd Lisesi'nden mezun oldu. Lise öğretmenlerinden Şeyh Muhammed el-Hâmid vasıtasıyla Suriye Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın üyeleriyle tanıştı ve 1952'de örgüte katıldı. 1956'da Şam Üniversitesi'nde yeni açılan Külliyyetü'ş-şeriati'l-İslâmiyye'ye kaydoldu. Fakültenin kurucu dekanı ve Suriye Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın lideri olan Mustafa es-Sibaî ile tanıştı. Derslerinin yanı sıra İhvan-ı Müslimin içindeki faaliyetlerde görev aldı, ayrıca Şam'da faaliyet gösteren çeşitli tarikat önderlerinin derslerine katıldı. Üniversite dışında Şeyh Abdülkerim er-Rifaî, Muhammed el-Haşim ve Abdülvehhab Debus gibi âlimlerden ders aldı.[9]

Çeşitli alanlarda seriler halinde önemli eserler veren Said Havva esas serisi içinde önemli bir eseri olan *el-Esâs fi't-tefsir* adlı eserini hapiste kaldığı beş sene zarfında tamamlamıştır. Bunun yanında yazmış olduğu *el-Esâs fi's-sünne ve fıkhiha*, *el-İslam* ve *Terbiyetünâ'r-rûhiyye* adlı eserlerinden anlaşılıyor ki fıkıh, tefsir ve tasavvuf ilminde de hakkında eser verecek derecede bilgi sahibi bir İslâm âlimidir.

1.6. DAVETÇİ KİŞİLİĞİ

Said Havva'nın hayatına baktığımızda ilmi kimliğiyle birlikte davetçi kimliğinin de öne çıktığını görmekteyiz. Yaşadığı çevreyi ilmiyle, fikriyle aydınlatmaya çalışan Said Havva, kendisini Allah yoluna adayan ve bu uğurda çeşitli sıkıntılar çekmiş bir davetçidir. Yetiştiği dönemde İslâm âlemini istila etmiş olan milliyetçilik akımı, her milletin kendi devletini kurmak istemesi ve İslâm şeriatının

[8] Said Havva, *Hazihi tecrubetî ve hazihi şehadetî*, 80.
[9] Hilal Görgün, "Said Havva", *DİA*, 35: 560.

uygulamalarının batılılar tarafından tenkit edilmesi ve Said Havva'nın bunlara karşı ilmî, fikrî mücadelesi davetçi kimliğini de zorunlu kılmıştır. Çünkü organize olmuş, topyekûn İslâm'a saldıran batı âlemine karşı mücadelenin başarıya ulaşmasının ancak birlikte hareket eden organize olmuş bir ümmet bilinciyle gerçekleşebileceğini çeşitli vesilelerle dile getiren Said Havva bu hedefini gerçekleştirmek üzere çeşitli İslâm beldelerine seyahatlerde bulunmuş, konferanslar, mitingler düzenlemiştir. İnsanlara İslâm'ın ne kadar mükemmel bir din olduğunu göstermek için ilimle ispat yoluna giderek hem insanları İslâm'a çağırmış hem de Müslümanları uyandırmaya gayret etmiştir. *el-Esâs fi't-tefsir* adlı eserinde Kur'an'ın îcazını ispatlama çalışması yönüyle davetçi âlim kimliğini de yansıtmıştır.

İslâm dinini bütün yönleriyle ihya etmeye çalışan bir grubun içinde bulunması[10] da davetçi kimliğinin oluşmasında önemli bir etken olduğunu söylememiz mümkündür. *el-İslâm* adlı eserinde bir Müslüman'ın gerçekleştirmesi gereken en önemli görevlerini İslâm devletini kurmak, sünneti ihya etmek, ümmetin birliğini sağlamak için çalışmak ve Allah yolunda cihat etmek olarak ifade etmesini[11] ve bunları gerçekleştirmek için yoğun çaba sarf etmesini davet ilkesini kendisine düstur etmesinin etkisi olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Said Havva *el-Esâs fi't-tefsir* adlı tefsirinde asrımız davetçilerinin sorunlarını sayarken iman ve tevhide gereken boyutta önem verilmediğine dikkat çeker. Davetçinin bir başka sorununun da aklî ve naklî deliller hususunda yetersiz olmaları olduğunu vurgular. Davette birinci derecede iman ve tevhide yer vermek gerektiğini söyler.[12] Said Havva'nın eserlerini incelediğimizde davetçiler tarafından ihmal edilen mezkûr hususları kendisinin ihmal etmediğini söylemek yerinde olacaktır. Çünkü eserlerinde bir meseleyi açıklarken aklî ve naklî delillere yer verip tevhide vurgu yapar. Tefsirinde "De ki: İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim."[13] Bu âyeti

[10] Mısır' da Hasan el-Benna tarafından kurulan İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) cemiyeti içinde bulunmuştur.
[11] Said Havva, *el-İslâm*, 4. bs. (Kahire: Dâru's-selam, 2001), 333.
[12] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 7. bs. (Kahire: Dâru's-selam, 2009), 3: 151.
[13] Yusuf 12/108.

açıklarken davetçinin cahili bir toplum içindeki cesaretine vurgu yapar. Said Havva, Seyyid Kutup'tan nakille cahili toplum içerisinde erimekle onları İslâm'a davet etmeyi ve yavaş yavaş aralarına sızıp bir netice alabileceğini zannetmeyi, bu akidenin kalplere nasıl ulaşacağını bilmemek olarak değerlendirir. Yaptığı bu alıntının devamında davetçilerin cesaretli olmaları gerektiğini şöyle vurgular: "Ateist olan birisi kimliğini gayet açık bir şekilde ortaya koyup hedeflerini açıklayabiliyorken neden davetçiler özel kimliklerini ve cahiliye yolundan tamamen farklı olan bir yolda olduklarını ilân etmiyorlar?"[14]

Said Havva'ya göre davetçiler için Allah'ın sünneti onların güç ve dirençlerinin bittiği ana kadar mutlaka sıkıntı ve zorluk çekmesidir. İnsanların güvendikleri görünür sebeplerden büsbütün ümit kesildikten sonra, Allah'ın yardımının geleceğini söyler. Kurtuluşa layık olanlar Allah'tan gelen bu yardım ile, yalanlayanların başına gelen helakten kurtulurlar. Allah'ın azabının da gelip günahkarları bulacağını söyler.[15] Said Havva, sünetullah olarak ifade ettiği sıkıntı ve zorlukları bizzat çekmiştir. Zamanın Baas rejimi tarafından hapse atılması, sürgün edilmesi ve Hama katliamının yaşanması çektiği sıkıntıların bir kısmını teşkil eder.

Said Havva davetin pahalı ve zorlu bir uğraş olduğunu söyler. Bunun böyle olmasının sebebini ise Allah'ın yardımının ucuz olmaması olarak değerlendirir. Bu konuda şöyle der: "Eğer yardım basit ve ucuz olsaydı her gün uydurma bir davetçi bir iddia ile çıkar bu da ona bir sorumluluk yüklemeyip ona pek az bir pahaya mal olurdu."[16] Said Havva davetçilerin sıkıntılı bir hayat sürmelerinin bir hikmetini de şöyle açıklar: "Hak davetler insanlık hayatı için birtakım kuralların ifadesidir. Yalancı iddialara karşı muhafaza edilmesi gereken yöntemler topluluğudur. Yalan iddia sahipleri sıkıntılara tahammül edemeyeceklerinden dolayı böyle bir iddiada yalan yere bulunmaktan çekinirler. Böylece hak ve batıl, Allah'ın davetini hiçbir şekilde elden bırakmayan samimi ve güvenilir kimselerin katlanabileceği sıkıntıların mihenk taşında ortaya çıkar. Bu samimi davetçiler yardımın bu dünya hayatında kendilerine ulaşmayacağını bilseler dahi Allah'a davetten vazgeçmezler. Cahili toplumlarda

[14] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 3: 152.
[15] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 3: 153.
[16] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 3: 153.

Allah'a daveti yüklenen kimsenin kolay bir yolculuğa çıkmayacağı esasına göre kendisini hazırlaması ve kısa sürede sonuç verecek maddi bir ticaret yapmadığını iyice bilmesi gerekir."[17]

Said Havva davetçinin manevi olarak nefsini tezkiye etmesine de önem verir. Yüce Allah'a davet eden kimselerin iman, tevbe, istiğfar ve Allah'ı çokça zikretmeye önem vermeleri gerektiğini söyler. Bu konuda şu âyeti zikreder:

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

"Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.[18]

Said Havva, davetçinin Allah'ı zikretme hususunda başarı sağladığı oranda başarılı olacağını söyler. Bundan dolayı salih olan sûfîlerin insanları bir halden başka bir hale geçirmesinde başarılı olduklarını söyler. Bu sûfîlerin başarısını müritleri ile beraber istiğfarda bulunmasına, zikre devam etmesine ve kusurları karşılıklı olarak hatırlatmasına bağlar. Said Havva: "Bu sebeple her Müslümana çokça namaz kılmayı tavsiye ediyoruz, çünkü namaz zikirlerin en üstünüdür" der.[19]

1.7. TEFSİRCİLİĞİ

Said Havva yakın dönemde yaşamış çağdaş bir müfessirdir. Said Havva İslâmî alanda birçok eser telif etmiştir. Çalışmamızın ilgili bölümünde bu eserlerle ilgili kısaca bilgiler verdik. *el-Esâs fi't-tefsir* adlı eserine gelince geniş hacimli bir eserdir. Arapça olarak on bir cilt şeklinde basılmıştır. On altı cilt olarak Türkçe 'ye tercüme edilip basılmıştır.

Said Havva bu eserinde hem klasik tefsirlerden hem de yaşadığı çağdaki tefsirlerden alıntılar yapmıştır. İbn Kesîr, Kurtubî ve Nesefî gibi tefsirlerden alıntı yapması, geleneksel tefsiri önemsemesi açısından önemlidir. Seyyid Kutup ve Mevdûdî gibi çağdaş müfessirlerden alıntı yapması da çağdaş tefsir anlayışına olan hakimiyeti

[17] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 3: 153.
[18] Ra'd 13/28.
[19] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 3: 182.

açısından önemlidir.

Tefsirinde fıkıh, kelâm, hadis tasavvuf vb. alanlarda genişçe malumatın yer alması İslamî ilimlere hakimiyetini göstermesi açısından önemlidir. Tefsirinde rivâyetleri ihmal etmemesi müfessir kimliğini pekiştiren bir başka unsurdur. Bir başka önemli husus ise alıntı yaptığı muteber tefsirlerin tek tek ismini zikretmesidir.

Tefsirinde asrın içimize attığı şüphelerden, maddi ve manevi hastalıklardan bahsetmiş ve ümmeti bu hastalıklara karşı uyarmış olması güncel sorunlara eğilen bir tefsirci olduğunu yansıtan önemli bir hususdur. Said Havva'nın tefsirinde İslâm aleminde bir dönem etkili olan Darwinizmin tutarsızlığını ortaya koymaya çalışması,[20] ümmetin güncel sorunlarına eğildiğini göstermesi açısından önem arz eder. Çünkü bir eser yaşadığı toplumun problemlerini ortaya koyup çözüm ürettiği oranda başarılı olabilir. Said Havva tefsirinde zaman zaman güncel tartışmalara değinerek kendi fikrini ortaya koyar. Örneğin şeytan ile ilgili tartışmalar hakkında şunları dile getir: "Asrımızda gaybî olan her şeye şiddetli bir saldırı söz konusudur. Gayba iman edenlerin akılları bilimsel olmamakla suçlanmıştır. Sadece duyu organlarıyla hissedilebilene inanan materyalistlerin bu suçlamaları garipsenecek bir durum değildir, bu eskiden beri insanların kurtulamadıkları bir durumdur. Esas garipsenmesi geren durum bunlara cevap verilirken nassların materyalistlerin menfaatine uygun olarak te'vîl edilmesidir." Said Havva cin ve şeytanlar ile ilgili tartışmalara giriş mahiyetinde bu açıklamayı yaptıktan sonra şeytanın kötülüğün ve insandaki kötü eğilimin sembolü olduğu fikrini eleştirir. Şayet cinler ve şeytanlar hakkında ki nasların tümü hakikat olmayıp birtakım manaların sembolleri olarak te'vîl edilecek olsa, geriye te'vîl edilmeyecek bir hakikatin kalmayacağını ifade ederek bu düşüncenin yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışır. Said Havva şeytanı bir şahıs olarak görmeyip birtakım manaların sembolleri olarak kabul etmenin küfür olduğunu da sözlerine ekler.[21]

[20] Bkz. Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 67-68.
[21] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 67.

1.8. FİKİRLERİ

Hasan el-Benna önderliğinde Mısır'da ortaya çıkan İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) adındaki cemiyet dünyanın çeşitli yerlerinde örgütlenerek İslâm âlemini içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için çeşitli ilkeler ortaya koymuştur. Müslüman Kardeşler cemaati "kendisini ıslah etmeyen başkasını ıslah edemez" düsturundan hareketle nefsi ıslah etmeyi öncelemiştir. Bu cemaatin bir ferdi olan Said Havva, nefsin ıslahını önceleyen *el-Müstahlas fî tezkiyeti'l-enfüs* adında bir eser kaleme almıştır. Said Havva'nın fikirlerinin toplumun her alanında var olan bir din anlayışıyla bir İslâm devletinin kurulması[22]fikri çerçevesinde şekillendiğini söyleyebiliriz. Yazdığı *Fî afâkı't-teâlim* eserinde, nefsini ıslah etmek, Müslüman bir yuva kurmak, toplumu irşad etmek, âleme rehberlik etmek ve İslâm ümmetine devletini iade etmek[23] vb. hedeflerden bahsetmesi hayat felsefesini ortaya koymaktadır. Müslümanların en önemli vazifelerinin İslâm devletini kurmak, sünnet-i seniyeyi ihya etmek, ümmetin birliği için çalışmak ve Allah yolunda cihat etmek olduğunu ifade etmesi siyasî fikirlerini ortaya koyar. Said Havva belirlenen hedeflere ulaşmak, toplumda köklü bir değişiklik ve İslâm ümmetinin problemlerinin çözümü için kişiyi belli bir seviye yükseltmek gerektiğini söyler bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Uzun süreden beri, İslâm ümmetinin karışıklık probleminin sırrının Müslüman fertte olduğu kanaatine vardım. Eğer her Müslüman ferdi, olması gereken yere ulaştırabilirsek, İslâm ümmetinin durumunda köklü bir değişme olacaktır. Müslüman ferdin karışıklık sorunu hangi seviyede olursa olsun, şu beş olgunun içinde gizlidir: Kültür, Ahlak, Planlama, Bir araya gelme, Uygulama. Uzun tecrübemden sonra, bana göre önemli olan, önceden hazırlanmış çerçeveler ve donuk kalıplar değil, kültürün özüne sahip, ahlakî değerlere haiz, nerede ve hangi durumda olursa olsun bunların ışığı altında durumlarını düzenleyip planını yaparak örnek bir şekilde ve tam bir maharetle uygulamayı yapabilecek kişinin mevcudiyetidir. Öğrenci, öğretmen,

[22] Said Havva, *Eğitim Risalesi,* Çev. Abdulillah Yıkılmaz, 1. bs. (İstanbul: Yenda Dağıtım, 1990), 34.
[23] Said Havva, Eğitim *Risalesi*, 34-36.

evli, bekâr; sendikada, bir müessesede, idarede, cemaatte, partide, dernekte bulunan kimse; bakan, hâkim veya mahkûm kim olursa olsun, mühim olan husus (mezkur kimselerde) kâmil bir şahsiyetin bulunmasıdır."[24]

Bir bakıma Said Havva'nın, Hasan el-Benna'nın çağdaş yorumcusu olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Hasan el-Benna: "Gayemiz Allah'tır" ifadesini kullanmış, Said Havva bunu *Allah celle celâlüh /İslâm'da Allah İnancı* adlı eseriyle açıklamaya çalışmıştır. Hasan el Benna: *"Önderimiz Resûlüllah'tır"* ilkesini koymuş, Said Havva bunu *er-Resûl* adlı eseriyle izah etmiştir. Hasan el Benna: "Anayasamız Kur'an'dır" demiş, Said Havva ise bunu *el-İslâm* adlı eseriyle şerh etmiştir. Hasan el-Benna: "Yolumuz cihattır" demiş, Said Havva ise bunu, *Cündüllah sekâfeten ve ahlâkan/ Allah Erinin Ahlak ve Kültürü* adlı risalesiyle açıklamıştır.[25]

Said Havva'nın İslâm ümmetinin problemlerinin çözümünde ferdi ıslahı ön planda tutmasının tasavvufî yönünden kaynaklandığını ifade etmemiz mümkündür. Çünkü tasavvufun da ana gayesi insanı kötü ahlâktan, çirkin huylardan uzaklaştırmak, güzel vasıflarla bezemek, Allah ve Resûlü'nün ahlâkını benimseterek Hz. Peygamber'e tam bir ittiba ile "insan-ı kâmil" yetiştirmektir.[26] Ancak onun tasavvuf anlayışı alışılagelen tasavvuf anlayışından farklıdır. O tasavvufu, İslâm dininin siyasî, sosyal ve iktisadî olarak kısaca her yönüyle yaşanmasının bir parçası olarak görür.[27] Tasavvufu şöyle tarif eder*:* "Tasavvuf, gerçek akidenin zevkine ermektir. Bunu aşarsa tasavvuf zındıklık olur. Tasavvuf olmaktan çıkar. Tasavvuf herkesin muhtaç olduğu ve herkesi kuşatabilen bir ilimdir."[28]

Tasavvufu hem yaşamaya çalışan hem de tasavvuf hakkında eser telif eden Said Havva, mümkün mertebe tasavvufa karışmış hurafelerden uzak durmaya gayret etmiş ve tasavvuf içine karışmış, İslâm'ın ruhuna aykırı olan yönleri de eleştirmiştir.[29] Tasavvuf içine girmiş birtakım hurafeleri ortaya koymak ve aynı zamanda tasavvufun

[24] Said Havva, *Allah Erinin Stratejisi,* Çev. Ahmed Haşimoğlu, b.y. (İstanbul: Yenda Dağıtım, 1990), 9-10.
[25] Said Havva, *İbadet Ansiklopedisi*, Çev. M.Ahmet Varol, v.dğr., 2. bs. (İstanbul: Aksa, 1997), 1: 11.
[26] Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar,* 13. bs. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 58.
[27] Said Havva, *Ruh Terbiyemiz,* Çev. Cengiz Yağcı, 1. bs. (İstanbul: Yenda Dağıtım, 1996), 30.
[28] Said Havva, *Ruh Terbiyemiz,* 94.
[29] Said Havva, *Ruh Terbiyemiz,* 10.

olması gereken şeklini belirtmek için *Terbiyetünâ'r-rûhiyye* adlı eseri kaleme almıştır**.**

Tasavvuf hakkındaki görüşlerini kısaca şöyle özetlemek mümkündür: Evvela tasavvufu bir Müslümanın hayatında olması gereken bir durum olarak görür. Tasavvufun asrımızda gerekli olduğunu şöyle izah eder: "Asrımız şehvet ve duygusallığın hâkim olduğu maddeci bir asırdır. Bunları da onlara denk ve mukabil bir şeyle karşılamamız gerekmektedir. Kesinlikle diyorum ki bunları ancak tasavvufî bir terbiye ile karşılayabiliriz."[30] Tasavvufu gerekli görmesine rağmen muttasavvıfın bir şeyhin yoluna girmeden Allah'a ulaşmasının mümkün olmadığı iddiasını büyük bir vehim olarak nitelendirir. Çünkü Allah'a ulaşmayı O'na dair bilgiye ulaşma olarak değerlendirir. Marifetullahı özel bir şekilde şeyhin varlığına bağlamak, bu tür şeyhlerin elinde sulûk etmeyenleri günahkâr kabul etmek, birçokları muhaddis ve müfessir olan milyonlarca Müslümanı Allah'ı bilmeden ve tanımadan öldüğünü kabul etmek demektir[31] der**.** "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır" sözünü eleştirerek bu sözü söyleyen cahil sûfilerin bu gibi sözlerle insanları cahil şeyhlerine bağlanmaya çağırdıklarını ifade eder. Bazı sûfilerin de bu sözü "şer'î ilimleri kendisine öğretecek kimsesi olmayan şahıs" şeklinde, te'vîl ettiğini söyler.[32]

Said Havva özellikle sûfilerin şatahatı hususunda ağır eleştirilerde bulunarak İslâm tarihinde sapmaların en çirkini olduğunu ifade eder.[33] İhvanın manevi kanadını tasavvuf tecrübesi ile güçlendirmek isteyen Said Havva, tasavvufun içine zaman ve zeminlerin etkisiyle karışan tortuları temizlemek amacıyla yukarıda belirttiğimiz gibi *Terbiyetünâ'r-rûhiyye* adlı kitabını kaleme almıştır. O bu konuda şunları dile getirir; "Sahabe ilim ile ameli cem etmişti. Onlarda kalbî hal ile birlikte ahlâkî vasıflar mevcuttu. Zamanın ilerlemesiyle amel, kalp hali ve ahlâkî vasıflar zayıfladı. Bu sebeple zahiri amel ve Müslüman için gerekli olan kalbî hal meselesinde işleri asıl mecrasına döndürmenin bir çabası olarak İslâmî tasavvuf ortaya çıktı. Sonra bu tasavvuf çeşitli yollara bölündü, eğri büğrü yollara saptı. Öyle ki, İbn Arabi'nin kendisi

[30] Said Havva, *Ruh Terbiyemiz,* 18.
[31] Said Havva, *Ruh Terbiyemiz,* 292.
[32] Said Havva, *Ruh Terbiyemiz,* 81.
[33] Said Havva, *Ruh Terbiyemiz,* 400.

şöyle demektedir: "Tasavvufa karşı uyanık ol. Çünkü yoldan çıkanların çoğu ondandır. O, helak olmanın ve yücelmenin yoludur. Her kim ilim, amel ve halini tahkik derecesine ulaştırırsa ebediyeti elde eder. Değilse, helak olanlarla beraber helak olur."[34]

Said Havva diyor ki: "Birçokları tasavvufu bilmecelere çevirmiş; içini sırlarla doldurarak kabartmış ve vehimlere çevirmiştir. Öyle ki tasavvuf, anlaşılması mümkün olmayan şeylerin sembolü haline gelmiştir. Aslı ve muhtevası itibariyle herkes tarafından istenen bir şey olduğu halde, onu halkın belirli bir kesimine tahsis ettiler. Sahabeden en doğru ve aslına uygun şekliyle Allah'a seyredip nasibini almayan biri var mıdır? İşte Hz. Ali… Şüpheli olmakla birlikte tasavvufî tarikatların çoğu onun üzerinde cereyan etmektedir. Müslümanların bir kısmı kendisine: "Resûlullah (s.a.v.) size özel bir şey verdi mi? diye sorduğunda şu cevabı veriyor: "Hayır, bir kula Allah'ın kitabından verilen bir anlayış ve şu sayfada görülen şeyden başka bir şey yoktur. Bu sayfada da şer'î bazı hükümlerin dışında bir şey yoktur."[35]

İran devriminden hemen sonra Said Havva ile Züheyr Sâlim Suriyeli mazlumlara yardım istemek üzere Tahran'a gitmişler ve Humeynî ile bir araya gelmişlerdir. Said Havva nafile bir biçimde bir saat dil dökmüş lakin muhatabını ikna edememiştir. Stratejik ve jeo-politik engeller(!) dolayısıyla Suriyeli Müslümanlara yardım etmeyen Tahran rejimi, 28 Şubat 1982 yılında Hafız Esed'e bağlı askeri birliklerin Hama'da 30 bin insanı öldürmelerine seyirci kalmış; bilakis zâlim Şam rejiminin yanında yer almıştır. [36]

1.9. ESERLERİ

Said Havva eserlerini "Usul", "Esâs", "Terbiye", "Tezkiye ve Sülûk", "*Fıkhü'd-da've ve'l-amelü'l-İslâmî*" adlarıyla seriler halinde yayınlamıştır. Çoğu Türkçeye tercüme edilen kitaplarının başlıcaları şunlardır:

[34] Said Havva, *Müzekkirâtu fî menâzili's-sıddikîn ve'r-rabbaniyyîn*, 1. bs. (Beyrut: Dâru Ammar, 1989), 18.
[35] Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, 91.
[36] Muhammad İmamoğlu, "Vefatının 23. Yılında Âlim-i Rabbâni Said Havva" *Genç Birikim Dergisi*, 154 (Mart 2012): 35.

Usul serisi:

1. *Allah celle celâlüh* (Beyrut 1969); Faruk Yılmaz tarafından "*İslâm İnancında Allah'a İnanmak*" adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Said Havva bu eserini Allah Teâlâ'nın varlığı ve birliği hakkındaki şüpheleri izale etmek ve Allah'ın rızasına ulaştırmak amacıyla yazdığını ifade eder.[37] Eserde kısaca şu konu başlıklarına değinir: Kâinatın Yaratılış Delili, İrade Delili, Hayat Delili, Hidâyet Delili, Hikmet Delili, Yardım Delili, Birlik Delili. Bu delillerle Allah'ın varlığını, zatında ve sıfatlarında bir olduğunu ispat etmeye çalışır.

2. *er-Resûl sallallâhu aleyhi ve sellem;* (I-II, Beyrut 1969; Kahire 1986; Beyrut 1988); Bu eseri Halil Gönenç *(Allah Resûlü Hazreti Muhammed (s.a.v.)* Ankara 1979) ve Harun Ünal *(er-Resûl Hazreti Muhammed,* İstanbul 1987) Türkçeye çevirmiştir. Said Havva bu kitapta Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şahsiyetini ortaya koymaya ve Peygamberliğini ispat etmeye çalışmıştır.

İnkârcı Materyalistlerin insana Allah'ı unutturmaya, Allah düşüncesini köreltmeye çalışması, Said Havva'nın usul serisini meydana getirmesine bir sebep olduğunu ifade etmemiz mümkündür. Çünkü müellifin yaşadığı dönem itibariyle Müslümanları çepe çevre saran materyalist akım, Müslüman devletlerin ekonomisini siyasî ve sosyal hayatını yönlendirecek derecede etkilemiş ve her geçen gün bu etkileme artarak devam etmiştir.

3. *el-İslâm* (I-IV, Beyrut 1969); Eserin ilk cildi Kenan Gültürk tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir *(İmanın İlkeleri: Şehadet*, İstanbul 1990). Bu eseri ise inanç, ibadet, yasalar vb. konuları içermektedir. Said Havva usul serisinin birinci ve ikici serisinde imanî konuları işleyip muhatapları ikna etmeye çalışırken üçüncü serisi olan *el-İslâm* eserinde ise ikna olmuş olan kimselere yani Mü'minlere hitap edip İslâm'ı tüm yönleriyle anlatmaya çalışmıştır.

Esâs serisi:

Müellif bu çalışmasında *"el-Esâs"* tabirini kullanmasının sebebini şöyle

[37] Said Havva, *İslâm İnancında Allah'a İnanmak*, Çev. Faruk Yılmaz, 1. bs. (İstanbul: Yenda Dağıtım, t.y.), 7.

açıklar: "Benim bu diziye 'Yöntemde Esâs' adını verip bu üç kısmın içinde 'Esâs' kelimesini kullanmış olmamın sebebi, Müslüman kardeşlerime, üzerinde yapı yükseltebilecekleri bir temel/esas sunmaktır. Okuyucu bu diziyle, Kur'an'ı anlamakta, Sünnet'i ve onun fıkhını kavramakta nasıl bir temel verilmiş olacağını görecektir."[38]

1. *el-Esâs fi't-tefsir* (I-Xl Kahire 1405/1985, 1409/1989, 1412/1991); İlim, davet, terbiye ve cihad kitabı olarak nitelediği eserin telifinde Ebü'I-Fida İbn Kesîr, Necmeddin en-Nesefî ve Seyyid Kutup'un tefsirlerini temel alarak bu tefsirlerden yaptığı nakiller göze çarpar. Eseri M. Beşir Eryarsoy ve Abdüsselam Arı Türkçeye çevirmiştir (I-XVI, İstanbul 1989-1992).

2. *el-Esâs fi's-sünne ve fıkhiha* (I-XIV, Kahire 1989); Üç ana bölümden oluşan eserde hadislerden hareketle Resûl-i Ekrem'in hayatının ele alındığı birinci bölüm dört cilttir. Akaid konularının ve itikadî mezheplerin işlendiği ikinci bölüm üç cilt, ibadet ve cihadla ilgili konuları ele aldığı üçüncü bölüm ise yedi ciltten oluşmuş bir eserdir.[39]

Terbiye, Tezkiye ve Süluk serisi:

1. *Terbiyetünâ'r-rûhiyye* (Kahire 1979; Beyrut-Dımaşk 1979): İbrahim Sarmış ve M.Sait Şimşek tarafından *Ruh Terbiyemiz* (*İslâm Tasavvufu)* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (Konya, 1980). Ayrıca Cengiz Yağcı tarafından *Ruh Terbiyemiz* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (İstanbul 1996); Bu kitabı telif etmesindeki etkenleri kısaca şöyle izah etmemiz mümkündür:

a) Ruh terbiyesinin İslâm hareketine katılan insanlar için zaruri olması.

b) Ehl-i sünnet ve'l-cemaat akidesi ve bunların fıkhî mezheplerinin ışığında kaleme alınmış olan tasavvuf kitaplarının azlığı.

c) Bu sahada kitap yazanların çoğunun tasavvufu belirli bir zümreye has bir ilim haline getirmeleri.

d) Tarihi seyir içerisinde tasavvuf ilmine birçok hurafenin karışması.[40]

2. *Müzekkirât fî menâzili's-sıddıkîn ve'r-rabbâniyyîn* (Kahire 1986), İbn

[38] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 7.
[39] Hilal Görgün, "Said Havva", *DİA*, 35: 561.
[40] Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, 7-8.

Ata'ullâh el-İskenderî'nin eserlerine dayanılarak hazırlanan, seyir, uzlet, müridlik, evrad ve zikir mertebeleri gibi tasavvufî konulara dair bir eserdir.

3. *el-Müstahlas fi tezkiyeti'l-enfüs* (Kahire 1983); Said Havva kitabın mukaddimesinde Gazzali'nin *İhya-u ulumi'd-din* isimli eserinden özetlemeler yaparak istifade ettiğini ifade eder.[41] *İslâm'da Nefis Tezkiyesi* başlığıyla Bekir Ali Bilgiç tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Müellif, gözlemleri neticesinde ümmetin hayatında nefis temizliğindeki zayıflığı görmüş ve bu eseri meydana getirmiştir.[42]

Fıkhü'd-da've ve'l-amelü'l-İslâmî serisi.

1. *Cündüllah sekâfeten ve ahlâkan* (Beyrut 1971); Said Havva'nın özellikle siyasî hedeflerini ve bunlara ulaşma yollarını ortaya koyduğu bu eseri; Ridde, Hizbullah, İslâm devletinin tesisi, Müslümanların tek bir devlet altında toplanması, hilafet makamının tekrar tesisi, dünya İslâm devletinin kurulması gibi konuları içermektedir.[43] Harun Ünal *Allah Erinin Ahlak ve Kültürü* başlığıyla Türkçe 'ye çevirmiştir (İstanbul I987).

2. *el-Medhal ila da'veti'l-ihvani'l-müslimin* (Amman 1979, 1998); M.Said Şimşek *(Müslüman Kardeşler Hareketine Giriş*, Konya 1980); ve Ramazan Nazlı (*50. Yılda Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, İstanbul 1980); tarafından Türkçeye, tercüme edilmiştir.

3. *Fi afâkı't-teâlim: Dirâse fi afâkı da'veti'l-üstaz el-Benna (*Kahire 1980); Bu eser Abdulillah Yıkılmaz tarafından *Eğitim Risalesi* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. (İstanbul 1990); Bu eser bir mukaddime ve iki kısım ve bir hatimeden oluşmuştur. Birinci kısımda biatın rükünlerinden, ikinci kısımda ise mücahit kardeşin vecibelerinden bahseder.

4. *Hâzihi tecribetî ve hâzihi şehâdetî* (Kahire 1987); Said Havva'nın otobiyografisi olup modern dönem Suriye tarihi ve Suriye İhvan-ı Müslimin Teşkilatı

[41] Said Havva, *İslâm'da Nefis Tezkiyesi,* Çev. Bekir Ali Bilgiç, b.y. (İstanbul: Yenda Dağıtım,1997), 16.
[42] Said Havva, *İslâm'da Nefis Tezkiyesi*, 16.
[43] Hilal Görgün, Said Havva, *DİA,* 35: 561.

hakkında önemli bir kaynak sayılmaktadır.[44]

[44] Hilal Görgün, "Said Havva", *DİA*, 35: 561.

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSİR İLMİNE DAİR BAZI USUL KAİDELERİ

2.1. KUR'AN'IN TANIMI

Kur'an kelimesi meşhur olan görüşe göre 'okudu' manasına gelen قرأ kökünden türemiştir. İmam Suyutî bu görüşü İbn Hazm el-Lihyanî'nin görüşü olarak aktarır.[45]

Kur'an'ın ıstılahî manasına gelince bu hususta da ihtilaflar söz konusudur. Bu ihtilafların kaynağına baktığımızda Kur'an'ın çeşitli vasıflarının göz önünde bulundurulup tarif yapıldığı görülür. Örneğin bazı âlimler Kur'an'ı "Fatiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilen Allah kelâmı" şeklinde tanımlarken, Kur'an'ın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) inen kitap olması ve şekli özelliği olan başladığı sûre ile bittiği sûreyi dikkate almıştır. Elmalılı M. Hamdi Yazır ise şöyle tarif eder: "Kur'an; Allah Teâlâ tarafından yüce Resûlü Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) Arapça olarak indirilip, bize tevatür yolu ile nakledilen, açık ve açıklayıcı kitabın adıdır.*"*[46] Bu tarifte Kur'an'ın vurgulanan, özelliği, ilahî olması, tevatür yoluyla bize ulaşmış olması, açık ve açıklayıcı olmasıdır. Bazı âlimler de Kur'an'ı, "Hz. Muhammed'e (s.a.v.) vahiy yoluyla Arapça olarak indirilen; Allah'tan geldiği, ezberden ve yazılı olarak aynıyla intikal ettiği konusunda şüphe bulunmayan, Müslümanca yaşamak isteyenler için hayat kılavuzu olan ilahî kitap"[47] şeklinde tarif etmiştir. Bu tarif, Kur'an'ın daha fazla özelliklerini ihtiva etmesi bakımından önceki tariflere göre daha kapsamlıdır. Meşhur olan tarife göre ise Kur'an, "Cebrail (a.s) vasıtasıyla peygamberlerin sonuncusuna indirilen, mushaflarda yazılı, bize tevatür yoluyla nakledilmiş, Fatiha sûresinden başlayıp Nâs sûresiyle biten, Allah'ın mu'ciz kelâmıdır." Muhammed Ali es-Sâbûnî, âlimlerin ve usulcülerin bu tanım üzerine görüş birliğine vardıklarını söyler.[48]

---

[45] Celaluddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, b.y. (Kahire: Matbaatu'l hicâzî, h.1388), 1: 52.
[46] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5.bs. (Ankara: Akçağ Yayınevi, 2015), 1: 52.
[47] Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4. bs. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 1: 13.
[48] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tıbyan fi ulûmi'l-Kur'ân*, 4. bs. (Pakistan: Mektebetu'l-Büşra, 2011), 9.

2.2. TEFSİR VE TE'VÎL KAVRAMLARI

2.2.1. Tefsir Kelimesinin Lügat ve Istılah Anlamı

Lugat manası itibariyle tefsir, tef'il vezninde olup, üzeri kapalı bir şeyi açmak, izhar etmek gibi anlamlara gelmektedir.[49] Tefsir kelimesi "fesr" (فسر) veya "sefr" (سفر) kökünden türemiştir. Fesr, sözlükte doktorun hastalığı teşhis için suya (idrara, kana, balgama) bakması, bir şeyi beyan etmek, keşfetmek, üzeri kapalı bir şeyi açmak; sefr ise, kapalı bir şeyi açmak, aydınlatmak ve keşfetmek anlamlarına gelir.[50] Görüldüğü gibi tefsir kelimesinin kökeni ister "fesr" olsun ister "sefr" olsun her iki durumda da tefsir; kapalı bir şeyi açmak, keşfetmek anlamını taşır.

Tefsir, ıstılahî olarak şöyle tarif edilmiştir: Anlamı kapalı olan, manası zor anlaşılan sözden ne kastedildiğini açıklama demektir. Tefsir kelimesi daha çok Kur'an'ın kelime, terkip ve cümlelerinin ne anlama geldiğini açıklamak, müşkil ve garip lafızları izah etmek, Kur'an'ı yorumlamak anlamında kullanılır.[51]

2.2.2. Te'vîl Kelimesinin Lugat ve Istılah Anlamı

"Te'vîl" kelimesi, sözlük manası itibariyle aslına dönmek anlamına gelen "evl" kökünden "tef'îl" vezninde mastar olup, "döndürmek" ve "herhangi bir şeyi varacağı yere vardırmak" demektir.[52]Istılahta ise, "Âyetlerdeki olası anlamlardan birini, âyetin bağlamı ve Kur'an bütünlüğü dikkate alınarak tercih etmek" anlamında kullanılır.[53]

Te'vîl terim olarak da "Meşru bir sebep veya delilden ötürü âyeti zahirî manasından alıp, kendisinden önce ve sonraki âyete mutabık, kitap ve sünnete uygun manalardan birine hamletmek" demektir.[54]

---

[49] Bedreddin Muhammed b. Abdillah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 4. bs. (Kahire: Dâru't-turâs, 1984); İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 31. bs. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 240.

[50] Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 146; İsmail Karagöz v.dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 5. bs. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 642.

[51]Suyutî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 173; İsmail Karagöz v.dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 642.

[52] Suyutî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 173; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, 7. bs. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2003), 33.

[53] Suyutî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 173; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 643.

[54] Suyutî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 173.

2.3. TEFSİR KISIMLARI

2.3.1. Rivâyet Tefsiri

Rivâyet tefsiri, Kur'an âyetlerinin âyetlerle, hadislerle, sahabe veya tabiinden gelen rivâyetlerle açıklanmasıdır." Nitekim Zürkânî, rivâyet tefsirini, "Kur'an'dan, sünnetten veya sahabe sözlerinden murad-ı ilahiyi açıklamak üzere gelen rivâyetlerdir"[55] şeklinde tarif etmiştir.

Yüce Allah bir kavme peygamber gönderdiğinde onların diliyle gönderir. Çünkü peygamberlerin en büyük vazifesi Allah'tan gelen vahyi kavimlerine tebliğ etmesidir. Bu vahyi tebliğ edebilmeleri için onların dilini bilmesi gerekir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor: "İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın; bundan sonra Allah dilediğini sapkınlık içerisinde bırakır, dilediğini de doğru yola iletir. O, güçlüdür, hikmet sahibidir."[56] Yüce Allah son peygamber olarak Hz. Muhhamed'i (s.a.v.) kureyş kavminden gönderdi. Kur'an'ı da kavminin diliyle yani Arapça olarak gönderdi. Tefsir faaliyeti Hz. Peygamberin Kur'an'ı Kavmine açıklamasıyla başladığını söylememiz mümkündür. Çünkü peygamberin temel vazifesi Allah'tan gelen vahyi kavmine aktarmak ve açıklamaktır. Peygamber efendimizin bu yönden açıklamalarına şunu örnek verebiliriz: Bakara sûresinin 238. Âyetinde geçen "Salât'ul-Vusta" tabirini anlamayan sahabe bunu Peygamber efendimize sormuş Peygamber efendimizde bu ikindi namazı olarak açıklamıştır.[57]

Yüce Allah: "Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik." Bu âyetten anlıyoruz ki sahabe Kur'an'ı anlıyordu. Ancak fesahat ve belagate zirve olan Kur'an'ı anlamada zorlandıkları durumlar da oluyordu. Hatta bazı noktaları Peygamber'e sormadan anlamaları mümkün değildi. Nâsih ve mensûh gibi hususları bildiren peygamber olduğu için Kur'an'ın lafzından bunu anlamak mümkün değildi. Bu durumlarda sahabe Hz. Muhammed'e (s.a.v.) müracaat edip anlamadıkları âyetleri ona

[55] Muhammed Abdülaziz ez-Zurkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, b.y. (Beyrut: Mektebetu'l-asriyye, 2003), 2: 15.
[56] İbrahim 14/4.
[57] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 1:391.

sorarak öğrenirlerdi. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra sahabe anlamadıkları âyetleri birbirlerine sorarak Kur'an'ı anlamaya çalışırlardı. Çünkü sahabe arasında Kur'an'ı anlama ve kavrama cihetiyle birbirinden farklıydı. Örneğin İbn Mes'ud'un kendisine has olan mushafı vardı. Bazı âyetleri açıklamak için mushafına notlar almıştı. Bu notlar daha sonra tefsir açısından önemli bir kaynak olmuştur.[58]

Kur'an'ın anlamını öğrenmek ve öğretmek ile öne çıkan bazı sahabiler tefsir açısından ana kaynaklar arasında yer almışlardır. Bu sahabiler arasında şunları saymamız mümkündür: Ali b. Ebî Talib, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas, Ubeyb b. Kâ'b, Ebû Musa el-Eş'arî, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr.

Sahabe Peygamber'in vefatından sonra dünyanın çeşitli yerlerine dağılıp İslam'ı anlatmaya gayret gösterdiler. Hz. Peygamber'den öğrendiklerini bir sonraki nesil olan tabiîn dediğimiz nesle aktardılar. Muallimleri sahabe olan tabiînin de Kur'an'ı anlamaya katkısı büyüktür. Hz: Peygamber ve sahabeden sonra tefsire en büyük katkıyı tabiîn nesli yapmıştır. Zira Peygamberden gelen bütün rivâyeterin silsilesi içinde tabiîni görmekteyiz. Onlar sahabeden aldıkları ilmi bir sonraki nesle aktarmışlardır. Mekkede tabiînin mullimi Abdullah b. Abbas idi. İbn Abbas burada bir tefsir ekolu kurmuştu. Kur'an tefsirinin pîri olan bu sahabinin kurmuş olduğu tefsir ekolü hakkında İbn Teymiyye: "Tabiîler içerisinde tefsir yönünden en önde gelenler Mekke ekolünün yetiştirdiği müfessirlerdir. Çünkü onlar İbn Abbas'ın talebeleridir."[59] Bu ekolün yetiştirdiği en seçkin öğrenciler şunlardır:

1. Mücâhid b. Cebr (Ö. 103/721).

2. İkrime Cöl (Ö. 104/722).

3. Sa'îd b. Cübeyr (Ö. 95/714).

4. Tavus b. Keysân (Ö. 106/724).

5. Atâ b. Ebî Rabâh (Ö. l14/732).

[58] Mehmet Paçacı, Kur'ân'a Giriş, 4. bs. (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), 121.
[59] Musaid b. Süleyman b. Nasır Tayyar, *Şehu'l-Mukaddime fî usuli't-tefsir li İbn Teymiyye*, 2. bs. (Riyad: Dâru'l İbn Cevzî, h. 1426), 54.

Vahyin ikinci merkezi olan Medine'de Übeyb b. Kâ'b önemli öğrenciler yetiştirdi. Bu öğrencilerden en meşhurları şunlardır:

1. Ebu'l-ÂIiye (Ö. 90/709).

2. Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (Ö. 118/736).

3. Zeyd b. Eslem (Ö. 136/753).

Peygamber efendimizin vefatından sonra Irak'a göç eden Abdullah b. Me'ud burada çok önemli ilmî hizmetlerde bulundu burada birçok fakih ve müfessirin yetişmesine sebep oldu. Abdullah b. Me'ud'un yetiştirdiği meşhur öğrenciler şunlardır:

1. Alkame b. Kays (Ö. 61/681).

2. Mesrûk b. el-Ecdâ (Ö. 63/682).

3. Esved b. Yezîd (Ö. 74/693).

4. el-Hasan el-Basrî (Ö. HO/728).

5. Katâde b. Diâme (Ö. 117/735).

Tabiinden Kur'an tefsiri hakkında yapılan nakillerin rivâyet tefsiri içinde değerlendirilmesi hususunda ihtilaflar söz konusudur. Bazı âlimler tabiinden gelen rivâyetleri, rivâyet tefsiri kabilinden saymıştır. Çünkü tabiin nesli bu rivâyetleri sahabeden aldığını söylemiştir. Bazı âlimler de tabiinden gelen rivâyetleri rey tefsiri kabilinden saymıştır.[60] Bu konuda İbn Kesîr şunları söyler: "Eğer Kur'an'da, Sünnet'te ve sahâbe'den nakledilen rivâyette bir âyetin tefsiri bulunmazsa; imamların çoğu bu hususta, Mücâhid ve İbn Cerir gibi tabiîn'in sözlerine müracaat etmişlerdir. Çünkü Mücâhid Kur'an tefsirinde bir delil mesabesinde idi.[61]

Tabiîn döneminden sonra tedvin devri başlamış tefsir sadedinde gelen

[60] ez-Zurkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 16.
[61] Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm* , 2. bs. (Dımeşk: Mektebetu'd-dâru'l-feyha, 1998), 1: 21.

rivâyetler hadis kitaplarında "Kitabu't-Tefsir" başlığı altında toplanmıştır. Daha sonra önemli rivâyet tefsirleri uluşturulmuştur. Bazı önemli rivâyet tefsirleri şunlardır:

1. İbn Cerîr et-Taberî (51.310/922), *Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân*.

2. Ebu'1-Leys es-Semerkandî (Ö. 383/993), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*,

3. el-Bagavî (Ö. 516/1122), *Me'âlimu't-tenzîl*.

4. İbn Atiyye el-Endülüsî (Ö. 546/1151), *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsiri'l-kitabi'l-azîz.*

5. İbn Kesîr (Ö. 774/1372), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*.

6. es-Suyûtî (Ö. 911/1505), *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr.*

2.3.2. Dirâyet Tefsiri

Kur'an tefsiri rivâyet ile başlar. Rivâyet tefsiri daha çok sahabe ve tabiîn döneminin özelliğini gösterir. Fetihlerle İslâm topraklarının genişlemesi, Müslümanların çeşitli kültürlerle karşılaşması ve yeni problemlerin ortaya çıkmasıyla Kur'an'dan yeni hükümlerin çıkarılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçtan ötürü başta çekingen davranan ulemâ rivâyetleri göz ardı etmeden âyetler hakkındaki görüşlerini ve içtihatlarını ortaya koydular. Görüşlerini ortaya koyarken Arap dil kurallarına ve İslâm'ın ruhuna uygun olmasına dikkat ettiler. Bu şekilde dirâyet tefsirinin ilk örnekleri ortaya çıkmış oldu.

Dirâyet tefsiri, müfessir olma özelliklerini kendisinde toplayan bir şahsın Arap dil kurallarına ve İslâm'ın genel ilkelerine uygun olarak içtihadıyla Kur'an'ı açıklamasıdır." Nitekim Zehebî dirâyet tefsiri hakkında şöyle diyor: "Rey'den maksat içtihattır. Rey tefsiri Kur'an'ı içtihat ile tefsir etmektir. Ancak tefsir yapacak kimsenin Arap kelâmına vakıf olması, Arapça lafızların manalarını ve delâlet vecihlerini cahiliye devri şiirinden yararlanarak bilmesi, Kur'an âyetlerinin nüzul sebeplerini, nâsih ve mensûhunu ve müfessirin muhtaç olduğu diğer ilimleri bilmesi gerekir."[62]

[62] Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsir ve'l-mufessirun*, (Kahire: Mektebetu vehbe, 2000), 1: 183.

Bir asla dayanmadan sadece görüş ve içtihatla yapılan tefsir caiz değildir.[63] Bu konuda Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

مَنْ قَال فِي كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِرَأيِهِ فَاَصَابَ فَقَدْ اَخْطَأَ

"Görüşleriyle Allah'ın Kitabını açıklamaya çalışan kimse doğruya isabet etse de hata etmiştir."[64] Bu vb. hadislere bakıp selef alimleri Kur'an hakkında bilgisizce konuşmaktan içtinap etmişlerdir. Said b. Müseyyeb'ten bir âyetin manası sorulur. Oda ben Kur'an hakkında konuşamam demiştir.[65] Bu konuda İbni Kesîr birçok rivâyeti zikrettikten sonra şunları söyler: "Bu sahih hadisler ve ona benzeyen selefin önderlerinden nakledilenler, onların bilmedikleri konuda tefsire dalmaktan kaçındıklarını gösterir. Şeriat ve dil bakımından bildiği konuda konuşanlara gelince; bunda bir beis yoktur. Bunun için o zevattan ve diğerlerinden tefsir konusunda birçok sözler nakledilmiştir ve bunun çelişik tarafı da yoktur. Zira onlar bildikleri şeyleri söylemişler bilmedikleri konuda da susmuşlardır. İşte herkese düşen görev de budur. Nasıl bilinmeyen konuda susmak vacipse, bilinen konuda soru sorulduğu zaman söylemek te vaciptir."[66]

Dirâyet tefsiri dinildiği zaman rivâyetlerin içinde bulunmadığı tefsir olarak anlaşılmamalıdır. Çünkü dirâyet tefsiri daha çok nassın bulunmadığı içtihad alanında söz konusudur. Bu yönüyle dirâyet tefsiri içinde rivâyeterle birlikte içtihat vardır. Dirâyet tefsirini rivâyetten ayıran en belirgin özellik müfessirin herhangi bir meselede kendi görüşüne yer vermesidir. Ancak bu onun rivâyet tefsir kaynaklarını hiç kullanmayacağı anlamına gelmez. Burada takip edilecek en sağlıklı yöntem öncelikle rivâyet tefsiri için söz konusu edilen kaynaklara başvurmak ve o kaynaklardan elde edilen bilgileri akıl süzgecinden geçirmektir. İşte bu da içtihatta bulunmak demektir. Ancak bu, müfessirin tefsir ettiği nass hakkında bahis konusu kaynaklarda bilgi bulamadığı, ya da kendisine ulaşan rivâyetlerdeki ihtilâf veya tutarsızlıkları ortadan kaldırmak istediği zaman müracaat edeceği bir yoldur.[67] Bu yol takip edilerek önemli dirâyet tefsirleri kaleme alınmıştır. Bazı önemli dirâyet tefsirleri:

---

[63] Menna' el-Kattan, *Mebâhis fî ulûmi'ı Kur'ân*, 8. bs. (Lübnan: Müessetü'r-risale, 2015), 375.
[64] Ebû Dâvûd, İlim, 5.
[65] İbn Cerîr et-Taberî *Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân* 1. bs. (Kahire: Dâru'l hıcr, 2001), 1: 79.
[66] İbn Kesîr, Tefsiru'l Kur'âni'l-azîm, 1: 23.
[67] Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, 323.

1. Mahmud b. Ömer ez-Zamahşerî (Ö. 538/949), *el-Keşşaf an hakâiki ğavamizi't-tenzil ve uyûnü'l-ekâvil fi vücuhi't-te'vîl*

2. Muhammed b. Ömer el-Hüseyin er-Razî (Ö.606/1209), *Mefatihu'l-gayb*

3. Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (Ö. 685/1286), *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vîl*

4. Abdullah b. Ahmed en-Nesefî (Ö. 710/1300), *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vîl*

5. Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî (Ö. 741/1340), *Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl*

6. Ebu'l-Mansur el-Maturidî (Ö. 238-333/852-994), *Te'vilatü'l-Kur'ân*

7. Ebussuud Muhammed (Ö. 982/1574), *İrşâdu'l-akli's-selim ilâ mezâya'l-kitabi'l-kerîm*

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

SAİD HAVVA'NIN TEFSİRDEKİ METODU

Said Havva'nın tefsirde kullandığı metot daha önce denenmemiş bir metot değil, önceki müfessirlerin de kullandığı bir metottur. Önce rivâyetlere yer vermesi daha sonra dirâyet yönüyle âyetleri açıklaması birçok müfessirin kullandığı bir metottur. Said Havva tefsirinde genel manada önce sûreyi bölümlere ayırıp bölümler ve sûreler arasındaki irtibatı ortaya koyar. Sonra sûre veya âyetler hususunda rivâyet varsa nakleder. Âyetlerin umumî manasını verdikten sonra âyetleri daha etraflı ve derinlemesine inceler ve çeşitli tefsirlerden nakillerde bulunur. Bu sırada zaman zaman fıkhî ve kelâmî tartışmalara girer.

Âyetler arası münâsebetin ilk örneğini Zamahşerî tefsirinde görüyoruz.[68] Daha sonra birçok müfessir tefsir yaparken Kur'an âyetlerinin biribiriyle olan irtibatını göz önünde bulundurmuşlardır. Yakın dönem ve günümüz müfessirlerinden olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Bediuzzaman Said Nursî, Seyyid Kutup, Ebu'l-Ala el-Mevdûdî ve Muhammed Ali es-Sâbûnî gibi müfessirler tefsirlerininde âyetler arası münâsebeti göz önünde bulundurarak tefsir yapmışlar. Said Havva da tefsirinde bu metodu kullanarak âyetleri açıklamıştır. Said Havva'nın âyetleri tefsir ederken âyetler ve sûreler arasındaki münâsebeti ortaya koyması ve bütün sûreleri Bakara sûresiyle ilişkilendirmesi tefsirini farklı kılan bir husustur.

Bu bölüm de Said Havva'nın tefsirde kullandığı metodu ayrıntılı olarak ortaya koymaya çalışacağız.

3.1. ÇEŞİTLİ TEFSİRLERDEN YAPTIĞI NAKİLLER

Said Havva 'Nukûl' başlığı altında âyetlerin daha iyi anlaşılması için çeşitli tefsirlerden nakillerde bulunur. Bazen de iddia ettiği manayı destelemek için tefsirlerden nakillerde bulunur. Bu nakillerde bulunurken nakilde bulunduğu müellifin adını veya eserinin adını zikreder.

[68] Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, 1. bs. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 34.

3.1.1. İbn-i Kesîr'den Yaptığı Nakiller

Said Havva'nın Fatiha sûresinin tefsirinde şöyle bir yol izlediğini görmekteyiz. Önce Fatiha sûresi ile Bakara sûresi arasındaki münâsebeti ortaya koyar. Daha sonra sûreyi üç bölüme ayırıp sûre hakkındaki isimler üzerinde durur. Sonra sûre ile ilgili rivâyetleri inceler. Daha sonra sûrenin umumi manassını akıl ve nakil ile izah eder. Bu nakilleri yaparken İbn Kesîr 'den önemli ölçüde istifade eder.

1. Örnek:

Said Havva Fatiha sûresinde besmele ile ilgili mezhep imamlarının görüşlerini zikrettikten sonra İbn Kesîr'in bu konu hakkındaki çıkarımına şu şekilde yer verir: "Aslında mezhep imamlarının besmele hakkındaki görüşleri birbirine yakındır çünkü hepsi besmeleyi açıktan okuyan ile gizliden okuyanın namazını sahih görmüştür."[69]

2. Örnek:

بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ

"Hayır, öyle değil; iyilik yaparak kendini Allah'a veren kimsenin ecri Rabbi'nin katındadır. Onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir."[70]

Said Havva أَسْلَمَ وَجْهَهُ tabirini "kim nefsini sadece Allah'a teslim edip hiçbir şekilde başkasını ona ortak koşmazsa" şeklinde tefsir eder. Bu görüşünü desteklemek için İbn Kesîr 'den şöyle bir nakilde bulur: "Kabul olunabilecek bir amelde iki şartın bulunması gerekir. Bunlardan birisi o amelin yalnızca Allah'a halis kılınması, diğeri de bu amelin doğru ve şeriata uygun olmasıdır. Bu amel halis olmakla beraber doğru değil ise kesinlikle kabul olunmaz. Amel zahiri şekliyle şeriata uygun olmakla birlikte bu ameli işleyen kimsenin maksadı, halisen Allah değil ise aynı şekilde bu fiil, işleyenin yüzüne geri çevrilir. Riyakâr ve münafıkların durumu böyledir."[71]

[69] Said Havva, *el-Esas fi't-tefsir*, 1: 44.
[70] Bakara 2/112.
[71] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 113; Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm,* (Dımeşk: Dâru'l-feyha, 1998), 1: 214-215.

3. Örnek:

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

"Rabbinizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!"[72]

Said Havva bu âyetle ilgili İbn Kesîr 'den şöyle bir nakilde bulunur:

روى البزار عن أبي هريرة قالَ: جاءَ رجلٌ إلى رسولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم فقالَ: أرأيت قولَهُ تعالى: وجنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَات والأرْض فَأيْنَ النَّارُ؟ قَالَ: أرَأيْتَ الليلَ إذا جَاءَ لَبسَ كُلَّ شَيْءٍ فَأيْنَ النَهَارُ؟ قَالَ: حَيْثُ شَاءَ اللهُ قَالَ:"وَكَذلِكَ النَّارُ تَكُونُ حَيْثُ شَاءَ اللهُ.

Bezzar Ebû Hureyre'den şöyle bir rivâyette bulunur: "Bir adam Resûlüllah'ın (s.a.v.) yanına gelerek şöyle dedi: Allah-u Teâla 'Genişliği yer ve gök arası olan cennet' diye buyuruyor o halde cehennem nerede? Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyuruyor: 'Görüyorsun ki gece olduğunda her tarafı kaplıyor peki gündüz nereye gidiyor?' Adam: 'Allah'ın dilediği yere gider' deyince Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Cehennemin durumu da böyledir Allah nereye dilerse orada olur."

İbn Kesîr bunun iki anlama gelme ihtimalinin olduğunu söyler. "Birinci İhtimal: Gündüz olduğunda geceyi müşahede edemeyişimiz herhangi bir yerde olmamasını gerektirmez. İkinci ihtimal: gece dünyanın bir tarafını kaplayınca gündüzde dünyanın öbür tarafını kaplar. Aynı şekilde cennette âlâyı illiyinde arşın altında semânın üstünde bulunur. Nitekim Allah Teâla "genişliği yer ve gök kadardır"[73] buyurur. Cehennem ise esfel-i safilindedir. Cennetin genişliğinin gökler ve yerler kadar olması ile cehennemin varlığı arasında bir tezat söz konusu değildir."[74]

[72] Hadid 57/21.
[73] Hadid 57/21.
[74] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 434.

3.1.2. Nesefî Tefsirinden Yaptığı Nakiller

1. Örnek:

وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاء كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلآئِكَةِ فَقَالَ أَنبِئُونِي بِأَسْمَاء هَؤُلاء إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

"Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklere gösterdi. Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin dedi."[75]

Said Havva Bakara sûresinin 30-39. âyetlerini bir bölüme ayırıp bu âyet grubunu beraber tefsir eder. Önceki âyetlerle olan irtibatını ortaya koyduktan sonra bu âyetleri genişçe açıklayıp çeşitli tefsirlerden nakillerde bulunur. Bu âyetle ilgili açıklamalardan sonra Nesefî'den şöyle bir nakilde bulunur: "Bu âyet bizlere isimleri bilmenin bile ibadet etmek maksadıyla bir kenara çekilmekten daha üstün olduğunu göstermektedir. Ya şeriat bilgisini edinmek hakkında ne söylenebilir!"[76]

2. Örnek:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَقُولُواْ رَاعِنَا وَقُولُواْ انظُرْنَا وَاسْمَعُواْ وَلِلكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

"Ey inananlar! Peygamber'e, 'Bizi de dinle' (râinâ; demeyin, 'Bizi gözet' (unzurna) deyin ve dinleyin, inkâr edenlere elem verici azab vardır."[77]

Said Havva bu âyetin açıklamasını yaptıktan sonra Nesefî'den şöyle bir nakilde bulunur: "Müslümanlar Resûlullah'ın (s.a.v.) kendilerine bir şey öğretmesini istediğinde: "Ey Allah'ın Resûlu bizi de gözet (râinâ)" demekte idiler. Yani sözünü gereğince anlayıp belleyinceye kadar bizi bekle, bizi gözet demektir. Yahudilerin de İbranice veya Süryanice birbirleriyle sövüştükleri bir sözleri vardı ki bu da (râinâ) kelimesi idi. Mü'minlerin 'râinâ' dediklerini işitince bunu fırsat belleyerek, aralarındaki sövüşmeyi kast edip Resûlullah'a (s.a.v.) bu şekilde hitap etmeye başladılar. İşte bu sebepten Mü'minlere bu kelimenin kullanılması yasaklandı ve aynı

[75] Bakara 2/31.
[76] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 64; Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 6. bs. (Dımeşk : Daru'l-İbn Kesîr, 2013), 1: 79.
[77] Bakara 2/104.

anlama gelen انظرنا kelimesini kullanmaları emredildi. Yani bizim de anlamamıza fırsat tanı anlamına gelir."[78]

3. Örnek:

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ۟

"İnsanların hesaba çekilecekleri (gün) yaklaştı. Hal böyle iken onlar, gaflet içinde yüz çevirdiler."

Said Havva bu âyetle ilgili olarak kâfirlere ait birçok huy ve davranışın Mü'minlerde de bulunmasının mümkün olduğunu belirttikten sonra bu görüşünü desteklemek üzere Nesefî'den şöyle bir nakilde bulunur:

"Hesabın yaklaşması umumîdir. Gafletle yüz çevirmekse mükelleften mükellefe değişir. Hesabından gaflete düşmüş nice kimse vardır ki, bunun sebebi dünyasına dalması, Mevlasından yüz çevirmesidir. Yine hesabından gaflette olan nice kimse vardır ki, bunun sebebi ise, Mevla'sında fenâ bulması ve dünyasından yüz çevirmiş olmasıdır. Bu kişi ancak Mevla'sını görmekle ayılıp kendine gelebilir. Öbürü ise ancak ölüler kafilesine katılınca ayılır. O halde size düşen hesaba çekilmeden önce nefsinizi hesaba çekmek, uyandırılmadan önce bu uyarıya dikkat edip uyanmak ve gafillerden yüz çevirerek bütün mahlûkatın yaratıcısının zikriyle uğraşmaktır. Ta ki alemlerin Rabbine kavuşmakla feyz bulasınız.[79]

3.1.3. Âlûsî'den Yaptığı Nakiller

Said Havva'nın tefsirini yazarken nakiller yaptığı tefsirlerden biri de Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud el-Âlûsi'nin *Rûhu'l-meânî* adlı tefsiridir.

1. örnek:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاء لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً وَلَئِن قُلْتَ

إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ مِن بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ إِنْ هَذَا إِلاَّ سِحْرٌ مُّبِينٌ

[78] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 106; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 1: 117-118.
[79] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 4: 50; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2: 393.

"Arş'ı su üzerinde iken, hanginizin daha güzel iş yapacağını ortaya koymak için, gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. And olsun ki, 'Siz gerçekten, ölümden sonra dirileceksiniz' desen,inkâr edenler: Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir derler."[80]

Said Havva yedi kat semâ ile bütün yıldız kümelerinin bulunduğu semâyı birbirinden ayrı olarak değerlendirmiştir. Müellif bu âyet-i kerîmede geçen "semâvât" kelimesini açıklarken yedi semânın arzdan sonra yaratıldığını söyler. Bütün olarak semâ, yani bu yıldız kümelerinin toplamı olan semâ arzdan önce yaratılmıştır" der. Said Havva bu görüşünü desteklemek için Âlûsî'den şöyle bir nakil yapar: "Bu ifadelerden anlaşılan şudur: Sınırları belirlenmiş olan semâ arzdan ve arzdakilerden önce yaratılmıştır. Daha sonra arz yaratılmış arzdan sonra yedi semâ, sonra arzda bulunan maden ve bitkiler, sonra hayvanlar âlemi, arkasından insanlar âlemi yaratılmıştır."[81] Said Havva bu nakli yaparken Âlûsî tefsirinde birinci cildin 217. sayfasında geçtiğini söyler.[82] Burada müellif nakilde bulunduğu kaynağı ifade ederken yaptığı diğer nakillerden farklı olarak eserin sayfa numarasını da vermiştir. Ancak kaynağı bu şekilde ifade etmesi yani kitabın yayınevini, basım tarihini söylememesi bu görüşün kaynağını görmek isteyenler açısından birtakım zorluklara neden olduğu açıktır. En azından müellif "Âlûsî falanca âyetin tefsirinde şöyle diyor" deseydi nisbeten problemi çözmüş olurdu. Müellif önceki âlimler başka bir eserden nakilde bulunurken kimden naklettiklerini belirtmediğini söyler. Bunun "herhangi bir ilim veya daldaki yenilik, sahibi belirtilmeksizin nakledebilme hakkını verir" düşüncesinden kaynaklandığını ifade eder. Kendisi nakilde bulunurken nakilde bulunduğu eserin kaynağını belirttiğini ifade eder.[83] Tefsirini incelediğimizde bu iddianın gerçek olduğunu görmekteyiz. Yani Said Havva nakilde bulunduğu eser veya müellif adlarını söylemiştir. Ancak yukarda değindiğimiz sebeplerden dolayı sadece kitabın ismini veya müellifini söylemek nakilde bulunulan kaynağa ulaşmak isteyenler için yeterli bir bilgi ifade etmez.

---

[80] Hûd 11/7.
[81] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 58; Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmut el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 1. bs. (Lübnan: Dâru'l-fikir, 1997), 7: 7.
[82] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 58.
[83] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 9.

2. Örnek:

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَآئِهِنَّ اَوْ اٰبَآءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَآئِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَآءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللهِ جَمِيعاً اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Mü’min kadınlara da söyle: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar. Süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesna, açmasınlar. Baş örtülerini yakalarının üzerine salsınlar. Süslerini kocaları veya babaları ve kayınpederleri veya oğulları veya kocalarının oğulları veya kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kızkardeşlerinin oğulları veya Müslüman kadınları veya cariyeleri veya erkekliği kalmamış hizmetçiler, ya da kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizledikleri süslerin bilinmesi için ayaklarını yere vurmasınlar. Ey inananlar! Saadete ermeniz için hepiniz tevbe ederek Allah'ın hükmüne dönün.”[84]

Said Havva bu âyet-i kerîmenin açıklamasına genişçe yer verir. Âyet hakkında kendi görüşüne ve mezheplerin görüşüne yer verdikten sonra Âlûsî tefsirinden şöyle bir nakilde bulunur:

“Mü’min kadınlara da söyle: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler...”[85] “Erkek ve kadınların avretleri gibi, bakmaları kendilerine helâl olmayan şeylere bakmasınlar. Kadınlar için bakmaları haram olan avret mahalli göbek ile diz kapağı arasıdır. İbn Hacer el-Mekkî’nin *ez-Zevâcir* adlı eserinde şöyle denilmektedir: ‘Erkeğin kadına bakması haram olduğu gibi kadının erkeğe bakması -şehvetsiz ve fitne korkusu olmasa da- haramdır. Eğer aralarında nesep, süt ve sıhrî akrabalık sebebiyle mahremiyet söz konusu ise göbekle diz kapağı arasındaki kısım müstesna birbirine bakabilirler. Mezhep sahiplerinin kimisinin kitaplarında

[84] Nûr 24/31.
[85] Nûr 24/31.

zikredildiğine göre kadın göbek ile diz kapağı dışındaki bölgelere şehvetle bakacak olursa bu da haram olur. Şehvetsiz bakmak ise haram olmaz. Bununla birlikte yabancılara bakmaması onun için daha uygundur.[86]

3. Örnek:

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحاً حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْراًۖ وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِي اٰتيكُمْۜ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَآءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّناً لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Evlenemeyenler, Allah kendilerini lütfu ile zenginleştirene kadar iffetli davransınlar. Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin, onlarda bir iyilik görürseniz, bedel vermelerini kabul edin. Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin. Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için, iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilsin ki Allah hiç şüphesiz onu değil zorlanan kadınları bağışlar ve merhamet eder."[87]

Said Havva bu âyetin tefsiriyle alakalı olarak Âlûsî'nin şöyle dediğini ifade eder: "(Evlenemeyenler) bu hususta hadis'ten dolayı oruç tutarlar. Çünkü oruç şehveti kırar. Şayet oruç ile de şehvetini kıramazsa evlenir. Kişi mekruh olması sebebiyle Kâfur vb. şeylerle şehvetini kırmaya yeltenmez çünkü mekruhtur. Hatta bu yöntemle şehveti kırmak kişiyi neslin kesilme tehlikesine sevk ediyorsa erkeğe de kadına da haramdır. Hadis-i şerif'in evlenmekten aciz olan kimsenin ilaçlarla neslini kesmesinin caiz olduğuna delil olduğunu söyleyenlerin görüşü merduttur. Çünkü bu ilaçlar tehlikelidir. Bazı insanlar kâfur kullanmış ve bu sebeple müzmin birtakım hastalıklara yakalanmışlardır. Daha sonra ise pahalı ilaçlarla tekrar evlenebilecek (cinsel) gücü elde etmek için çareler aramışlarsa da faydası olmamıştır."[88]

Said Havva Âlûsî'den bu alıntıyı yaptıktan sonra konu ile ilgili şu açıklamayı yapar: "Şunu ifade edeyim ki kullanılan ilaçlar şehvetin şiddetini hafifletiyor ve çocuk

[86] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 4: 211-212.
[87] Nûr 24/33.
[88] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 206.

yapma imkanını ortadan kaldırmıyorsa, erkeğin de kadının da bu tür ilaçları kullanmasında bir mahzur yoktur. Aynı zamanda karı-koca bir birbirinden uzak kalmışlarsa kısırlık yapmayan şehveti teskin edici ilaçları kullanmalarında bir sakınca yoktur."[89]

3.1.4. Seyyid Kutup'dan Yaptığı Nakiller

Said Havva'nın önemli ölçüde istifade ettiği tefsirlerden biri de Seyyid Kutup'un *fî Zilâli'l-Kur'ân adlı* tefsiridir. Yaptığı nakiller genellikle uzun paragraflar halindedir

1. Örnek:

Bakara sûresinin başındaki huruf-u mukataa âyetini tefsir ederken şöyle nakilde bulunur: "Bu gibi harfler Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûrelerinin başında gelmektedir. Bunlarla ilgili çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Biz bu açıklama şekillerinden bir tanesini tercih ediyoruz. Bu kitap bu gibi harflerden meydana geldiğine ve bu harfleri muhatabı olan Arapların kullandığına işarettir. Bununla birlikte muciz olan Kur'an'ın bir keresinde on sûresinin benzerini bir başka seferinde bir sûresinin benzerini meydana getirmeleri hususunda müşriklere meydan okumasına rağmen asla cevap verememişlerdir."[90]

Said Havva bu görüşü verdikten sonra Seyyid Kutup'tan şöyle nakilde bulunmaya devam eder: "Şu yeryüzü toprağı nitelikleri belli olan zerrelerden meydana gelmiştir. İnsanlar bu zerreleri ellerine aldıkları takdirde bunlardan yapabildikleri şeyin azamisi ya bir kerpiç ya seramik bir kap, bir silindirdir, bir heykel yahut istediği kadar inceliklerle dolu bir cihazdır. Fakat yoktan var edici olan Allah bu zerrelerden hayat meydana getiriyor ve bu hayat kıpırdayan, çırpınan ve mucizevî ilahî sırrı yani hayat sırrını taşıyan bir hayattır. Hiçbir insan bu sırrı gerçekleştiremez, bilemez, tanıyamaz. İşte Kur'an'ın harfleri ve kelimeleri de böyledir. Aynı harf ve kelimelerden insanoğlu birtakım sözler ve vezinler ortaya koyarken, Yüce Rabbimiz de bir Kur'an

[89] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 206.
[90] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 44; Seyyid Kutup, *fî Zilâli'l-Kur'ân,* 2. bs. (Kahire: Dâru'ş-şurûk, 2004), 1: 38.

bir Furkan indirmiştir. İnsan yapısı ile Allah'ın bu harf ve kelimelerden meydana getirdiği Kur'an arasındaki fark, hareketsiz cansız ceset ile nabzı atan ruh arasındaki hayatın şekliyle hakikatı arasındaki fark gibidir."[91]

2. Örnek:

Said Havva'nın Seyyid Kutup'tan yaptığı nakiller genellikle uzun nakillerdir. Bazen yaptığı nakil birkaç sayfayı geçebilmektedir. Bu örneğimiz uzunca yaptığı nakillerdendir. Sihir hakkında *fî Zilâli'l-Kur'ân* 'dan yaptığı nakil şu şekildedir:

"Yahudilerin peşine takılıp gittikleri, bu sebeple Allah'ın kitabını arkalarına ittikleri ve kendisi vasıtasıyla kişiyi eşinden ayırdıkları, sihir hakkında bir iki söz söylememiz kaçınılmaz oluyor: Bazı insanların ilmin henüz özünü keşfedemediği birtakım özelliklere sahip oldukları her zaman görülegelmiştir. Bunların bir kısmına bazı isimler verilmekle birlikte henüz bunların özleri ve gerçekleştirme yolları belirlenmiş değildir. Meselâ, şu uzaktan haber alma diye bilinen "telepati" nedir, nasıl gerçekleşir? Bir insan nasıl normalde insan sesinin ulaşamayacağı ve göremeyeceği mesafelerden bir başkasını çağırabiliyor ve aralarında engeller ve uzaklıklar durmaksızın ondan bir şeyler alabiliyor? Şu "Hipnotizma" dedikleri şey nedir, nasıl gerçekleşiyor? Bir irade bir iradeye nasıl egemen olabiliyor, bir düşünce nasıl bir başka düşünce ile trans haline geçebiliyor? Bakıyorsunuz ki biri ötekine bir şeyler telkin ediyor ve bunlardan birisi ötekinden önünde açılmış bir kitaptan okurcasına ondan bir şeyler telakki ediyor. Bugün ilmin kabul etmiş olduğu bu güçler hakkında bütün söyleyebildikleri ona bazı isimler vermekten öteye geçememiştir. Fakat kesinlikle bunların ne olduklarını söylememekte, nasıl gerçekleştiklerini bize anlatamamaktadır. Bilimin şöyle veya böyle kabul etmek istemediği pek çok hususlar vardır. Bunları ya kabul edebilmek için yeterli gözlemler henüz toparlanmış olmadığından ya da deney alanına bunları sokacak herhangi bir yol bulunamadığından kabul etmemektedir. Meselâ Freud'un bütün ruhî güçleri inkâr etmeye çalıştığı halde varlıklarını inkâr edemediği şu gelecekten haber veren olaylar ne oluyor? Nasıl olurda ben bilinmeyen gelecek hakkında bir rüya görüyorum, sonra da rüyamın bana vermiş olduğu bu haber bir süre sonra aynen vakıayı doğruluyor. Şu henüz ismi bulunmayan gizli duygular

[91] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1, 44; Seyyid Kutup, *fî Zilâli'l-Kur'ân* ,1: 38.

nedir? Nasıl olurda ben kısa zaman sonra meydana gelecek olan şeyi veya bir süre sonra bir kişinin geleceğini hissediyorum, bir süre sonra benim beklediğim olay yaklaşık olarak aynı şekilde gerçekleşiyor? Henüz bilim, insan yapısındaki bu bilinmeyen güçleri deney altına alabilecek yolu bulamamıştır diye kabul edivermeyip insanın vakıanın karşısında durması elbette ki anlamsız bir tutumdur. Bu sözler bütün her türlü hurafeye teslim olmak ve bütün efsanelerin peşine takılıp gitmek anlamına gelmez. En sağlıklısı insan aklının bu gibi bilinmeyenler karşısında esnek bir tavır takınması, mutlak olarak bunları nefyetmemesi ve yine mutlak olarak da kabul etmemesidir. İnsanın elindeki araçlar şu anda idrak etmekten âciz olduğu şeyleri idrak edebileceği seviyeye ulaşıncaya, ya da bu konuda işin insanın kendi takatinin üstünde olduğunu kabul ederek, haddini bilinceye yahut da bilinmeyenin şu kâinatta hesabını yapıncaya kadar beklemeli nötr kalmalıdır. İşte sihir de bu tür şeylerdendir. Şeytanların insanlara bir şeyler öğretmesi de bu türdendir. Bir şeyler telkin edebilmek, duyulara, düşüncelere etki edebilmek, eşyayı ya da cisimleri etkilemek de sihrin şekillerinden olabilir. Her ne kadar Kur'an'ın Firavun'un sihirbazlarının, gerçekleştirdiklerinden söz ettikleri sihir, hakikat değil de sadece bir göz bağlayıcılık idiyse de bunlar da olabilir. Firavun sihirbazları hakkında: "Büyülerinden ötürü onların ipleri ve sopaları hakikaten koşuyor gibi göründü."[92] Böyle bir etkinin karı-kocayı birbirinden ayırmak ya da arkadaşları birbirinden uzaklaştırmak için bir yol olmasını engelleyen bir durum yoktur. Çünkü tepkiler etkilerden çıkar. Bununla birlikte daha önce açıkladığımız şekilde bütün yollar, etkiler, sebepler ve müsebbepler tümüyle ancak Allah'ın izniyle gerçekleşir."[93]

Said Havva burada Seyyid Kutup'tan bu nakli yaptıktan sonra bu bilginin eksik olduğunu, sihrin çeşitlerinden bir çeşit olabileceğini şu şekilde açıklar: "fî Zilâl müellifinin; sihir, bir çeşit telkin ve gözbağcılık şekillerinden birisi olabilir, şeklindeki görüşü Ehl-i sünnet ve'l-cemaat in büyük imamlarından birisi olan Ebû İshâk el-İsfehanî'nin de görüşüdür. Cumhur ise bunun sadece sihrin bir çeşidi olduğu, ancak sihrin tümünün bundan ibaret olmadığı görüşündedir. Müslümanın vahyin kendisine

[92] Tâhâ 20/66.
[93] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, Çev. M. Beşir Eryarsoy vd., 1. bs. (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1989), 1: 270-271; Seyyid Kutup, *fî Zilâli'l-Kur'ân,* 1: 96-96.

bildirmiş olduğu bütün meselelere karşı tavrı, tasdik ve teslimden ibarettir. Sihir de bu kapsama dahildir. Seyyid Kutup'un insan aklını muhatap olarak sihre karşı tavrının kabul ve redde esnek olması gerektiğini söylemesi, nassın hiçbir şey söylemediği haller ve bunun yerine insanların konuştuğu durumlarla ilgilidir."[94] Görüldüğü üzere Said Havva hem *Fî zilâl*'den nakil yapıyor hem de eleştiride bulunuyor ve bu eleştirilerini makul ölçülerde yapıyor. Ancak görüşlerini delillendirirken kaynak vermemiş olması eksik bırakılmış bir husustur.

3. Örnek:

وَلَن تَرْضَى عَنكَ الْيَهُودُ وَلاَ النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدَى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءهُم بَعْدَ الَّذِي جَاءكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِن وَلِيٍّ وَلاَ نَصِيرٍ

"Kendi dinlerine uymadıkça, Yahudi ve Hıristiyanlar senden asla hoşnut olmayacaklardır. De ki: 'Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur'. Sana gelen ilimden sonra onların heveslerine uyarsan, and olsun ki, Allah'tan sana ne bir dost ve ne de bir yardımcı olur."[95]

Said Havva Seyyid Kutup'tan şöyle bir nakilde bulunuyor: "Yahudilerin ve Hristiyanların dünyanın dört bir yanında ve her çağda Müslüman topluma karşı sürdüregeldikleri savaşın hakikati işte budur. Bazen kendi aralarında birbirlerine düşmanlık etmekle birlikte her zaman İslâm'a ve Müslümanlara karşı savaşta bir araya gelen bu iki kamp arasındaki savaş, akide savaşıdır. Özünde de hakikatinde de akide savaşıdır bu. Fakat İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlıkları son derece köklü olan bu iki grup, bu savaşa çeşitli renkler vermektedir. Büyük bir hainlik, hile, gaddarlık ve çeşitli oyunlarla bu savaş esnasında değişik sancaklar yükseltirler. Çünkü onlar Müslümanların karşısına akide sancağı altında çıktıklarında, onların dinlerine ve akidelerine karşı ne derece samimiyetle bağlı olduklarını denemiş ve öğrenmiş bulunuyorlar. O bakımdan bu köklü düşmanlar manevra yaptılar ve savaşta kullanılan sancakları, bayrakları değiştirdiler. Gerçek şekli üzerine buna "akide savaşı" adını vermediler. Çünkü akidenin doğuracağı kahramanlık duygularından ve akidenin

[94] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, Çev. 1: 271.
[95] Bakara 2/120.

coşmasından korkuyorlardı. Bunun yerine toprak, ekonomi, siyasî, stratejik bölgeler ve buna benzer isimler altında savaşlarını ilan ettiler. İçimizden aldanmış ve gafil olanların zihnine artık akidenin anlamsız, eski bir masal olduğu, onun bayrağının yükseltilmesinin yerinde bir davranış olamayacağı düşüncesini yerleştirdiler. 'Akide adına savaşa girişmek gerici ve mutaassıpların belirgin bir özelliğidir' dediler. Bütün bunları yaptılar ki, akidenin hareket edip coşmasından yana emin olsunlar. Hâlbuki onlar kendi özlerinde, uluslararası siyonizm, uluslararası haçlılık ve buna ek olarak uluslararası kominizim gibi bir takım batıl oluşumlarla, bu savaşa katıldılar. Her şeyden önce uzun bir süre sadece tosladıkları ve kana buladıkları bu sapasağlam kayayı parçalamak üzere bu tür bir taktik geliştirdiler.

Gerçek şu ki, bu savaş bir akide savaşıdır. Toprak, azlık ya da askerî stratejik bölgeler uğruna girişilmiş veya bunlara benzer diğer bütün uydurma bayrakları adına girişilmiş savaşlar değildir. Onlar bilerek bu sahtekârlığa yöneliyorlar. Çünkü onların içlerinde gizli bir maksat vardır. Böylelikle savaşın gerçek yüzü ve tabiatı konusunda bizi aldatma çabası içindeler. İşte bizler onların bu aldatıcı oyunlarına kanacak olursak, kendimizden başkasını kınamayalım. Çünkü Yüce Allah'ın peygamberine ve aynı zamanda ümmetine yapmış olduğu bu irşattan uzaklaşmış olacağız. İşte sözü en doğru olan Yüce Rabbimiz: 'Kendi dinlerine uymadıkça, Yahudi ve Hıristiyanlar senden asla hoşnut olmayacaklardır.' Buyurmaktadır. İşte bu onların kabul edebilecekleri biricik bedeldir. Bunun dışında hiçbir şeyi kabul etmezler, hiçbir şeye de razı olmazlar, hepsini reddederler. Ancak yine dosdoğru ve kesin emir ve irşadda 'Allah'ın hidâyeti asıl hidâyetin ta kendisidir de.' diye buyurmaktadır. Yani hidâyet yalnız ondandır, başkasından olamaz. Asıl hidâyet Allah'ın hidâyetidir. Onun dışındakiler ise hidâyet olmaz. Bu yoldan başka bir yol seçilemez, bundan başkasına gidilemez."[96]

3.2. RİVÂYET YÖNÜNDEN SAİD HAVVA TEFSİRİ

Rivatten kastımız daha önce de ifade ettiğimiz gibi âyetlerin âyetlerle, sünnetle veya sahabe sözüyle açıklanmasıdır. Said Havva'nın âyetleri tefsir ederken evvela başvurduğu yöntem rivâyetlerle Kur'an'ı açıklamasıdır. Biz bu bölümde örneklerle bu

[96] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, Çev. 1: 286-287, Seyyid Kutup, *fî Zilâli'l-Kur'ân,* 1: 108.

metodu nasıl kullandığını açıklayacağız.

3.2.1. Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri

Said Havva'nın tefsirinin en önemli özelliği olan âyetlerin ve sûrelerin birbiriyle irtibatı ve bir cihetle birbirini açıklaması ve onaylaması hususunu ilgili kısımda genişçe ele alacağımız için burada bir âyetin diğer bir âyeti tefsir etmesini birkaç örnek ile izah etmekle yetineceğiz. Said Havva tefsirinde diğer müfessirlerin yaptığı gibi âyetleri açıklarken Kur'an'a başvurmuş tefsir edeceği âyeti başka bir âyetle açıklama yoluna gitmiştir. Böylece tefsirinin önemli bir özelliği olan Kur'an'ın bütünlüğünü göstermiştir. Âyetleri âyetlerle tefsir etmesine şu örnekleri vermek mümkündür:

1. Örnek:

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيرِ المغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ

"Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yoluna; gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil!"[97] Fatiha sûresindeki bu âyet-i kerîmenin tefsirini yaparken صراط الذين ibaresini "Müslümanların yolu" olarak açıkladıktan sonra âyetin أَنعَمتَ عَلَيهِمْ kısmını Nisâ sûresinde geçen şu âyet-i kerîme ile açıklar:

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

"Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle birliktedirler. Ne iyi arkadaştır onlar. Bu büyük lütuf Allah'tandır."[98] Said Havva Allah'ın nimetlendirdiği kimseleri bu âyetin kapsamında değerlendirir.[99]

[97] Fatiha 1/7.
[98] Nisâ 4/69.
[99] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 23.

2. Örnek:

خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنْ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ

"Sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini var etmiştir; sizin için hayvanlardan sekiz çift meydana getirmiştir; sizi annelerinizin karınlarında üç türlü karanlık içinde, yaratılıştan yaratılışa geçirerek yaratmıştır; işte bu Rabbiniz olan Allah'tır. Hükümranlık O'nundur, O'ndan başka tanrı yoktur. Öyleyken nasıl olur da O'nu bırakıp başkasına yönelirsiniz?"[100]

Said Havva bu âyet-i kerîmede geçen "sekiz çift" ifadesinden kastın ne olduğu ile ilgili İbn Kesîr 'in görüşüne katılarak En'âm sûresinin 143-144. âyetiyle açıklamıştır.

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِّنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الأُنثَيَيْنِ نَبِّؤُونِي بِعِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ وَمِنَ الإِبْلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الأُنثَيَيْنِ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاء إِذْ وَصَّاكُمُ اللّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللّهَ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

"Sekiz çift: Koyundan iki ve keçiden iki de ki: 'İki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi veya o iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kılmıştır? Doğru sözlü iseniz bana bilgiye dayanarak cevap verin. Deveden iki, sığırdan iki yaratmıştır; de ki: 'İki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi veya o iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kılmıştır? Yoksa Allah size bunları buyururken orada mı idiniz?' İnsanları, bilmediklerinden sapıtmak için Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kimdir? Allah, zalim milleti doğru yola eriştirmez."[101]

[100] Zümer 39/6.
[101] En'âm 6/143-144.

3. Örnek:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتاً فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاء فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Ölü idiniz sizleri diriltti, sonra öldürecek sonra tekrar diriltecek ve sonunda O'na döneceksiniz; öyleyken Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? Yerde olanların hepsini; sizin için yaratan O'dur. Sonra, göğe doğru yönelerek yedi gök olarak onları düzenlemiştir. O her şeyi bilir."[102]

Said Havva En'âm sûresinin, bu iki âyetin tafsilatı olduğunu ifade eder[103] ve bu iddiasına uygun olarak sûrenin tefsiri boyunca bu iki âyete atıfta bulunur. Bu meseleyi çok uzun tutmamak için En'âm sûresinin ilk üç âyetini müellifin iddiasına örnek getirmekle yetineceğiz.

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Öyle iken, inkâr edenler Rablerine başkalarını eşit tutuyorlar. O, sizi çamurdan yaratan, sonra size bir ecel tayin edendir. Belirli bir ecel O'nun katındadır; sonra bir de şüphe edersiniz. O, göklerin ve yerin Allah'ı, içinizi dışınızı bilir, kazandıklarınızı da bilir."[104] En'âm sûresinin başındaki ilk üç âyet, Bakara sûresindeki bu iki âyetin[105]manassını takrir edip bunlar üzerine manasını bina eder. Bütün hamdlerin, gökleri ve yeri yaratan Allah'a ait olduğunu ve karanlıklar ve aydınlığı yaratanın Allah olduğunu vurgular. Daha sonra Yüce Allah'ın insanı çamurdan yarattığını, her bir insana ecel tayin ettiğini, sonra bütün insanlık için ayrıca bir eceli belirlediğini, göklerin ve yerin ulûhiyetinin Allah'a ait olduğunu, gizli ve açık her şeyi bildiğini vurgular.[106]

[102] Bakara 2/28-29.
[103] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir,* 2: 144.
[104] En'âm 6/1-3.
[105] Bakara 2/28-29.
[106] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir,* 2: 150.

3.2.2. Kur'an'ın Sünnet İle Tefsiri

Kur'an'ın ilk muhatabı Hz. Muhammed'dir. (s.a.v.) Peygamberin en önemli vazifesi Allah'tan (c.c.) gelen vahyi tebliğ etmek olduğuna göre, elbette insanlara gelen vahyi gerek filleriyle gerek sözleriyle ve gerek takrirleriyle en güzel bir şekilde açıklaması aklın bir gereğidir. Bu nedenle müfessirler tefsir yaparken öncelikle Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen rivâyetleri göz önünde bulundurmuşlardır. Said Havva da diğer müfessirlerin yaptığı gibi tefsirinde önemli ölçüde sünnetten istifade etmiştir. Said Havva hadisleri tefsir sadedinde aktarırken genellikle tefsir kaynaklarından nakleder. Bu konuda önemli ölçüde İbn Kesîr 'in *Tefsiru'l Kur'âni'l-azîm* adlı tefsirinden istifade etmiştir. Naklettiği eserin bazen adını, bazen de müellifin adını zikretmekle yetinir. O hadisle ilgili muhaddislerin değerlendirmelerini de verir. Bazen de aynı hadisin başka varyantlarını verir. Ancak hadislerin senetlerine yer vermez. Bu konuda şunları söyler: "Hadis dalında uzman olmayan Müslüman için önemli olan, özü almaktır. Özü korumak durumunda olana senet pek gerekmez. Yani o senetler dışında sünnetin metinlerini okumayı arzular."[107] Konu ilgili birkaç örnek vererek izah etmeye çalışalım.

1. Örnek:

قُل لِّمَن مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ قُل لِلّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لاَ رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُواْ أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ

"De ki; 'göklerde ve yerde olanlar kimindir?' 'Allah'ındır' de. O, rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır; and olsun ki, sizi vukuu şüphe götürmeyen kıyamet gününde toplayacaktır. Kendilerine yazık ettiler; çünkü onlar inanmazlar.[108]

Said Havva bu âyetin tefsirini yaptıktan sonra 'Fevâid' başlığı altında "O, rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır…" âyetini tekrar tefsir etmiştir. Allah'ın Rahmetiyle ilgili Buhârî ve Müslim'den şu şekilde nakiller yaparak tefsirine devam etmiştir: Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

[107] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 9.
[108] En'âm 6/12.

“Allah yaratmayı bitirdiği zaman Arş’ın üstünde kendi katında bulunan bir kitaba şöyle yazdı: ‘Benim rahmetim, gazabımı geçmiştir.’ Buhârî’de yer alan bir başka rivâyette ise: “Benim rahmetim, gazabıma üstün gelmiştir” şeklindedir.

Yine Ebû Hureyre’nin (r.a.) rivâyetine göre: Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Allah rahmeti yüz parça kılmıştır. Doksan dokuz parçasını yanında alıkoymuş, yeryüzüne sadece bir parçasını indirmiştir. İşte bunun bir sonucu olarak mahlûkat kendi arasında birbirine merhamet ediyor. O kadar ki hayvan ayağını ona isabet eder korkusuyla yavrusunun üstünden kaldırmaktadır.”[109]

Said Havva Müslim’in senedini zikretmeden sadece hadisi rivâyet eden sahabiyi belirterek âyetin tefsirine devam eder: “Selman el-Farisi (r.a) şöyle dedi: ‘Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyururdu: Allah’ın yüz rahmeti vardır. Bundan bir tanesi sayesinde yaratıklar kendi aralarında merhametle hareket etmektedir. Doksan dokuz tanesi ise kıyamet günü içindir.’ Yine onun bir başka rivâyeti şöyledir: ‘Yüce Allah gökleri ve yeri yarattığı gün yüz rahmette yarattı. Bu rahmetlerin her birisi semâyla arz arası kadardır. Bunlardan bir tek rahmeti yere bıraktı. Bu rahmet sebebiyle ana çocuğuna merhamet etmekte, vahşi hayvanlar, kuşlar doksan dokuz merhameti bir araya getirerek tamamlayacaktır.”[110]

2. Örnek:

Müellifimiz Yâsîn sûresinin faziletiyle ilgili İbn Kesîr ’den hadislerin isnatlarını hazfederek şöyle nakilde bulunur: “Ebû İsa et-Tirmizi rivâyet ediyor Katâde Enes’in (r.a) şöyle dediğini rivâyet eder: Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Her şeyin bir kalbi vardır Kur’an’ın kalbi ise Yâsîn’dir. Kim Yâsîn sûresisini okursa Allah Teâla onun için on defa Kur’an’ı okumuş sevabı yazar.” Sonra Tirmizi’nin bu hadise garip dediğini ifade eder. Şöyle ki: “Bu hadisi Humeyd ibn Abdullah tarikiyle biliyoruz. Hadisin ravilerinden Harun Ebû Muhammed meçhuldür.”[111] Görüldüğü üzere müellifimiz hadisin asıl hadis kaynağını direk İbn Kesîr ’in tefsirinde geçtiği şekliyle nakletmektedir. Said Havva bu hadisle ilgili tartışmaları İbn Kesîr ’den nakille ifade

[109] Said Havva, *el-Esâs fi’t-tefsir*, 2: 158.
[110] Said Havva, *el-Esâs fi’t-tefsir*, 2: 158.
[111] Said Havva, *el-Esâs fi’t-tefsir*, 5: 230; İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm,* 3: 742-743.

ettikten sonra konuyla ilgili başka bir hadisi nakletmeye devam eder:

"Hafız Ebû Ya'la rivâyet ediyor… Hasan dediki: Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini işittim: Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Kim geceleyin Yâsîn sûresini okursa bağışlanmış olarak sabahlar, kim de içinde 'duhan' geçen Hâmîm sûresini okursa yine bağışlanmış olarak sabahlar. Bu hadisin isnadı ceyyittir.[112]

'İbn Hibban Sahih'inde şöyle rivâyet ediyor: Hasan'dan o da Cündüb b. Abdullah (r.a)'dan dede ki: "Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Kim Allah rızasını umarak geceleyin Yâsîn sûresini okursa Allah onu bağışlar."

İmam Ahmed rivâyet ediyor… Ma'kil b. Yesar'dan (r.a) dedi ki: Resûlüllah (sav) şöyle buyurdu: Bakara sûresi Kur'an'ın tepesi ve zirvesidir. Onun her bir âyetiyle birlikte seksen melek nazil olmuştur. Arşın altından 'Allah O'dur ki, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur' âyeti (Âyete'l-Kürsi) çıkarılarak Bakara sûresine eklenmiştir. Yâsîn sûresi ise Kur'an'ın kalbidir. Allah'ı ve ahiret yurdunu dileyip Yâsîn sûresini okuyan hiçbir kimse yoktur ki Allah onu bağışlamış olmasın. O sûreyi ölülerinize okuyunuz." Bu hadisi Nesaî, *el-Yevm ve'l-leyle* adlı eserde rivâyet etmiştir."[113]

Said Havva'nın tefsirinden yaptığımız bu alıntıları değerlendirdiğimizde şu sonuca varmaktayız: Said Havva'nın hadislerin birçok varyantını vermesi, hadislerin sıhhat derecelerini ifade etmesi, tefsirinin güçlü olan yönünü oluşturur. Ancak bu nakilleri hadis kaynaklarından değil de direk tefsirlerden yapması da olumsuz bir durum olarak tefsirinin eksik yönünü oluşturur.

3. Örnek:

Sait Havva aşağıda vereceğimiz örneği İbn Kesîr 'in *Kur'âni'l-âzîm* tefsirinden nakletmiştir.

"İmâm Ahmed rivâyet ediyor… Ukbe îbn Amr, Huzeyfe'ye şöyle demiş: Resûlullah'dan (s.a.v.) duyduğun bir hadîsi bize anlatmaz mısın? Huzeyfe demiş ki; Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini duydum: 'Adamın birisi ölüm döşeğine yattı.

[112] Ceyyid tabiri hasen veya sahih hadisi ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. (Mustaf Said el-Han, *el-İzah fî ulûmi'l-hadis ve'l-istilah*, 4. bs. (Dımeşk: Dâru'l-kelimetu't-tayyib, 2003), 93.)
[113] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 5: 230; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 3: 742-743.

Hayattan ümidini kesince, ailesine şöyle vasiyet etti: Ben ölünce, pek çok odun toplayın. Sonra onunla bir ateş yakın. Ateş etimi bitirip kemiğime dayanınca, o zaman derim yanmış, kemiğim çıkmış olur. Onu alın un ufak yapın ve denize atın. Onlar da Öyle yaptılar. Allah Teâlâ, o parçaları toparlayıp dedi ki: Niçin böyle yaptın? O; senin haşyetinden, deyince, Allah Teâlâ onu bağışladı.' Ukbe İbn Amr der ki; ben de onu böyle söylerken duymuştum, O adam kabir soyucusu idi."

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde bu hadis Abdülmelik İbn Umeyr'den pek çok değişik ifadelerle nakledilir ki, bunlardan birisi şöyledir: Adam çocuklarına kendisini yakıp sonra kemiğini ezmelerini ve yarısını karaya, yarısını da rüzgârlı bir günde denize atmalarını emretti. Onlar da böyle yaptılar. Allah Teâlâ denize emretti de deniz kendinde olanı topladı. Karaya emretti de kara, kendinde olanı topladı. Sonra Allah Teâlâ ona; ol, dedi, o da ayakta duran bir adam oluverdi. Allah Teâlâ ona; seni böyle yapmaya sevk eden nedir? Deyince, o; senin korkundur. Sen bunu daha iyi bilirsin, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ hemen onu bağışladı."[114] Müellif bu hadislerin Buhârî ve Müslim'de geçtiğini belirtmekle beraber doğrudan İbn Kesîr 'den nakletmiştir.

3.2.3. Kur'an'ın Sahabe Kavli ile Tefsiri

Sahabiler Hz. Muhammed'den (s.a.v.) sonra Kur'an'ı en iyi anlayan nesildir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.) âyetleri onlara açıklamış onlar da anlamadıklarını Peygamber'e sorarak Kur'an'ı daha iyi kavramışlardır. Bunlar arasında Kur'an tefsirinde İbni Abbas (r.a), Abdullah İbn Mes'ud, Ubeyb b. Kâb (r.a), Ali b. Ebi Talib (r.a) öne çıkan sahabilerdir. Bu sebeple müfessirler âyetleri açıklarken özellikle bu sahabilerin görüşlerine önem vermişlerdir. Said Havva tefsirinde bu saydığımız sahabilerin görüşlerini ön plana çıkarmıştır. Konu hakkında diğer sahabilerin de görüşlerine yer vererek tefsirini zenginleştirmiştir. Said Havva *el-esas fi's-sünne* adlı eserinde İbn Abbas ile ilgili Zehebî'den nakille "Abdullah bin Abbas, bu ümmetin büyük alimi, çağının fakihi ve tefsircilerin önderidir."[115] demesi tefsirde öne çıkan sahabeye bakış açısını ifade etmesi açısından önemlidir. Çünkü Said Havva tefsirinin

[114] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 5: 255; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 3: 768.
[115] Said Havva, *el-Esâs fi's-sünne*, 3. bs. (Kahire: Dâru's-selam, 1995), 3: 1473.

önemli bir bölümünde mezkûr olan sahabenin görüşleri yer almaktadır.

Meseleyi birkaç örnekle açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

1. Örnek:

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءلُونَ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَذَائِقُونَ فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ إِنَّا كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ بَلْ جَاء بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ

(İşte bu duruma düştükleri vakit) "Onlardan bir kısmı, diğerlerine yönelir, birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar. (Uyanlar, uydukları adamlara:) Siz bize sağdan gelirdiniz (sureti haktan görünürdünüz) derler. Bilâkis, derler, siz inanan kimseler değildiniz. Bizim sizi zorlayacak bir gücümüz yoktu. Fakat siz kendiniz azgın bir toplum idiniz. Onun için Rabbimizin hükmü bize hak oldu. Biz (hak ettiğimiz cezayı) mutlaka tadacağız. Biz sizi azdırdık. Çünkü kendimiz de azmıştık. Şüphesiz o gün onlar azapta ortaktırlar. İşte biz, suçlulara böyle yaparız. Çünkü onlara: 'Allah'tan başka ilah yoktur,' denildiği zaman kibirle direnirlerdi. Mecnun bir şair için biz ilahlarımızı bırakacak mıyız? derlerdi. Hayır! O, gerçeği getirdi ve peygamberleri de doğruladı."[116]

Said Havva Nesefî ve İbn Kesîr 'den nakillerle yukarıdaki âyetleri izah eder. Daha sonra İbn Abbas'ın (r.a) "Doğrusu siz bize sağdan gelirdiniz." âyetini şöyle açıkladığını söyler: "Sizler bizden daha güçlü ve bizim üzerimizde iktidar sahibi olduğunuz için bizi kahrediyor ve mecbur bırakıyordunuz; çünkü bizler güçsüz, sizler ise güçlü idiniz."[117] Said Havva İbn Abbas'ın (r.a) bu görüşünü kendi görüşünü desteklemek üzere getirmiştir. Çünkü müellif bu âyeti tefsir ederken "Doğrusu siz bize sağdan yani kuvvet ve baskı yoluyla gelirdiniz" diye açıklamıştır.[118] Ancak İbn Abbas'tan (r.a.) gelen rivâyetin kaynağını belirtmemesinin olumsuz bir durum

[116] Saffat 37/27-37.
[117] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 5: 271.
[118] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 5: 271.

olduğunu söyleyebiliriz. Kanaatimizce bu görüşün kaynağını belirtmemesi tefsirlerden alıntı yaptığı içindir. Nesefî'den alıntı yaptıktan sonra İbn Abbas'ın (r.a.) görüşünü aktarması bu görüşü Nesefî tefsirinden alıntı yaptığını vehmettiriyorsa da bu görüşü Nesefî tefsirinde bulamadık.

2. Örnek:

وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَماً مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَماً مِنْ اَهْلِهَاۚ اِنْ يُرِيدَٓا اِصْلَاحاً يُوَفِّقِ اللهُ بَيْنَهُمَاۗ اِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيماً خَبِيراً

"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."[119]

Said Havva bu âyet ile ilgili birçok rivâyeti zikrettikten sonra İbn Abbas'tan (r.a.) şöyle bir nakilde bulunur: "Şanı Yüce Allah, erkeğin akrabasından salih bir erkeği, hanımın akrabasından da onun gibi bir erkeği göndermelerini ve bu iki kişinin hangisinin kötülük yaptığını araştırmalarını emretmektedir. Eğer kötü davranan erkek ise hanımını ondan uzak tutarlar. Ona nafaka vermeyi emrederler. Kötülük yapan kadın ise onu kocasının dediğini yapmaya mecbur tutar ve nafakadan da mahrum ederler. Şayet her iki hakem onları ayırmayı ya da bir arada tutmayı kararlaştırırlarsa bu da caizdir. Hakemler onları bir araya getirmek istedikleri halde karı-kocadan herhangi birisi buna razı iken öteki istemeyecek olur; sonrada bunların birisi ölecek olursa buna razı olan razı olmayana mirasçı olur. Ancak bunu istemeyen kimse razı olandan miras alamaz."[120]

3. Örnek:

اَلتَّٓائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّٓائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

[119] Nisâ 4/35.
[120] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 522.

"(Bu alışverişi yapanlar), tevbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O Mü'minleri müjdele!"[121]

Said Havva bu âyette geçen (السَّائِحُونَ) kelimesinin kapsamına giren kimseleri İbn Kesîr tefsirinden alıntı yaparak görüşleri belirtir. Bu görüşlerden birisi Abdullah b. Mes'ud'un görüşüdür. Ona göre (السَّائِحُونَ)'den kasıt oruç tutan kimselerdir. Said Havva yine İbn Kesîr'den nakille Hz. Aişe'nin görüşüne yer verir ve benzer bir görüşü Hz. Aişe'den aktarır. Yani Hz. Aişe'nin görüşüne göre de bu kelimeden kasıt oruç tutan kimselerdir.[122]

3.2.4. Nuzul Sebepleri

Alak sûresiyle nazil olmaya başlayan Kur'ân-ı Kerîm 23 yıllık bir süre zarfında peyderpey nazil olmuştur. Tevrat gibi tek seferde nazil olmamasının birçok hikmeti vardır. Eğer Kur'an toplu olarak bir defada nazil olmuş olsaydı cehalet içinde yaşayan Mekkelilere Kur'an'ın bütün emirlerini yerine getirmek ağır gelecekti bu sebeple Kur'an aşamalı olarak nazil olmuş cehaleti yavaş yavaş ortadan kaldırmıştır. Kur'an âyetleri genel olarak ihtiyaca binaen veya bir olay neticesinde nazil olmuştur.

Bazı âyetlerin ve sûrelerin bir olaya veya sorulan bir soruya binaen nazil olmasına esbab-ı nüzul/ nüzul sebebi denir. Nüzul sebebi Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına sebep olan bir ilimdir. [123] Said Havva âyetleri tefsir ederken özel bir başlık açarak âyetin nüzul sebebiyle ilgili rivâyeteri zikreder. Genel olarak bu rivâyeteri olduğu gibi vererek rivâyetler hakkında yoruma gitmez. Said Havva nüzul sebebiyle ilgili rivâyetleri art arda sıralayarak verir. Nüzul sebebiyle ilgili tartışmaya girmez. Aşağıda örneklerle Müellifin tefsirinde nüzul sebebi ile ilgili rivâyetleri nasıl kullandığını sunmaya çalışacağız.

[121] Tevbe 9/112.
[122] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 2: 529.
[123] Suyutî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 190; Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 23; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 115.

1.Örnek:

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْمَرِضِ حَرَجٌ وَّلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَاْكُلُوا مِنْۢ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَآئِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗٓ اَوْ صَدِيقِكُمْ ۭ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوا جَمِيعاً اَوْ اَشْتَاتاً ۭ فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتاً فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً ۭ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ

"Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin. İşte Allah, düşünesiniz diye âyetleri size böyle açıklar."[124]

Bu âyet birbirine nikahı düşen kadın ve erkeklerin beraber aynı sofrada yemek yemesinin ilk bakışta caiz olduğunu gösterir. Oysa âyetin nüzul sebebine baktığımızda bu konuyla pek ilgisi olmadığı ortaya çıkar. Dolayısıyla İslâm'ın genel ilkelerine göre ve diğer nasları da göz önünde bulundurup bu âyeti açıklamanın daha doğru olacağı açıktır.

Said Havva bu âyetle ilgili nüzul sebeplerini zikrettikten sonra toplu halde ve ayrı ayrı yemek ile ilgili İbn Kesîr'den şu nakillerde bulunur: "Ali b. Ebî Talha, İbn Abbas'tan rivâyetle, onun bu âyet-i kerîme hakkında şunları söylediğini rivâyet etmektedir: 'Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyiniz.'[125] buyruğu nazil olunca Müslümanlar: 'Yüce Allah bizlere mallarımızı aramızda batıl yollarla yememizi nehyetmiştir. Yenecek şeyler ise malların en değerlileridir. O bakımdan herhangi birimizin başkası yanında yemek yemesi helâl olmaz' dediler ve

[124] Nûr 24/61.
[125] Bakara 2/188.

insanlar bu işten vaz geçtiler. Bunun üzerine Yüce Allah: Kör için bir sorumluluk yoktur… veya dostlarınızın evlerinde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur.[126] buyruğunu indirdi. Aynı şekilde kişi tek başına yemek yemeği istemiyor ve bundan çekiniyordu. Kişinin Kendisi ile birlikte bir başkasının bulunmasını arzulaması üzerine Allah: 'Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde bir vebal yoktur.' buyruğu ile bu konuda ruhsat verdi. Katâde dedi ki: 'Kinâne oğullarından herhangi birisi cahiliye döneminde tek başına yemek yemenin kendisi için bir ar olduğunu kabul ederdi. O kadar ki adam aç olduğu halde günlerce develerini sürer kendisi ile beraber yemek yiyecek birisini buluncaya kadar bu halde devam ederdi. Bunun üzerine Yüce Allah: 'Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde bir vebal yoktur.' buyruğunu indirdi.[127] Görüldüğü üzere Said Havva yoruma gitmeden rivâyetleri olduğu gibi aktarmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle Müslümanların ayrı ayrı veya toplu olarak yemek yemelerinde bir sakınca olmadığını söylememiz mümkündür. Ancak özel olarak birbirine nikahı düşen kadın ve erkeklerin bir arada aynı sofrada birbirine nikahı düşmeyen kadın ve erkeklerin bir arada yemek yedikleri gibi yiyebileceklerini söylememiz mümkün gözükmemektedir. Çünkü bu âyetin nüzul sebebine baktığımızda bu âyetin mahrem olan erkek ve kadınların bir arada yemek yemeleriyle alakalı olmadığı açıktır.

2. Örnek:

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

"Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur."[128]

Said Havva bu âyet-i kerîmenin nüzul sebebini İbn Kesîr'den bir nakille aktarır. Bu yöntem Müellifin tefsirinde sık sık baş vurduğu bir metottur. Yani rivâyetleri direk hadis kaynağından olmaksızın tefsirlerden aktarması kullandığı bir usuldür. İbn Kesîr'den aktardığı rivâyet şu şekildedir:"İbn Ebî Hatim'in rivâyetine

[126] Nûr 24/61.
[127] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 4: 247; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 3: 407-408.
[128] Nisâ 4/22.

göre Ebû Kays- İbn Esved'i kastediyor- vefat edince- ki Ensar'dan salih bir zattı- oğlu Kays onun Hanımına talip oldu. Hanımı şöyle dedi: 'Ben seni oğlum gibi kabul ediyorum ve sen kavminin salih kimselerindensin. Ben Resûlüllah'ın (s.a.v.) yanına gideceğim, (durumu soracağım, gidip) şöyle dedi: 'Ebû Kays vefat etti ve hayır şeyler söyledi.' Sözlerine devamla şunu sordu: 'Onun oğlu Kays bana talip oldu. O kavmin salih kimselerindendir. Ben de onu oğlum gibi görüp durdum, görüşün nedir? Bunun üzerine Hz. Peygamber: 'Evine dön!' dedi. İşte bunun üzerine 'Babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin…' buyruğu nazil oldu.[129]

3. Örnek:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُوا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

"Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden fazla çıkarmayın, birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın; sonra farkında olmadan amelleriniz boşa gider."[130]

Said Havva bu âyetin nüzul sebebiyle alakalı olarak dört rivâyet zikreder bunlardan biri Hafız Ebû Bekr el-Bezzâr'ın[131] Müsned'inden, diğer üç rivâyet ise Buharî'dendir. Ancak bu rivâyetleri İbn Kesîr tefsirinden naklederek aktarır. Bunlardan Buharî'den naklettiğini söylediği rivâyetlerden biri şöyledir:

"Buhari'nin Abdullah b. Zübeyr'den bir rivâyetine göre Beni Temim'den Resulullah'a bir heyet gelmişti. Hz. Ebû Bekir (r.a.) Ka'ka b. Ma'bed'i onlara emir yap dedi, Hz. Ömer de (r.a.) Akra b. Habis'i emir yap dedi. Ebû Bekir: 'Sırf bana muhalefet etmek istedin,' dedi. Ömer de: 'Hayır sana muhalefet etmek istemedim' dedi, münakaşa ettiler, sesleri yükseldi bundan dolayı "Ey iman edenler! Allah ve Resûlünün önüne geçmeyin." âyeti nazil oldu.[132]

[129] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 507; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 1: 621-622.
[130] Hucurât 49/2.
[131] Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905).
[132] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 5: 609; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm,* 4: 263.

3.2.5. Nesh Meselesi

Tefsir alanında en çok tartışılan meselelerden bir tanesi nesh meselesidir. Bu tartışmalar zaman zaman gayri müslimlerin, Müslümanların aleyhine kullandıkları bir malzemeye dönüşmüştür.

Said Havva ehli kitabın nesh konusu çerçevesinde İslâm'ı tenkit etmesini peygamber döneminden günümüze kadar devam eden seleflerinin yolu olarak ifade eder.[133] Peygamber döneminde ehli kitabın nesih çerçevesinde İslâm'ı tenkit etme iddialarını ortaya koyar ve iddialarına cevap verir. Ehl-i kitabın iddialarını şu şekilde ifade eder: "Allah birdir ve dini de birdir Allah neden şeriatını nesh etsin? İslâm şeriatında neshin olması, önceki şeriatların hükmünü ortadan kaldırması gösteriyor ki İslâm dini Allah katından değildir." Said Havva bu iddiaya İbn Halil'in *İzharu'l-hak* adlı eserinden nakiller yaparak şöyle cevap verir: "Tevrat, israiloğullarından daha önce var olan birtakım hükümleri neshettiğini söyler. İncil'in de Tevrat'ta bulunan birtakım hükümleri neshettiğini söyler. Tevrat'a ve İncillere inananalar bu hükümleri kabul ettiklerini itiraf ediyorlar."[134]

Biz burada bu tartışmalardan ziyade müellifin nesh'den nasıl istifade ettiğini, metot olarak nasıl kullandığını ifade etmeye çalışacağız. Nesh, lügatte izale etmek, gidermek, yok etmek, değiştirmek, tahvil ve nakletmek manalarına gelir.[135] Terim olarak "Nesh; bir hükmü başka bir hükümle kaldırmak veya değiştirmektir." [136] Hükmü kaldırılana 'Mensûh', hükmü ortadan kaldırana da 'Nâsih ' denir.

Said Havva nesihle ilgili Kurtubi'den nakille şunları söyler:

"İlim adamlarının bu ilmi elde etmeleri gereklidir. Cahiller ve ahmaklar dışında bu ilmi kimse inkâr etmez. Çünkü hükümlerle ilgili birçok husus, helâl ve haramlarla ilgili pek çok hususun gereğince bilinebilmesi, nesih konusunun bilinmesine bağlıdır. Ebu'l Bahteri'den şöyle rivâyet edilmiştir: Hz. Ali (r.a.) Mescide girdi ve bir adamın insanları korkuttuğunu gördü. Bunun üzerine:

---

[133] Said Havva, *el-Esâs fi't tefsir*, 1: 107
[134] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 107-108.
[135] Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 29; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü,* 122.
[136]Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 30; Sâbûnî, *et-Tıbyân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 67.

- “Bu ne haldir?” diye sordu. Orda bulunanlar:

- “Bu insanlara öğüt veren bir adamdır” dediler. Hz. Ali:

- “Bu insanlara öğüt veren bir adam değil, ancak ‘Ben falan oğlu falanım beni tanıyın’ demek istiyor” dedi ve birisini o adama göndererek şunu sordu:

- “Sen nâsih ve mensûh olan âyetleri biliyor musun?” Adam:

- “Hayır” dedi. Hz. Ali:

- “Mescidimizden çık. İçinde vaaz etme” dedi. Bir başka rivâyette:

- “Sen nâsih ve mensûh olan âyetleri biliyor musun?”dedi. Adam:

- “Hayır” deyince Hz. Ali:

- “Sen helak oldun ve helak ettin” dedi.

İbn Abbas’tan da benzer rivâyet gelmiştir.”[137]

1. Örnek

اَيَّاماً مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilirseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”[138]

Said Havva bu âyeti iki türlü yaklaşımla tefsir eder. Birinci yaklaşım, âyetin mensûh olmadığı yaklaşımıdır. Said Havva bu yaklaşıma göre âyet-i kerîmede geçen (يُطِيقُونَهُ) kelimesinden önce bir (لا) kelimesinin gizli olarak bulunduğunu söyler. Buna

[137] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1, 129; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kurʾân*, (Lübnan: Dâru'l-ihya ,1985), 2: 62.
[138] Bakara 2/184.

göre anlam "oruç tutmaya gücü yetmeyenler" şeklinde olur. Said Havva'ya göre gücü kalmamış, orucu eda etmekten aciz kalmış, iyileşme ümidi kalmamış hastalar vb. kimseler bu âyetin kapsamına girer.

Said Havva'nın ikinci yaklaşım tarzı ise bu âyetin mensûh oldğu yönündedir. Yani İslâm'ın evvelinde dileyen oruç tutar, dileyen de tutmazdı. Oruç tutmayanlar her bir gün karşılığında bir fakiri yedirirlerdi. Said Havva bu âyetin mensûh olduğunu Nesefî'den nakille şöyle ifade eder: "İslâm'ın evvelinde oruç Müslümanlara farz kılınmış ancak alışkın olmadıkları için onlara ağır gelmekte idi. Bu bakımdan oruç tutmayıp onun yerine fidye vermeye müsaade edildi. Sonra bu muhayyerlik "Sizden kim Ramazan ayına erişirse oruç tutsun"[139] buyruğu ile neshedilmiştir.[140]

2. Örnek:

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kadirdir."

Said Havva müfessirlerin bu âyetle ilgili iki görüşü olduğunu söyler. Bu görüşlerden birincisi "Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez. Kazandığı lehine, yüklendiği aleyhinedir."[141] Buyruğuyla bu bahsi geçen âyetin neshedildiği görüşüdür. İkinci görüş ise bu âyetin mensûh olmadığı görüşüdür. "Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez" buyruğu kişinin nelerden hesaba çekileceğini beyan eder. Kendilerinden dolayı hesaba çekileceğimiz şeyler ise gücümüz dahilinde olan ve kazandığımız şeylerdir. Said Havva kişinin azim ve kararlılığından muâheze edilmesinin gerekli olduğu görüşünü savunur ve cumhurun görüşünün de bu olduğunu söyler. Konuyu şöyle açıklar: "Azim ve kararlılık olmaksızın hatırdan gelip geçen şeyler af edilmiştir. Hal böyleyken bu âyetin mensûh

[139] Bakara 2/185.
[140] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 210.
[141] Bakara 2/286.

olup olmaması ıstılahî bir mesele olmaktan öteye gitmez.” Said Havva bu açıklamayı yaptıktan sonra nesh ile ilgili şu genel kuralı zikreder: “Nesih ahkâmda olur ahbârda olmaz”[142]

3. Örnek:

اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْراً فِي كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ

فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

“Gökleri ve yeri yarattığı günde Allah'ın yazısına göre Allah katında ayların sayısı on iki olup, bunlardan dördü haram aylarıdır. İşte bu doğru hesaptır. O aylar içinde (Allah'ın koyduğu yasağı çiğneyerek) kendinize zulmetmeyin ve müşrikler nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekûn savaşın ve bilin ki Allah (kötülükten) sakınanlarla beraberdir.”

Said Havva bu âyette geçen haram aylarda savaşı başlatmanın hükmünün neshi ile ilgili iki görüş zikreder. Bu görüşler arasın da tercihte bulunup bu hükmün mensûh olduğu görüşünü benimser. Allah yolunda savaşmanın bütün aylarda farz kılındığını söyler.[143]

3.3. DİRÂYET YÖNÜNDEN SAİD HAVVA TEFSİRİ

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi dirâyet tefsiri, müfessir olma özelliklerini kendisinde toplayan bir şahsın Arap dil kurallarına ve İslâm’ın genel ilkelerine uygun olarak içtihadıyla Kur’an’ı açıklamasıdır. Said Havva içtihadıyla Kur’an âyetlerini tefsir etmiştir. Özellikle tefsirinde Kur’an’ın bütünlüğü konusunu işlerken kendi içtihatları ön plandadır. Said Havva tefsirinde Kur’an’ın bütünlüğü konusunu işlerken sureleri ve âyetleri kendi içtihadına göre kategorize etmiştir. Bunun yanında tefsirinde fıkıh, kelâm tasavvuf, güncel meseleler vb. konularda rivâyeterle birlikte görüşüne yer vermiştir. Bu sebeple tefsiri -içinde yoğun rivâyeter olmasına rağmen- dirâyet tefsiridir.

[142] Said Havva, *el-Esâs fi’t-tefsir*, 1: 331.
[143] Said Havva, *el-Esâs fi’t-tefsir*, 2: 492.

Bu kısımda Said Havva'nın tefsirinde fıkhî konuları nasıl ele aldığını, kelâm ile ilgili görüşlere nasıl yer verdiğini ve bir takım güncel meselelere yaklaşımını ortaya koymaya çalışacağız.

3.3.1. Tefsirindeki Fıkhî Görüşler

Bütün İslâmî ilimlerin temel kaynağı Kur'an olduğu gibi fıkıh ilminin de temeli Kur'an'dır. Kur'ân-ı Kerîmde, imandan sonra en fazla üzerinde durulan mevzu, kulun amelleridir. Fıkıh ilmi de kulun amellerini konu edindiği için Kur'an'ı baştan sona tefsir eden bir müfessirin fıkıhtan ve fıkhî hükümlerden bahsetmemesi düşünülemez. Ancak müfessirlerin fıkıhtan ve fıkhî hükümlerden bahsetme şekli farklılık arz eder. Biz bu kısımda tefsir metodunu incelediğimiz Said Havva'nın tefsirinde fıkıhî konulara değinirken nasıl bir yol takip ettiğini ele alacağız. Said Havva tesirinde imanî konuları önceler. Ameli konular ikinci sırada yer alır. Said Havva tefsirinde kulluğun amelî yönünü oluşturan fıkhî konulara değinirken dört mezhebin dışına çıkmaz. Hanefî mezhebi ağır basmasına rağmen diğer üç mezhebin görüşüne yer vermeyi ihmal etmez. Bazen dört mezhebin görüşünü verirken bazen üç bazen iki bazen de sadece bir mezhebin görüşünü verir. Genel olarak mezheplerin görüşleri arasında tercihte bulunmaz. Nadirin de olsa tercihte bulunduğu hususlar mevcuttur. Aşağıda misallerle Said Havva'nın tefsirinde fıkhî konulara değinme şeklini sunmaya çalışacağız.

3.3.2. Bazı Mezheplerin Görüşlerini Vererek Âyetleri Tefsir Etmesi

1. Örnek:

"Ey İman edenler! Akidleri yerine getirin. İhramda iken avlanmayı helâl görmeksizin, size bildirilecek olanlar dışında, hayvanlar helâl kılındı; Allah dilediği hükmü verir."[144]

Said Havva bu âyeti fıkhî olarak tefsir ederken evvela "Akd" kelimesinin sözlük anlamını verip konuya şöyle giriş yapar: "Akd; güvenilir söz demektir. Bu kelime bu âyette Allah'ın kullarından alıp onları mecbur kıldığı vucub ifade eden teklifî hükümlerdendir." Müellif 'Ûkûd' kelimesiyle ilgili görüşleri verdikten sonra

[144] Mâide 5/1.

Hanefilerin bu âyete dayanarak alış-veriş akdinin gerekli ve sabit olduğunu ve akitlerde meclis muhayyerliğinin bulunmadığını söylediklerini ifade eder. Konuyu şöyle izah eder: "Hanefiler, bu konudaki "Akitlerde taraflar ayrılmadıkları müddetçe muhayyerdirler" hadisini de akit geçekleşmeden muhayyerdirler şeklinde te'vîl ederler. Malikiler de bu görüştedirler. Bu konuda Şafiîler ise zikri geçen hadise dayanarak meclis muhayyerliğinin olduğunu kabul ederler."[145]

2. Örnek:

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ اِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّاٰتِ قَالَ يَا قَوْمِ هٰٓؤُلَاۤءِ بَنَاتِي هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِيّ اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ

"Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşa koşa geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. Lût dedi ki: 'Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar (la nikahlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç aklı başında bir adam yok mu?"[146]

Bu âyet-i kerîme Hz. Lût'un (a.s.) kavmi helak olmadan önce, Hz. Lût ve kavmi arasındaki diyaloğu konu edinmektedir. Lût kavmi çirkin fiiller işlemeleriyle öne çıkan bir kavim olmuştur. Erkeğin erkekle cinsel ilişkide bulunması yaygın bir adet haline gelmişti. Bu kavim homoseksüellik denilen bu çirkin davranış sebebiyle helak edilmiştir.[147]

Said Havva, Erkeğin erkekle cinsel ilişkide bulunması şeklinde tarif edilen homoseksüellik ile ilgili olarak İmam Şafîî'nin görüşlerinden biri olan "bu fiili işleyen kimse öldürülür" görüşünü aktarır. İmam Ebû Hanife'nin ise "bu fiili işleyen kimse yüksek bir yerden atılır" görüşünü nakleder.[148]

[145] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 2: 17.
[146] Hûd 11/78.
[147] Bkz. Hûd 11/82.
[148] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 3: 94.

3. Örnek:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَاۚ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً

"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikahlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a[149] verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın."[150]

Said Havva bu âyetin "Mü'min kadınları nikahlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda…" kısmıyla alakalı olarak mezheplerin görüşüne değinir. Nikahtan önce talakın vaki olup olmamasıyla alakalı olarak mezheplerin görüşünü aktarır. Yani kişi "ben falanca kadın ile nikahlanırsam boş olsun" dese talakı geçerli olur mu?

Said Havva Şafîî ve Ahmed b. Hanbel'in "nikahtan önce talak vaki olmadığı görüşünü aktarır. İmam Malik ve İmam Ebû Hanife'ye göre ise talakın vaki olabileceğini söyler.[151] Burada Said Havva tercihte bulunmaz. Ancak Said Havva'nın burada Hanefî mezhebini tercih ettiğini söyleye biliriz. Çünkü Hanefî mezhebin dışındaki bir mezhebin görüşünü benimsediği zaman bunu belirtmiştir.

3.3.3. Dört Mezhebin Görüşlerini Vermekle İktifa Etmesi

1. Örnek:

"Sizlere, analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, eşlerinizin anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz kadınlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız ki onlarla gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur,

[149] Mut'a: Birrinden boşanmış olan eşlerden kocanın zevcesine vermiş olduğu bir miktar maldır. Muhammed Muhyeddin Abdulhamid, *Ahvâli'ş-şahsiyye fî şeriâti'l-islamiyye*, 1. bs. (İstanbul: İrşad, 2018), 237.
[150] Ahzâb 33/49.
[151] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 5: 157-158.

özoğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek, -geçmişte olanlar artık geçmiştir- size haram kılındı. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder."[152]

Said Havva bu âyeti açıklarken "Fevâid" başlığı altında Nesefî'den nekille önce nikahın tarifini verir. Sonra Said Havva bu âyet'in "kızlarınız size haram kılındı" kısmıyla alakalı olarak dört mezhebin görüşlerine değinir fakat tercihte bulunmaz. Bu görüşleri özetle şöyle ifade eder: "Hanefî, Malikî ve Hanbelî mezhebi kişinin zina ettiği kadından doğan kız ile evlenmesinin haram olduğunu bu âyeti delil getirerek ifade etmişlerdir. Çünkü zina mahsulü da olsa kendi kızıdır. İmam Şafiî'den kişinin zina ettiği kadından doğan kız ile evlenebilmesinin cevazı hususunda bir görüş nakledilmiştir. Çünkü ona göre bu şerî bir yolla meydana gelmiş bir kız değildir. Allah Teâla: "Allah çocuklarınızın durumu hakkında size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dişinin hissesi kadar vardır."[153] Buyruğunun kapsamına girmektedir. İcma ile sabittir ki bu durumdaki bir kız mirastan pay alamaz. Ve aynı zamanda "kızlarınız" kapsamına da girmez."[154]

2. Örnek:

Said Havva zaman zaman tefsirinde faydalı gördüğü bir meselenin daha iyi anlaşılması için özel başlıklar açar. Bu başlıklar fıkıh, kelâm, nüzul sebebi vb. ilimlerle alakalıdır. Fıkıh ile ilgili açtığı "Fetvalar" başlığı altında oruçla ilgili olarak İmam Nevevî'nin *el-Mecmu'* adlı eserinden nakillerde bulunur. Ramazan ayında fecirden önce yolculuğa çıkan kimsenin orucunu açabilmesinde ihtilaf olmadığını belirtir. Ancak fecirden sonra yolculuğa çıkan kimselerin oruçlarını İmam Şafiî, İmam Malik ve Ebû Hanife'ye göre bozamayacaklarını söyler. İmam Ahmed'e göre bozabileceğini aktarır."[155]

[152] Nisâ 4/23.
[153] Nisâ 4/11.
[154] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 510.
[155] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 216.

3. Örnek:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْۗ فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِۖ وَاذْكُرُوْهُ كَمَا هَدٰىكُمْۚ وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الضَّاۤلِّيْنَ

"Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat'tan dalga dalga indiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin; O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmışlardan idiniz."[156]

Said Havva bu âyetin tefsirini yaparken Arafat'ta vakfe zamanı ile ilgili mezheplerin görüşlerine yer verir. Hanefi, Şafiî ve Malikilere göre vakfe zamanının Arefe günü zevalden başlayıp Kurban Bayramının birinci günü Fecri sadıkla sona erdiğini söyler. Hanbeli mezhebine göre ise vakfe zamanının Arefe gününün başlamasıyla başladığını aktarır.[157]

3.3.4. Mezheplerin Görüşlerini Verdikten Sonra Tercihini İfade Etmesi

1. Örnek:

(Musa) "dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: O, henüz boyunduruk altına alınmayan, yer sürmeyen, ekin sulamayan, serbest dolaşan (salma), renginde hiç alacası bulunmayan bir inektir. "İşte şimdi gerçeği anlattın" dediler ve bunun üzerine (onu bulup) kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi."[158]

Said Havva hayvanların selem[159] yoluyla alışverişinin caiz olduğuna dair bu âyetin delil olarak getirildiğini ifade eder. Delil olma yönünü şöyle izah eder: "Bu âyette inek zikredildikten sonra ineğin vasıfları tamamen belirtilip muayyen hale geldiği veya mutlak olarak zikredildikten sonra takyid edildiği için hayvanlarda selem akdi sahihtir. Bu cumhurun görüşüdür. Ebû Hanife ve Sevri'ye göre hayvanlarda selem akdi sahih değildir çünkü hayvanın hallerinin gerektiği şekilde bilinme imkânı yoktur." Bu görüşleri ifade ettikten sonra kendi tercihi olarak selem akdi hususunda

[156] Bakara 2/98.
[157] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 234.
[158] Bakara 2/71.
[159] Selem akdi: Para peşin olup alınacak malın veresiye olduğu satış çeşididir.

çerçevenin geniş tutulması gerektiğini ifade eder. Gerekçesini şöyle izah eder: "Selem akdi faize karşı İslâm'ın ortaya koyduğu alternatiflerden güçlü bir alternatiftir. Ancak bu fetva ile amel edildiğinde bu tür selem akdini caiz gören imamların şartlarına göre davranmak lazım, aksi halde icmaya muhalefet edilmiş olur."[160] Müellifin bu görüşünden hareketle Hanefi mezhebine mensup olmasına rağmen mezhep taassubu gütmediğini ve mezhep dışında tercihlerinin olduğunu ifade edebiliriz.

2. Örnek:

اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي اَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Bugün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır."[161]

Said Havva bu âyette geçen "daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar" hakkında; Yahudî ve Hıristiyan kadınlarının Müslümanlara helâl olduğunu belirtir. Ancak bazılarının Hıristiyan kadınlarla evlenmeye karşı geldiklerini söyler. Sahabeden bir grubun Hıristiyan kadınlarla evlendiğini ifade ederek Müslümanların ehl-i kitapla evliğinde bir sakınca görmez. Ancak Ehl-i kitap olan kadınlardan zina edenlere gelince cumhura göre bu kadınlarla evlenmenin caiz olmadığını söyler. Müellif bu görüşü tercih etmekle birlikte günümüzde batılı kadınlardan zina etmemiş olanlarını bulmanın zorluğundan dolayı Müslümanın ancak zaruret durumunda ehl-i kitapla evlenmesinin daha doğru olacağını söyler.[162]

[160] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 123.
[161] Mâide 4/5.
[162] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 2: 23.

3. Örnek:

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُوْلِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِۙ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."[163]

Said Havva bu âyetin tefsirini yaptıktan sonra "Ganimetler Meselesi" başlığı altında âyeti tekrar inceler. Yaklaşık beş sayfada meseleyi ele alır. Yüce Allah, ganimetlerin beşte birinin kimlere ait olduğunu açıklamış ancak beşte dördün durumunu açıklamamıştır. Said Havva, Allah'ın beşte dörtlük kısmının kimlere ait olduğunu açıklamaması beşte dördün ganimeti elde eden mücahitlere ait olduğunun delili olduğunu söyler. Ancak nasıl delil olduğuna dair açıklamada bulunmaz. Daha sonra Ebû Hanifeye göre beşte dördün paylaştırılması süvariye iki pay, piyadeye bir pay verilmesi şeklinde olduğunu söyler. İmam Şafîî ve İmam Malik'e göre ise süvariye üç payın verilmesi seklinde olduğunu ifade eder. Bu iki görüşün delillerini sıralarken İmam Ebû Hanife'nin delilinin kavli olduğunu ve diğerlerinin ise fiilî olduğunu belirttikten sonra şu açıklamada bulunur: "Fiilî sünnet ile kavlî sünnetin taarruzu durumunda kavlî sünnet tercih edilir. Diğer durumlarda kavlî sünnet ile taarruzu olmayan fiilî sünnet tercih edilir."[164] Bu açıklamadan anlıyoruz ki Ebû Hanife'nin görüşünü tercih etmiştir.

3.3.5. Tefsirindeki Kelâmî Görüşler

Kelâm "Allah'ın zatından ve sıfatlarından, nübüvvet konularından, başlangıç ve sonuç itibariyle kâinatın hallerinden İslam kanunu üzere bahseden bir ilimdir."[165] Said Havva tefsirinin mukaddimesinde konu ile alakalı şunları söyler: "Tefsir şu

[163] Enfâl 8/41.
[164] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 2: 442.
[165] Saim Kıkavuz, *İslam Akâidi ve Kelâm İlmine Giriş*, 28. bs. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 370.

materyalist ve şehvet perest çağımızda iman meselesine hizmet etmeyecek olursa müfessir hiçbir şey yapmamış gibi olur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Onların üzerine (Allah'ın) âyetleri okunduğunda ise onların imanları artar."[166] Asıl olan Kur'an'ın tilavetiyle imanın derinlik kazanmasıdır. Müfessirde bu konuda gereken katkıyı yapması gerekir."[167]

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Said Havva eserlerini kaleme alırken silsileler halinde kaleme almıştır. 'Usul' serisinin birinci kitabı *Allah Celle Celâluhu* adlı eseri kelâm ile ilgili bir eserdir. Bu eserde Allah'ın varlığı ver birliğini ispat etmeye çalışır. Aynı zamanda bir takım güncel tartışmalara girer. Biz bu kısımda Said Havva'nın kelâmî meselelere yaklaşımını ve bazı görüşlerini vermeye çalışacağız.

3.3.5.1. Kimseye Nisbet Etmeden Görüş Belirtmesi

1. Örnek:

"Allah'ın doğru yola sevkettiği kimse doğru yolda olur. Saptırdığı kimseler ise, işte onlar mahvolanlardır."[168] Said Havva bu âyetin lafzî ve umumî manasını verip önceki sûre ile olan münâsebetini ortaya koyduktan sonra hidâyet ve dalâlet meselesine değinir. Bu meseleyi şöyle açıklar: "Hidâyet ve dalâlet Allah'ın meşietine bağlıdır. Hidâyet de dalâlet de Allah'ın iradesiyle gerçekleşir. Şu kadar var ki hidâyet ve dalâlet sünnete tabidirler. Dalâletin başlangıç noktası tefekkürü, tedebbürü terk edip hakkı ve hayrı dinlemekten yüz çevirmektir. Şirk dalâletin odak noktasıdır. Hidâyet vasıtaları ise Esma-i Hüsna ile Allah'ı tanımak, onu inkâr edenlerden yüz çevirmek, ona tevekkül etmek, güzel ahlakla ahlaklanmak, şeytanın tuzağına karşı ona iltica etmek, onun kitabına kulak vermek ve onu zikredip ibadette bulunmaktır."[169]

2. Örnek:

اَلَّذِي اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍۚ

[166] Enfâl 8/2.
[167] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 10.
[168] A'râf 7/178.
[169] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 3: 399.

ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍۚ

ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَلِيلاً مَا تَشْكُرُونَ

"O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı. Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"[170]

Said Havva kelâm açısından bu âyet-i kerîmeleri şu şekilde açıklar: "İnsanı yani insanlığın ilk atası Hz. Âdem'i yaratmaya çamurdan başlamıştır. Sonra onun suyunu bayağı bir suyun yani hakir ve güçsüz görünen meninin özünden yani nutfeden yaratmıştır. Sonra onu düzeltip gereken şekilde doğrultup, yaratıp tamamlamış ve ruhundan ona üflemiştir. Yani onun içine ruhu dahil etmiştir. Şöyle denilmiş gibidir: 'Onun içine kendisine has ve kendi bilgisi altında olan şeyi sokmuştur ki, bu da ruhtur.' Burada ruhun Allah'a izafe edilmesi, ruhun Ona has bir emir olmasındandır. Yoksa Allah bir ruh olup, kendi ruhundan bir cüzü içine üflemiş değildir. Yüce Allah bundan münezzehtir.[171]

3. Örnek:

Said Havva Yunus sûresi doksan sekizinci âyetin tefsirini yapıp çeşitli nakillerde bulunduktan sonra yeni bir başlık açar. "Cebr ve İhtiyar Konusunda Mülahaza" başlığı altında çeşitli değerlendirmelerde bulunur. Said Havva çoğu kimsenin, Allah'ın irâdesinin genel ve kapsayıcı olması ile insanın tercih sahibi olmasını bir arada anlamakta güçlük çektiğini söyler. Bu meseleyi şu şekilde açıklar: "Yüce Allah'ın ilmi her şeyi kuşatıcıdır ve her bir insanın neler yapacağını ezelden beri bilmiştir. İlim keşfedicidir, cebredici değildir. İnsan ise muhayyerdir. Hidâyeti tercih eden kimse onun sebeplerini yerine getirdiği taktirde Allah onu hidâyete muvaffak kılar; dalâleti seçip hidâyetin sebeplerini red eden kimseye de Allah dalâleti kolaylaştırır. Bu açıklamaları yaptıktan sonra şu âyetleri delil olarak sunar:

[170] Secde 32/7-9.
[171] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 5: 112.

"Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allah'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz. Fakat, kim cimrilik eder, kendini Allah'a muhtaç görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlarsa biz de onu en zor olana kolayca iletiriz.[172]

3.3.5.2. Çeşitli Görüşleri Vererek Kendi Görüşünü İfade Etmesi

1. Örnek:

Hz. Meryem'in peygamber olup olmaması hususunu izah ederken, Allah-u Teâlâ'nın kadınlardan hiçbir resûl göndermediği hususunda ihtilafın olmadığını ve tartışmanın kadınların nebi olarak gönderilmesinin imkânı hususunda olduğunu söyler. Bazı âlimler meleklerin Hz. Meryem ile konuşmalarından dolayı kadınların nebi olarak gönderilmesinin mümkün ve vakî olduğunu söylemişler. Bazı âlimler de nebi olarak kadınların gönderilmesinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Kadınların peygamberliği hususundaki âlimlerin görüşlerini ifade ettikten sonra Said Havva kendi görüşünü şöyle ifade eder: "Meleklerin Hz. Meryem ile konuşmaları nübüvvete delil olamaz çünkü meleklerin nebi olmayanlarla da konuştuğu vakidir. Mâide sûresinde Allah-u Teâlâ onu 'Sıddika' diye isimlendirmiş ancak nübüvvet makamı ile sıdk makamı farklı şeylerdir."[173]

2. Örnek:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِاَنْفُسِهِمْ اِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا اِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ

"İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin, sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır."[174]

Said Havva bu âyetin açıklamasını yaptıktan sonra ayrıca bu âyeti kelâmî olarak değerlendirir. Mu'tezile'nin salah ve ıslahın Allah üzerine vacip olduğu görüşünde olduğunu belirtir. Aynı şekilde Allah'ın masiyetleri irâde buyurmadığı

[172] Leyl 92/5-10.
[173] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 384.
[174] Âl-i İmrân 3/178.

görüşünü de savunduklarını söyler. Bu âyetin Mu'tezile'nin aleyhine delil olduğunu şöyle dile getirir: "Biz onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz" buyruğu lehimize ve onların aleyhine delildir. Bize göre hiçbir şey Allah üzerine aklen vacip kabul edilemez. O, herhangi bir şeyi kendine vacip kılmakla bu şer'î bir vacip olur. Bu kâinatta Onun irâdesi dışında hiçbir şey olmaz."[175]

3. Örnek:

مَا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ

وَلٰكِنَّ اللهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَاٰمِنُوا بِاللهِ وَرُسُلِهِ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيمٌ

"Allah, pisi temizden ayırıncaya kadar Mü'minleri içinde bulunduğunuz şu durumda bırakacak değildir. Allah size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer (gaybı ona bildirir). O halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükafat vardır."[176]

Said Havva Batınîlerin gayb ile alakalı görüşlerine yer verir. Onlara göre imamların gaybı bildiğini söyler. Daha sonra bu görüşün yanlış olduğuna bu âyeti delil getirir. Çünkü bu âyette geçen "Allah size gaybı bildirecek de değildir" buyruğunun onların bu görüşlerini reddettiğini söyler.[177]

3.3.5.3. Çeşitli Tefsirlerden Nakil Yaparak Kelâmî Konulara Değinmesi

Said Havva kelâmî konulara değinirken genellikle çeşitli tefsirlerden nakiller yaparak konuyu açıklamaya çalışır. Bu konuda nakilde bulunduğu tefsirlerin başında Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* adlı eseri, Seyyid Kutup'un *fî Zilâli'l-Kur'ân* 'ı ve İbn Kesîr 'in *Kur'ânu'l-Azîm* adlı tefsiri gelir. Bu kısımda birkaç örnek vermek suretiyle müellifin tarzını ortaya koymaya çalışacağız.

[175] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 468.
[176] Âl-i İmrân 3/179.
[177] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 468.

1. Örnek:

وَلَمَّا جَاء مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ موسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِين

"Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi onunla konuşunca, Rabbim! Bana kendini göster, sana bakayım dedi. Allah: Sen beni göremezsin ama dağa bak, eğer o yerinde kalırsa sen de beni göreceksin buyurdu. Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir etti ve Musa da baygın düştü; ayılınca: Ya Rabbi, münezzehsin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim dedi."[178]

Bu âyet ru'yetullah meselesinde Ehl-i sünnet'in ve diğer mezheplerin temel delillerinden biridir. Sait Havva bu âyetle ilgili Ehl-i sünnet'in ve Mu'tezile'nin görüşlerini verir. Musa: "Rabbim! Bana Kendini göster, sana bakayım" dedi. Müellif, Nesefî tefsirinden şöyle bir nakilde bulunur: "Bu âyet Ehl-i sünnet'in Mu'tezile'ye karşı Allah'ın görülebileceğine dair bir delilidir. Çünkü Allah'ı en iyi bilen bir peygamber olarak Hz. Musa, Allah'ın görülebileceğine inanmış olmalı ki ondan öyle bir istekte bulundu. Allah hakkında caiz olmayan bir şeye inanmak ise küfürdür." Said Havva âyette geçen "Sen beni göremezsin…" ifadesiyle ilgili olarak görememekten kastın dünya gözüyle görememe olduğunu ancak ahiret yurdunda ru'yetullah'ın gerçekleşeceğini söyler. Bu iddiayı şöyle delillendirir: "Şâyet Allah ahirette de görünmeyeceğini kast etseydi bunu açıklardı çünkü bu durum açıklanmayı gerektir."[179]

2. Örnek:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

[178] A'râf 7/143.
[179] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 2: 358.

"Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir!"[180]

Said Havva bu âyetle ilgili İbn Kesîr 'den nakilde bulunarak kısaca istivâ meselesine değinir. Burada selef-i salihin yolunu takip etmek gerektiğini ifade eder. Selefin yolu ise bu gibi nasları herhangi bir keyfiyet belirtmeden geldiği şekilde kabul etmektir. Teşbihe sapanların zihinlerine ilk anda gelen zahir mana ise Allah hakkında kabul edilemez. Çünkü şanı yüce Allah'a hiçbir şey benzemez. "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir."[181] Durum Muşebbihe'nin dediği gibi değil aksine selefin dediği gibidir.[182]

İslâm tarihinde tartışılagelen önemli kelâmî tartışmalardan biri istivâ meselesidir. Bu mesele önemli kelâm ekollerinin, çeşitli fırkaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Said Havva'nın bu tür meselelere değinmesi tefsirini zenginleştirirken diğer taraftan hacminin büyümesinden dolayı tefsirine rağbetin azalmasına yol açmıştır.

3. Örnek:

لاَّ يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاء مِن دُوْنِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِي شَيْءٍ إِلاَّ أَن تَتَّقُواْ مِنْهُمْ تُقَاةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللهِ الْمَصِيرُ

"Mü'minler, Mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinmesinler; kim böyle yaparsa Allah katında bir değeri yoktur, ancak, onlardan sakınmanız hali müstesnadır. Allah sizi kendisiyle korkutur, dönüş Allah'adır."[183]

Said Havva bu âyetin tefsirini yaparken 'takiyye' meselesine değinip Ehl-i sünnet, Şia ve Haricilere göre açıklamalarda bulunur. Bu açıklamaları İbn Kesîr ve Âlûsî tefsirinden nakilde bulunarak yapar. Bu âyetin ilgili kısmı olan "ancak, onlardan

[180] A'râf 7/54.
[181] Şura 42/11.
[182] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 2: 311.
[183] Âl-i İmrân 3/28.

sakınmanız hali müstesnadır" ibaresini açıklarken İbn Kesîr' den şöyle bir nakilde bulunur: "Bazı bölgelerde ve zamanlarda, kâfirlerin şerrinden korkan kişi bundan müstesnadır. Böyle bir kimsenin batını ve niyetiyle değil de zahiriyle onlardan sakınmaya çalışma (takiyye) hakkı vardır." Sait Havva burada Ehl-i sünnet'i zikretmeden görüşünü verir bu görüşü İbn Kesîr' den nakille şu hadislerle delillendirir. Buhârî Ebû Derdâ kanalıyla şu hadisi zikreder: "Bizler bazı kimselere güleryüz göstermekle birlikte kalplerimizden onlara lanet okumaktayız." Yine Buhar'nin dediğine göre Hasan şöyle demiştir: "Takiyye kıyamet gününe kadar geçerlidir."[184] Müellif daha geniş açıklamayı Âlûsî tefsirinden nakille yapar. Burada Ehl-i sünnet, Şia ve Haricilerin görüşlerini verir şöyle ki: "Bu âyette takiyyenin caiz olduğuna dair delil vardır. Takiyye canı, ırzı veya malı düşmana karşı korumak şeklinde tarif edilmiştir. Düşman iki kısımdır: Birincisi ayrı bir dine mensup olan kâfir ve bidatçı Müslüman'ın[185] düşmanlığı gibi. İkinci kısım ise mal, mülk, menfaat ve emirlik gibi dünyevi maksatlar için yapılan düşmanlık. Bu sebeple takiyye de iki kısımdır:

Birinci kısım: Muhaliflerin taarruzundan dolayı Müslümanın dinini izhar etme imkanının ortadan kalkması durumunda yapılan takiyyedir. Böyle bir durumda, şerî hüküm, Müslümanların dinini izhar edebileceği bir yere hicret etmesinin vacip olmasıdır. Orada kalıp mazlum olma gerekçesiyle dini gizlemesi (takiyye) yapması asla caiz değildir. Çünkü Allah'ın arzı geniştir. Çocuklar kadınlar, körler, mahpuslar ya da kendisini, oğlunu annesini, babasını öldürmekle korkutup ve bununla birlikte zannı galiple bunu gerçekçekleştirecekleri de sanılmakta ise bu durumda olan kimseler şerî olarak mazur sayılıp hicret etmeyerek muhaliflerle kalabilirler. Ve zaruret miktarınca muhaliflere muvafakat gösterebilirler. Ancak yine de bu kimselere dinlerinden dolayı oradan kaçıp bir çıkış yolu bulmaya çalışmaları vaciptir.

İkinci kısım: Hicretin farziyeti hususunda âlimlerin ihtilaf ettikleri kimselerin durumudur. Bazı âlimler "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın" âyetini ve malların zayi edilmesinin yasaklanmasını delil getirerek bu kısımda bulunan kimselerin de hicret etmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir (Yani bu kimseler

[184] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 368-369.
[185] Buradaki bid'atçıdan kasıt insanı dinden çıkaracak şekilde İslâm dinini tahrif eden ve kendisini Müslüman olarak zanneden kimse kast edilmiştir.

takiyye yapamaz oradan hicret etmesi gerekir). Bazı âlimler ise hicretin vacip olmadığını söylemişlerdir. Çünkü böyle bir yerden hicret etmek dünyevî bir maslahattır. Hicretin terk edilmesi din birliğinden dolayı dine herhangi bir noksanlık arız olmaz. Mü'min olan, düşmanı ona mü'min olduğu için kötülük etmemektedir.

Bazı ilim adamları da kâfirlere, fasıklara ve zâlimlere karşı müsamaha göstermeyi, onlara karşı yumuşak konuşmayı, yüzlerine karşı tebessüm etmeği ve şerlerinden emin olmak için onlara vermeyi takiyye olarak değerlendirmişlerdir. Ancak bunu yasaklanan dostluk babında değerlendirmemiş bilakis sünnet ve meşru bir durum olarak görmüşlerdir.

Deylemî, Peygamberden şöyle bir rivâyette bulunur: "Allah Teâla farzları ikame etmemi emrettiği gibi insanları idare etmeyi de bana emretti." *el-Câmi*'de şöyle bir rivâyet yer almaktadır: "Size nefret edilen bir grup gelecektir size geldiklerinde onlara karşı geniş olun."[186] Müellif daha birkaç rivâyeti *Ruhu'l meânî*'den naklederek Ehl-i sünnet'in bu konudaki görüşlerini delillendirmeye çalışır. Ardından Şiâ ve Haricilerin görüşlerine yer verir. Daha sonra meselenin özetini şu şekilde verir: "Haricilere göre takiyye hiçbir durumda caiz değildir. Malın, canın ve ırzın korunması mukabilinde dinden taviz verilemez. Şiîlerin bu konudaki görüşlerine gelince bazılarına göre zaruret halinde sözlü olarak bütünüyle caizdir. Hatta bazı durumlarda zararı önlemek maksadıyla takiyye vaciptir. Mü'minleri öldürme gibi fiillerde ise fiili olarak takiyye caiz değildir. Bazıları da mala zarar gelebilmesi halinde takiyye vaciptir. Namusu korumak için takiyye müstehaptır. Ehl-i sünnet ile birlikte bulunan kimsenin namaz, oruç ve diğer dini amellerde onlara uygun hareket etmesi sünnettir. Şia takiyyeyi bir asıl kabul etmiş ve şu anda aralarında yaygın bulunan şekliyle inançlarını bu temele oturtmuşlardır. Takiyyenin bu şeklini Peygamber'e nisbet etmişlerdir. Bundaki asıl amaçları Raşit halifelerin halifeliğini geçersiz kılmaktır."[187] Görüldüğü gibi müellif uzun bir nakilde bulunmuştur. Tefsirinde bu şekilde birkaç sayfayı geçen uzunlukta nakiller mevcuttur.

[186] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 2: 745-746; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 3: 368-369.
[187] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 369-370.

3.3.5.4. Ehl-i sünnet ve Mu‘tezile Görüşlerini Karşılaştırması

1. Örnek:

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

“Gözler O'nu görmez, O bütün gözleri görür. O Latif'tir, haberdardır.”[188]

Said Havva bu âyetle ilgili Ehl-i sünnet ile Mu’tezile’nin görüşlerini şöyle aktarır: “Mu’tezile bu âyeti delil olarak gösterip ne dünyada ne de ahirette Allah Teâla’nın görülmeyeceğini söyler. Ehl-i sünnet ise Mu’tezile’nin bu görüşünü sapıklık olarak değerlendirir. Çünkü bu konuda Peygamber’den (s.a.v.) tevâtür derecesine ulaşan haberler, iman ehlinin ahirette, Arasat’ta ve cennette Allah-u Teâlâ’yı göreceğini ifade eder. Ehl-i sünnet kendi aralarında Mi’raç gecesinde Peygamber’in (s.a.v.) Allah Teâlâ’yı görüp görmemesini tartışmıştır. Hz. Aişe (r.a.) bu âyeti delil getirip Peygamber’in (s.a.v.) Allah’ı görmediğini söylemiştir. İbn Abbas ise Peygamber’in (s.a.v.) Mi’raç gecesinde Allah’ı gördüğünü söylemiştir. Tirmizi, Hâkim ve başkaları, İkrime’den onun şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: “İbn Abbas’ı şöyle derken dinledim: Muhammed Yüce ve Mübarek Rabbini gördü. Ben dedim ki Allah-u Teâla (لا تدركه الأبصار و هو يدرك الأبصار) buyurmuyor mu? Dedi ki; Annen acısını görmesin! Bu onun nurudur ki tecelli ettiğinde hiç kimse onu idrak edemez.” Başka bir rivâyette hiç kimse ona güç yetiremez.” Hâkim bu hadis için şöyle der: “Bu hadis Buhârî ve Müslim’in şartlarını taşıyan sahih bir hadistir ancak onlar bu hadisi tahriç etmemişlerdir.” Bu manada Buhârî ve Müslim’de hadis mevcuttur. Ebû Musa el-Eş’ari’den merfu olarak şu hadis varid olmuştur: “Allah uyumaz ve uyuması da gerekmez. Adalet ölçüsünü indirir ve kaldırır. Gündüz işlenen amel gece olmadan katına yükseltilir, gecede yapılan ameller ise gündüz olmadan katına yükseltilir. O’nun hicabı nur -veya nâr-dır. Onu açacak olsa mahlukatından gözünün değdiği her şeyi yakıverirdi.” Mü’minler rablerine karşı şiddetli bir iştiyak duyar ve muhabbet besler.

[188] En’âm 6/103.

Allah'ın kullarına iştiyak ve muhabbeti vermesi ve buna ulaşma imkanını yaratmasının hikmeti kendisini görme zevkini kullarına tattırmasını irade etmesidir."[189]

2. Örnek:

Said Havva tefsirinde bazen Mu'tezile'nin görüşlerinin yanlışlıklarını ortaya koymak için özel başlıklar atar. Fiillerin yaratılmasıyla ilgili "Fiillerin Yaratılması Konusunda Mu'tezile'ye Reddiye"başlığı altında Nesefî'den alıntı yaparak şunları zikreder: "Eğer o bizi hidâyete ulaştırmamış olsaydı biz hidâyete ulaşmazdık"[190] Mu'tezile bildirdiği şeyler hususunda Allah'a, Hz. Nuh'a, cennet ve cehennem halkına ve hatta iblise muhalefet etmiştir. Çünkü Yüce Allah: 'Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidâyeti verir.[191]' Nuh (a.s.) 'Ben size öğüt vermek istesem de eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz.'[192] Cennet ehli: 'Eğer o bizi hidâyete ulaştırmasaydı biz hidâyete ulaşamazdık'[193] cehennem halkı ise: 'Şayet Allah bize hidâyet vermiş olsaydı biz de elbette sizi hidâyete ulaştırırdık'[194] İblis ise: 'Öyleyse beni azgınlığa mahkûm ettiğin için…'[195] demiştir."[196]

3. Örnek:

مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَۙ

"Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, hep alaya alarak dinlerler."[197]

Said Havva bu âyet hususunda şu açıklamalarda bulunur: "Mu'tezile bu âyeti Kur'an'ın mahluk olduğuna delil olarak getirir. Oysa bu âyet onlara delil olmaya

[189] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 2: 233-234.
[190] A'râf 7/43.
[191] Fâtır 35/8.
[192] Hûd 11/34.
[193] A'râf 7/43.
[194] İbrahim 14/21.
[195] A'râf 7/16.
[196] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 2: 308.
[197] Enbiyâ 21/2.

uygun değildir. Çünkü bu âyette geçen muhdes/yeni kelimesinin anlamı okunmaya başlandığında onların (müşriklerin) işitmesinin yeni olmasıdır."[198]

3.3.6. Tefsirinde Muhkem ve Müteşabih

Kur'ân'ı Kerîm'de muhkem ve müteşabih olmak üzere âyetler iki kısma ayrılır. Muhkem manası kolaylıkla anlaşılan açıklamaya ihtiyaç duyulmayan âyetlere denir. Müteşabih ise birçok manaya ihtimali olup, bu manalardan birini seçmek için başka bir delile ihtiyacı olan âyetlerdir.[199]

Said Havva konu ile ilgili görüşlerini Âl-i İmrân suresinin yedinci âyetini açıklarken ortaya koyar. Ona göre muhkem, kast edilen manaya delaleti açık olan âyetlerdir. Müteşabih ise lafız ve terkip yönüyle başka manalara ihtimali olan âyetlerdir. Muhkem olan âyetler, müteşabih âyetlerin üzerine hamledildiği âyetler olup Kurân'ın aslını oluşturur.[200] Said Havva konunun girişinde müteşabih âyetlerin faydasından bahseder müteşabih âyetlerin indirilmesinin faydasını şöyle açıklar:

1- "Müteşabihin fayddası, bu âyetler vasıtasıyla imtihanın gerçekleşmesi ve hak üzerinde sabit olan ile müterediddit olanın ayırt edilmesidir.

2- Mahluklardan birçoğunun ilim noktasında yetersizliklerini ortaya koyar.

3- Âlimlerin bu tür âyetlerden anlam çıkarma kabiliyetlerini geliştirir.

4- Kur'an'ı daha iyi anlama çabasını sürekli olmasını sağlar. Bütün bu çabalara rağmen insanlar Allah'ın kitabını gereğince kuşatamayacağını anlar.[201]

Said havva daha sonra müteşabihin tefsiri ve onun örnekleriyle ilgili nakillerde bulunur. Konu ile ilgili iki hadis zikreder. Birinci hadis şu şekildedir: "Kur'ân-ı Kerîm'in bir kısmı öbür kısmı yalanlamak için nazil olmamıştır. Ondan bildiğiniz kadarıyla amel ediniz. Onun müteşabih olanına da iman ediniz." İkinci hadis ise şu şekildedir: "Kur'an yedi harf üzerine nazil olmuştur. Kur'an hakkında tartışmaya girmek küfürdür. -bunu üç defa tekrarladı- ondan bildiğiniz kadarıyla amel ediniz,

[198] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir,* 4: 50.
[199] Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 68.
[200] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 349.
[201] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 350.

bilmediğinizi de onu bilene (Allah'a) havale ediniz." Said Havva bu iki nassın Allah'ın kitabına karşı takınılacak tavrı net olarak ifade ettiğini dile getirir. Said Havva müteşabih âyetlere sûrelerin başında yer alan makatta' harflerinin örnek olduğunu söyler. Bazı alimlere göre de Allah'ın sıfatlarıyla ilgili birtakım âyetler, müteşabih âyetlere örnektir.[202] Said Havva 'Mukatta' harfleriyle ilgili açıklamalarda bulunur şöyle ki: "Bazı Kur'an sûrelerinin başlangıcını teşkil eden "elif, lâm, mîm", "elif, lâm, mîm, sâd", "elif, lâm, râ" gibi harfler üzerinde bazı müfessirler fazlaca durmuş, bir kısmı ise hiç durmayıp sadece 'Allah bunlarla neyi murad ettiğini en iyi bilendir' demekle yetinmiştir. Bu konu üzerinde duran müfessirlerin kimisi her bir harfin bir kelimeye delalet ettiğini söylemiş ve bu kelimeyi bulmaya çalışmışlar. Kimisi her bir harfe bir rakam vermek suretiyle bazı zamanlarda meydana gelen olayların habercisi olarak ifade etmişler. [203] Said Havva bu harflerin Kur'an'ın icazını gösterdiği ve Kur'an'ın bir benzerini yerine getirme hususunda bir meydan okuma olduğu şeklinde açıklanan görüşe katılır. Bu şekilde açıklanan görüşü Seyyid Kutup'un güzel ifade ettiğini söyleyerek şöyle bir nakilde bulunur: "Bu gibi harfler Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûrelerinin başında gelmektedir. Bunlarla ilgili çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Biz bu açıklama şekillerinden bir tanesini tercih ediyoruz. Bu kitap bu gibi harflerden meydana geldiğine ve bu harfleri muhatabı olan Arapların kullandığına işarettir. Bununla birlikte muciz olan Kur'an'ın bir keresinde on sûresinin benzerini bir başka seferinde bir sûresinin benzerini meydana getirmeleri hususunda müşriklere meydan okumasına rağmen asla cevap verememişlerdir. Şu yeryüzü toprağı nitelikleri belli olan zerrelerden meydana gelmiştir. İnsanlar bu zerreleri ellerine aldıkları takdirde bunlardan yapabildikleri şeyin azamisi ya bir kerpiç ya seramik bir kap, bir silindir, bir heykel yahut istediği kadar inceliklerle dolu bir cihazdır. Fakat yoktan var edici olan Allah bu zerrelerden hayat meydana getiriyor ve bu hayat kıpırdayan, çırpınan ve mucizevî ilahî sırrı yani hayat sırrını taşıyan bir hayattır. Hiçbir insan bu sırrı gerçekleştiremez, bilemez, tanıyamaz. İşte Kur'an'ın harfleri ve kelimeleri de böyledir. Aynı harf ve kelimelerden insanoğlu birtakım sözler ve vezinler ortaya

[202] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 350.
[203] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 44.

koyarken Yüce Rabbimiz de bir Kur'an bir Furkan indirmiştir. İnsan yapısı ile Allah'ın bu harf ve kelimelerden meydana getirdiği Kur'an arasındaki fark, hareketsiz cansız ceset ile nabzı atan ruh arasındaki hayatın şekliyle hakikati arasındaki fark gibidir."[204]

Said Havva bu konu üzerinde durmuş ancak derinlemesine incelememiş konuya müteşabih başlığı altın da kısaca değinmiştir. Konuyu ayrıntılı olarak işlememesinin sebebini şöyle açıklar: "Bana göre muhtasar bir kitapta böyle bir mevzunun işlenmesi uygun değildir. Bu nedenle bu konuyu iyi öğrenmek isteyen bir kimse bu konuyu uzunca ele alan eserlere müracaat etsin ki kendisini rahatlatacak bir sonuca ulaşabilsin.[205] Said Havva muhkem ve müteşabih hususunda tarihi vakalara bakıp bir netice elde edilebileceği görüşündedir. Muhkem ve müteşabih tartışmasını günümüzde gündeme taşıyıp ele almanın doğru olmayacağını söyler. Ona göre muhkem ve müteşabih hususunda gerekli olan şeyler söylenmiştir. Tarih te'vîlin peşine takılıp sapıtanları ortaya çıkarmış ve bu hususta doğru olanı tercih etme fırsatı sunmuştur.[206] Tarihte bu husus sebebiyle ortaya çıkan olumsuzlukların bir daha ortaya çıkmaması için tavsiyelerde bulunur. İslamî yönetimin bu hususta dört mezhep ve ehli hadisin görüşlerini göz önünde bulundurarak hareket etmesi tavsiyesinde bulunur. Nüzul hadisini[207] zikrederek meseleyi şöyle izah etmeye çalışır: "Örneğin herhangi bir kimse tefsirimizde zikrettiğimiz nüzul hadisini te'vîl edecek olursa bazı hadis ehline göre cezalandırılması gerekir. Bununla birlikte Neseî'nin rivâyet ettiği ve Ebû Muhammed Abdulhak tarafından sahih kabul edilen rivâyet şöyledir: "Aziz ve Celil olan Allah gecenin ilk yarısı geçinceye kadar süre verir. Ondan sonra bir münadiye seslenmesi için emir verir: 'dua eden yok mu duasına icabet edilecek, mağfiret isteyen yok mu kendisine mağfiret edilecek, isteyen yok mu kendisine ihtiyacı verilecek." Bu hadis nüzul hadisini te'vîl etmek isteyenler için bir dayanaktır. Onların cezalandırılma gerekçesini ortadan kaldırır. İbni Teymiye'nin başından geçenler gayet açıktır. Bu gibi

---

[204] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 44; Seyyid Kutup, *fî Zilâli'l-Kur'ân,* 2. bs. (Kahire: Dâru'ş-şurûk, 2004), 1: 38.
[205] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 366.
[206] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 367.
[207] "Şanı Yüce Allah her gece gecenin son üçte biri bitmeden dünya semâsına iner ve: dileği olan yok mu ona vereyim, mağfiret isteyen yok mu onu bağışlayayım' diye buyurur." (Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 353.)

olumsuzlukların bir daha tekrarlanmaması gerekir.[208] Said Havva'nın bu açıklamaları daha çok onun hayal etmiş olduğu İslam devletinin muhkem ve müteşabih hususunda takınması geren siyasî bir tavrı olarak değerlendirmek mümkündür. Böyle olduğu şu açıklamasından daha net anlaşılmaktadır: "Bazı mezhep bağlılarının İbn Teymiye'nin kanını helal gördüklerine şahit olduk. Bazı hadis ehlinin de Nevevî'nin kanının helal olduğunu söylediklerine şahit olduk. Bu tür kimselerin İslam ümmeti arasında varlıkları devam edecektir. Fakat bunlar ister olsun ister olmasın İslamî yönetimin Nevevî veya İbn Teymiye'nin kanının helal olduğu hususunda aldanmaması gerektiği kanaatindeyim."[209]

3.3.7. Tefsirinde İsrâiliyât

İsrâiliyât, yahudilik, hıristiyanlık ve diğer dinlerden İslâm kültürüne, özellikle Kur'an tefsirine girmiş olan gayr-i İslâmî bilgileri ifade etmektedir.[210] Bir tefsirin değerini göstermesi açısından İsrâiliyât konusu önem arz etmektedir. Bir tefsirde Kur'an ve sünnete uygun olmayan isrâilî bilgilerin bulunması o tefsirin değerini düşür. Aynı şekilde bir tefsirde Kur'an ve sünnete uygun olan bilgilerin çok olması o tefsirin değerini artırır. Said Havva İsrâiliyâttan yararlanılırken dikkatli olmak gerektiğini vurgular. Ehl-i kitaptan nakil yaparken, onlara ait metinleri okurken ihtimal dahilinde olmayan hususları İslam'danmış gibi görmemek için ince eleyip sık dokumak gerektiğini söyler.[211] Said Havva İsrâiliyât ile ilgili düşüncelerini Bakara süresinde Âdem'in (a.s.) kıssasını anlatırken ortaya koyar. Tefsir ve tarih kitaplarında Hz. Âdem'in (a.s.) kıssasıyla ilgili bazı Müslüman yazarların çağlar boyunca İsrâilî kültürün etkisi altında kaldıklarını söyler. Âdem (a.s.) kıssasıyla ilgili Müslüman yazarların etkilendikleri hususları üç noktada özetler.

> Birinci nokta: Âdem'in (a.s.) içinden çıkarıldığı cennet (bahçe)dir. İkinci Nokta: İblis'in Âdem'e (a.s.) vesvese vermek üzere cennete sokulmasını sağlayan vasıta yılan idi.

[208] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 367.
[209] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 367.
[210] Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 274.
[211] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 66.

Üçüncü nokta: İnsanlık hayatının tarihi ve Hz. Âdem (a.s.) ile aramızda geçen süre.[212]

Said Havva Hz. Âdem (a.s.) kıssasıyla ilgili olarak kâinatın yaratılması ve insan ömrüne dair isrâilî rivâyeteri kabul etmediğini söyler. Said Havva gerekçesini şöyle açıklar: "Tevrat'ın tekvin bölümünde insanlık tarihi ile dünyanın yaratılış tarihi aynıdır. Bu altı bin ay senesini geçmemektedir halbuki bilimsel verilere göre insanlık tarihi on binlerce yıl öncesine uzanır.[213] Said Havva birinci noktayla ilgili ehl-i sünnet'in Âdem'in çıkarıldığı cennetin yeryüzünde bir bahçe olduğu görüşünü red ettiğini söyler. Bu görüşü mutezile mezhebine mensup bazı kimseler dışında ileri sürenin olmadığını sözlerine ekler.[214]

İkinci noktaya yani İblis'in Âdem'i cennetten çıkarmak için kullandığı vasıtanın yılan olduğu mevzusuna gelince Said Havva inanılması veya red edilmesi gereken bir konu olmadığını söyler. Fakat yine de bu tür meselelerin anlatımını peygamberî anlatımı perdelediği gerekçesiyle tasvip etmez.

Said Havva'nın İsrâilî bilgileri kullanmada hassas davrandığını söylememiz mümkündür çünkü ret ve kabulde kınanmayı gerektirmeyecek isrâilî bir bilgiyi vahyi gölgede bırakması tehlikesinden dolayı kullanmayı tasvip etmemiştir.[215]

1. Örnek:

Said Havva 'Ehl-i Kiyab'ın Rivâyeteri' başlığı altında Bakara sûresinin 75. ve 79. âyetlerini[216] delil getirerek kitap ehlinin rivâyeterini kabulde titiz davranmak gerektiğini söyler. Said Havva İbn Abbas'tan şöyle bir rivâyet getirir: "Ey Müslümanlar! Nasıl oluyor da kitap ehlinden herhangi bir konuda soru soruyorsunuz? Halbuki Allah'ın Peygamberine indirmiş olduğu kitabı, haberlerinin en sonuncusudur.

[212] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 65.
[213] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 66.
[214] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 66.
[215] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 66.
[216] "Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa ki onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi." (Bakara 2/75.)
"Elleriyle (bir) Kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için "Bu Allah katındandır" diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!" (Bakara 2/79.)

Onu taptaze okuyorsunuz henüz eskimiş değildir. Allah da sizlere kitap ehlinin Allah'ın kitabını değiştirdiklerini, kendi elleriyle kitabı yazarak az bir paha ile satsınlar diye bu Allah'ın kitabından gelmiştir, dediklerini söylüyor. İlimden gelen şey sizi onlara soru sormaktan alıkoymuyor mu? Hayır, Allah'a yemin ederim ki onlardan herhangi birisinin gelerek size indirilen hakkında bir şey sorduğunu görmüyoruz."[217]

2. Örnek:

Said Havva zaman zaman İncillerin çelişkilerini ve güvenilir bilgi kaynağı olmadığını ortaya koymak için İncillerden alıntı yapar. Hz. İsa'nın (a.s.) göğe kaldırılması meselesine değinirken Matta ve Yuhanna İncilinden alıntı yaparak çelişkiyi ortaya koyar. Yahuda'nın sözlerini Matta İncilinden şöyle nakleder:

"Kimi öpersem o, odur, onu yakalayınız. Hemen İsa'ya yaklaşıp 'selam efendim' diyerek onu öptü… O vakit onlar da ileri atıldılar, İsa'nın üzerine atılıp onu yakaladılar."

Yuhanna İncilinde ise bu mesele şöyle anlatılmaktadır:

"Karşılaşacağı her şeyi bildiği halde İsa dışarı çıktı ve onlara 'kimi arıyorsunuz?' diye sordu. Onlar da: 'Biz Nasıralı İsa'yı arıyoruz' dediler. Onlara: 'İşte o benim' dedi. İsa'yı ele veren Yahuda da onlarla birlikte duruyordu. (İsa) onlara: 'o benim' deyince, gerisin geriye gittiler ve yere düştüler."

Said Havva Matta İncilinde 'öpeceğim kişi odur' diyerek İsa'yı ele veren Yahuda olmasına rağmen Yuhanna İncilinde kendisini onlara tanıtanın bizzat İsa'nın kendisi olduğunu söyleyerek iki incilin çelişkisini gösterir.[218]

3. Örnek:

Said Havva Barnabas İncilinde Hz. İsa'nın asılmayıp göğe kaldırıldığının yazılı olduğunu söyler. Barnabas incilindeki konu ile ilgili meseleyi uzunca nakleder.[219] Said Havva bu yaptığı alıntıyı Hz. İsa'nın öldürülmeyip göğe

[217] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 125.
[218] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 605.
[219] Bkz. Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 605-609.

yükseltildiğini ispatlamak için yapmadığını bu konu da Kur'an'ın beyanının yeterli olduğunu söyler. Bunu onların Hz. İsa hususunda şüphede olduklarını ortaya koymak için getirdiğini ifade eder.[220] Bu açıklamasından anlıyoruz ki Said Havva İsrâilî bilgiyi dayanak yapmada gayet titiz davranmıştır.

3.3.8. Mucize'ye Yaklaşımı

Mucize, peygamberlik iddiasında bulunan bir zatın, bu iddiasında doğru olduğunu ispatlamak için Allah'ın kudretiyle göstermeyi başardığı olağanüstü bir şeydir.[221] Nübüvvetin delillerinden biri olan mucizeyi peygamberlik iddiasında olan şahsın göstermesi zorunludur. Mucize olmadan onun sözünü kabul etme zorunluluğu yoktur.[222]

"Said Havva mucize hakkında şunları dile getirir: "Mucizeler olağanüstü şeylerdir ki Allah'ın gönderdiği elçilerin ellerinde ortaya çıkar. Peygamberlerin peygamberliğini ispatlar. Bu harikulade olaylarda normal doğa yasaları geçerli değildir. Doğa yasaları mutlak güç sahibi olan Allah'ın koyduğu yasalar olduğu için, mucizelerde doğal yasaların üzerine çıkılması akla aykırı değildir. Çünkü Allah gönderdiği kişinin elçisi olduğunu bu delil ile ispatlamaktadır."[223] Said Havva mucizenin sihir ve büyüden farklı olduğunu söyler. Ona göre sihir ve büyü herkesin elde edebileceği bir ilim iken mucize bilgi ile elde edilmeyen harikulade olaylardır. Ona göre İnsanın uzayda yürümesi ile Peygamberin miraca çıkması birbirinden farklı iki durumdur. Peygamberin semâya yükselmesi Allah'ın işidir. İnsanların semâya çıkması ise sebep sonuç ilişkisiyle ortaya çıkar. Mucizelerde tabiat olaylarının bir dahli yoktur. Bu sebeple mucize, onu gösterenin peygamberliğine bir delil teşkil eder.[224] Said Havva insan bilgisinin geleceği kuşatamayacağı gerekçesiyle peygamberlik iddiasında bulunan kişinin gelecekten haber vermesini ve haber verdiği gibi doğru

[220] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir,* 1: 605.
[221] Saim Kılavuz, *İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, 241.
[222] Nureddin es-Sâbûnî, *Mâturîdiyye Akaidi*, Çev. Bekir Topaloğlu, 17. bs. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 101.
[223] Said Havva, *er-Resûl,* Çev. Harun Ünal, b.y. (İstanbul: Petek Yayınları, 1987), 16.
[224] Said Havva, *er-Resûl,* 16-17.

çıkmasını da mucize olarak değerlendirir.[225] Said Havva mucizeyi, Kur'an'nın mucize olması ve Peygamberin elinde gerçekleşen mucizeler olmak üzere iki bölümede inceler.[226]

1. Örnek:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın."[227]

Said Havva bu âyeti tefsir ederken Kur'an'ın tamamının mucize olduğunu söyler. Çünkü burada sûre kelimesi nekire gelmiş dolaysıyla Kur'an'ın her bir sûresi için bu meydan okuma geçerlidir. Ona göre bu âyette sadece Araplara meydan okluma söz konusu değil bütün insanlara bir meydan okuma söz konusudur. Ona göre bir sûrenin benzerini meydana getirme hususunda insanlar aciz kalmıştır. Âyette "yapmazsanız ki asla yapamayacaksınız" buyruğu insanların bir sûrenin benzerini meydana getirmekten ebediyen aciz olduklarını bildirmektedir. Nitekim o günden günümüze kadar Kur'an'a karşı konulamamıştır.[228] Said Havva bu açıklamaları bu âyet gurubunun lafzi manasını verirken yapar. Ayrıca konuyu daha geniş ele aldığı bir başlık açar. "Kur'an'ın İ'cazı ve Mucizeler" başlığı altında şu açıklamada bulunur: "İ'caz Kur'an'ın kendisinde meydana gelen bir husustur. İster orada gelecekten söz edilsin ister edilmesin ister ilmî bir meseleden söz edilsin ister edilmesin… şayet Kur'an da bunlardan söz ediliyor ise bu, Kur'an'ın bütün sûrelerinde var olan i'caza ek başka mucizeler de vardır, demektir."[229] Said Havva bu açıklamaları yaptıktan sonra Kur'an davetçilerine tavsiyelerde bulunur. Çağımız davetçilerinin en önemli vazifelerinden birisinin Kur'an mucizelerini bilmek olduğunu söyler.[230]

[225] Said Havva, *er-Resûl,* 16-17.
[226] Said Havva, *er-Resûl,* 275-500.
[227] Bakara 2/23.
[228] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 55-56.
[229] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 55-56.
[230] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 56.

2. Örnek:

فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ

"Bunun üzerine karısı hayretle seslenerek geldi, elleriyle yüzünü kapayarak: 'kısır bir kocakarı!' dedi."[231]

قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ

(İbrahim'in karısı:) "Olacak şey değil! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey! dedi"[232]

Said Havva Kur'an-ı Kerîm'in tutarlı olmasını mucize olarak değerlendirir. Said Havva bir sûrede bir hususun öne çıkarılmasını, başka bir sûrede aynı hususun dile getirilmesini ve aradaki bağın ortaya konulmasını beşer kelâmının fevkinde bir husus olarak değerlendirir. Yukarıda verdiğimiz örneklerle ilgili şunları söyler: "Zariyât sûresinde yer alan Hz. İbrahim kıssasında Yüce Allah'ın: "Bunun üzerine zevcesi hayretle seslenerek geldi, elleriyle yüzünü kapayarak…" buyruğunu görüyoruz. Yüce Allah Hûd sûresinde: "(İbrahim'in karısı:) "Olacak şey değil! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey! dedi" diye aynı olaydan bahsetmektedir. Zariyât sûresinde yer alan bu seslenip bağırmayı, işte Yüce Allah Hûd sûresinde (İbrahim'in) zeycesinin lisanıyla açıklamaktadır.[233]

3. Örnek:

Kur'an'da bir hususun veya bazı âyetlerin tekrar edildiklerini görüyoruz. Örneğin İsrailoğulları ile ilgili mesele Kur'an'ın çeşitli yerlerinde tekrar edilmektedir. Said Havva Kur'an'ın pek çok i'caz yönlerinin bulunduğunu bunlardan birisinin de Kur'an'da bazı hususların tekrar edilmesi olduğunu söyler. Bu konudaki açıklamaları şöyledir: "İsrailoğullarına karşı delil getirilince onların buzağıya tapmaları meselesinin tekrar tekrar sunulduğu ve her bir seferinde ona uygun bir anlatım düzeni

[231] Zariyât 51/29.
[232] Hûd 11/72.
[233] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 6: 23.

içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bir defa onların üzerindeki nimetten bahsedilince zikrediliyor. Çünkü Yüce Allah bu çirkin fillerine rağmen onların tevbelerini kabul etmiştir. Bir başka sefer Allah'ın emirlerinden sapmanın onların bir tabiatı olduğu konusunda delil getirilince zikredilmekte, bir başka sefer de onlardaki bu sapmanın sürekliliği anlatılırken söz edilmektedir.[234]

Said Havva Kur'an'daki tekraratın insan psikolojisine olan etkisine de değinir. Ona göre konunun daha etraflıca ele alınması ya da küfürle mücadelede tekrarın yapılması insan psikolojinin gerekliliğindendir. Çağımız psikoloji bilginleri öğretilmek istenen bilgilerin yerleştirilmesinde tekrarın önemini ortaya koymuşlardır. Özellikle propaganda ve haberleşme işleriyle uğraşanlar tekrarı esas almışlardır. Said Havva komünistlerin tekrarı bir beyin yıkama aracı olarak kullandığını söyler.[235] Said Havva'ya göre Allah'ın kitabı ihtiyaca göre insana hatırlatmada bulunur. Kur'ân-ı Kerîm her okunuşunda okuyucu birtakım manaları daha iyi kavramakta ve birtakım hususlar onda daha iyi yer etmektedir.[236]

3.3.9. Âyetlere Yaklaşımı

Her bir müfessirin Kur'ân-ı Kerîmin âyetlerini tefsir etmedeki yaklaşımı farklılık arz eder. Bazı müfessirler âyetleri tek tek ele alıp tefsir ederken bazı müfessirlerde âyetleri gruplandırarak tefsir etmeyi tercih etmişlerdir. Said Havva âyetleri tefsir ederken hem âyetleri gruplandırarak hem de tek tek ele alarak tefsir etmiştir. Örneğin Bakara sûresini tefsir ederken birden başlayıp yirminci âyete kadar olan âyetleri bir gruba ayırıp el-Ma'na'l-amme' başlığı altında tefsir eder. Bu âyet grubunun kısaca hangi konulardan bahsettiğini açıklar. Daha sonra gruplara ayırdığı âyetleri tek tek ele alıp tefsir eder. Said Havva 'el-Ma'na'l-harfî' başlığı altında âyeti metniyle beraber tekrar alıp cümle cümle aralara girip izahlar yapar. Said Havva bu izahları yaparken çeşitli görüşlere, tercihlere yer verir ve tartışmalara girer.[237] Said Havva âyetleri tek tek ele alırken bazı kelimelerin lügat ve ıstılah manasını açıklar. Örneğin Bakara sûresinin on dokuzuncu âyetini tefsir ederken âyette geçen 'sayyib'

[234] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 124.
[235] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 124.
[236] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 124.
[237] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 38-43.

kelimesini ‘matar’ yani yağmur olarak, ‘el-berk’ kelimesini ise ‘buluttan çıkan ışıltı’ olarak açıklar. Yine Bakara sûresinin ikinci âyetinde geçen ‘Müttekî’ kelimesini istilahî olarak şöyle açıklar: “Yapmak ya da yapmamak suretiyle cezayı gerektirecek amellerden kendisini koruyan kimseye müttakî denir.[238] Said Havva aynı şekilde Bakara sûresinde geçen ‘iman, gayb, hidâyet, felah, fesat, tuğyan vb. kelimeleri açıklar. Said Havva bir kelimeyi bir konu ile bağlantılı olarak izah etmek istediğinde yeni bir başlık açar. Örneğin ‘kalp’ kelimesiyle ilgili ‘Fasl fî Kulûb fî’l-mustalehi’l-şer’î’ başlığını açar. Burada kalp kelimesini şöyle açıklar: “Bütün insanlarda ve birçok mahlukatta ortak olarak bulunan ve hissedilen bir kalp vardır. Bu, kanı pompalayan kalptir. Bu kalbin görevi kanı vücuda pompalamaktır. Aynı zamanda bu kalp, vicdanî duyguların merkezini teşkil eden başka bir kalbin temelini teşkil eder. Sözü geçen bu vicdanî duygular sevgi, kin, nefret, hoşgörü, korku ve güvenlik gibi duygulardır.” Said Havva Kalp ile ilgili uzun bir açıklamanın içine girip şeriat ıstılahında kast edilen kalbin latif bir cisim olduğunu söyler. Kanı pompalayan kalp ile şer’î ıstılahtaki kalbin bir olamadığını söyler. Said Havva kalp nakli ameliyatı geçiren kimsenin duygularının değişmemesini kanı pompalayan kalp ile şer’î ıstılahtaki kalbin bir olmadığının delili olarak değerlendirir.[239]

Said Havva âyetleri açıklarken o âyetlerin manasını açan, destekleyen başka bir âyet varsa onlarıda zikrederek âyetlerin manasını biraz daha pekiştirir. Böylece Kur’an’ı bütünsellik metoduna göre tefsir etmiş olur.[240]

3.3.10. Bilimsel Âyetlere Yaklaşımı

Günümüzde tartışılan konulardan biri Kur’an’ın bilime göre tefsir edilme meselesidir. Said Havva bu hususu tefsirinde ele almıştır. Bu konuda şunları söyler: “Peygamberlerin ve kitapların gönderilme amaçları insanları doğru yola iletmektir. Peygamberin esas vazifeleri fenni hakikatleri insanlara öğretmek değildir. Bu nedenle Kur’an bilimsel bir eser değildir.”[241] Said Havva’nın bu açıklaması Kur’an’a olan

[238] Said Havva, *el-Esâs fi’t-tefsir*, 1: 38.
[239] Said Havva, *el-Esâs fi’t-tefsir*, 1: 45.
[240] Said Havva, *el-Esâs fi’t-tefsir*, 1: 39.
[241] Osman Keskinoğlu, *Kur’ân-ı Kerîm Bilgileri*,7. bs. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 263.

temel bakışını ifade eder. Ancak bu açıklamasından âyetler tefsir edilirken bilimden hiç istifade edilmez anlamı çıkmaz. Nitekim vereceğimiz örneklerde Said Havva'nın âyetleri tefsir ederken bilimden istifade ettiğini göreceğiz. Kur'an insanların ibret alıp hakka yönelmeleri için insanın, hayvanın ve kâinatın yaratılışından bahseder. Kur'an'ın açıklamaları bilimsel hakikatlerden uzak değildir. Bu cihetle bilimden istifade edilebilir.

Said Havva bilimsel âyetleri tefsir ederken önce âyetlerin klasik manalarına değinir daha sonra konu ile ilgili bilimsel açıklamalara değinir. Bu açıklamaları da Kur'an'ın i'cazını ortaya koymak için yapar.

1. Örnek:

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ

"Göğü kendi ellerimizle biz kurduk ve biz (onu) elbette genişleticiyiz."[242]

Said Havva evvela klasik manada bu âyeti tefsir ettikten sonra 'Kâinatın Genişlemesi' başlığı altında şu açıklamalarda bulunur: Kozmik bilimler tarihinde gerçekleştirilen büyük bilimsel atılımlar arasında Yahudi Einstein'in teorileri vardır. Einstein insanlık tarihinde ilk defa kâinatın genişliği ile ilgili teorisini ortaya atmıştır. O kadar ki, bazı kimseler kâinatın genişliğini ifade etmek için 'Einstein'in Kâinatı' tabirini kullandılar. O kâinatın genişliğine dair açıklamalarına ilaveten şunları da söylerdi: 'Bununla birlikte kâinatın boyutları sabittir değişmez.' Daha sonra büyük teleskoplar yapılınca hiçbir insanın hatırına gelmeyecek şekilde kâinatın genişliğine dair kanaatler pekiştirilmiş oldu. Fakat kâinatın sürekli olarak genişlemekte olduğu da ortaya çıktı. Yapılan gözlemler neticesinde kâinattaki galaksilerin akılları durduracak bir hızla kâinat merkezinden uzaklaştığı görüldü. O bakımdan şöyle demeye koyuldular: 'Bilim adamlarının Einstein'in teorileri arasında çürüttükleri tek teori onun kâinatın sebatına dair teorisidir."[243] Said Havva burada daha fazla açıklama için müracaat edilecek eseri tavsiye etmeyi de ihmal etmemiştir. Said Havva bu açıklamayı yaptıktan sonra kelime tahlillerine geçer. Bu âyette ism-i fail kalıbında مُوسِع

[242] Zariyât 51/47.
[243] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 6: 23.

kullanıldığını, Arap dilinde ise ism-i fail kalıbının bazı durumlarda istimrarı yani sürekliliği ifade ettiğini söyler. Bu nedenle bu âyet-i kerîme kâinatın genişliğini ve kesintisiz ve sürekli olarak genişlemekte olduğunu ifade eder. Daha sonra Said Havva şu tavsiyede bulunur: "Bilimin ilerlediğini gerekçe göstererek Kur'an ile amel etmek istemeyen kimseler aslında vakit geçirmeden kendilerine dönmenin yollarını aramalıdırlar."[244]

2. Örnek:

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"Her şeyden de çift çift yarattık ki, düşünüp öğüt alasınız."[245]

Said Havva öncelikle bu âyeti İbn Kesîr ve Nesefî'den nakille klasik olarak tefsir eder. Daha sonra 'Her Şeyin Çift Yaratılışı' başlığı altında bu âyeti tekrar şöyle değerlendirir: "Çağımızda çift olma' daha geniş bir anlam kazanmıştır. Bütün hayvanları, bitkileri, cansızları ve galaksileri kapsar. Hatta atomlar da çifttir. Âyet-i kerîmede 'her şeyden' diye buyurulduğuna göre şu ana kadar insanların yaptığı bütün keşifler, bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'in mucizelerinden bir mucizeyi ortaya çıkarmış oluyor.[246]

3. Örnek

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ:

"İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?"[247]

Said Havva bu âyeti tefsir ederken iki görüş zikreder bunlardan birinci görüş İbn Abbas'ın görüşüdür. Bu görüşe göre önceleri semâvat bitişik haldeydi, yağmur da

[244] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 6: 23.
[245] Zariyât 51/49.
[246] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 6: 23-24.
[247] Enbiyâ 21/30.

yağdırmıyordu. Arz da bitki bitirmez halde bitişikti. Allah yeryüzünde yaşayacak mahlukatı yaratınca göğü yağmur ile açtı, arzı da bitkilerle ayırdı. Said Havva bu görüşün bilim adamlarının söylemiş olduğu görüşe aykırı olmadığını söyler. Çünkü bilim adamlarına göre yeryüzü önceleri bir ateş kütlesiydi. Durum böyleyse yeryüzü o günlerde bitki bitirmez ve semâsı da yağmur yağdırmaz haldeydi.[248]

İkinci görüşe gelince o da Said b. Cübeyr'in görüşüdür. Bu görüşe göre daha önce semâ ve arz birbirine bitişikti. Allah semâyı yükseltip arzı ondan ayırınca Allah'ın kitabında bahsi geçen onların birbirinden ayrılmaları gerçekleşmiştir. Said Havva bu açıklamanın da günümüzdeki bilimsel teorilerin açıklamalarına uygun olduğunu dile getirir. Bu açıklamalara göre bazı yıldız kümeleri kâinat merkezinden hızlıca uzaklaşıp gitmektedir. Bu bir zamanlar kâinatın bitişik olduğunun ve tek bir kütle halinde bulunduğunun delilidir. Başka bir açıklamaya göre güneş sistemi tek bir kütle halindeydi. Said Havva bu iki açıklamanın da Said b. Cübeyrin açıklamasıyla uyum içinde olduğunu söyler.[249]

3.3.11. Konulara Yaklaşımı

Said Havva tefsirinde bir konuyu ele alırken bazen konu ile ilgili bir başlık açarak konuyu açıklarken bazen de 'Fevâid' başlığı altında konuyu inceler. Said Havva bir konuyu incelerken tafsilatlı olarak konuyu izah etmeye gayret eder. Bazı durumlarda da daha geniş açıklamalar için müraccat edilecek eseri belirtir. Bazen zihne takrip için meseleyi soru soru- cevap metoduyla işler. Birkaç örnek ile meseleyi izah etmeye çalışacağız.

1. Örnek:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Şüphesiz iman edenler; yani yahudilerden, hıristiyanlardan ve sâbiîlerden Allah'a ve ahiret gününe hakkıyla inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında

[248] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 4: 63.
[249] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 4: 63.

mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir."

Said Havva bu âyet-i kerîmede geçen 'sabiîler' kelimesini açıklarken önce soru sorar sonra cevap verir. Bu konuda şunları dile getirir: "Sabiîlerden kasıt halen Irak'ta bulunan sabiîler mi veya bunlardan murad batıl dinini bırakıp hak dine geçen İslam öncesi Arap hanifleri gibi olan kimseler midir? Said Havva bu soruya cevap verirken bu konu ile ilgili iki görüşün olduğunu söyledikten sonra sabiîlerin kestiklerinin yenilip yenilmemesiyle ilgili ve onlarla evliliğin caiz olup olmama meselesine değinir. Kendi tercih ettiği görüşü de şöyle açıklar: "Sabiîlerin kestiklerinin ve onlarla evliliğin caiz olmadığı yönündeki görüşü tercih ediyorum. Çünkü sabiîler, âyette ehl-i kitaptan ayrı olarak özel bir isimle zikredilmişlerdir. Gayr-i müslim olan kimselerle evlenme ve onların kestiklerini yemenin caizliği ise sadece ehl-i kitab için geçerlidir.[250]

2. Örnek:

Said Havva 'Fasl fi't-teşebbüh' başlığı altında birtakım açıklamalarda bulunduktan sonra meseleninin daha iyi anlaşılması için kendisinin kaleme aldığı 'el-Esas fi's-sünne ve fıkhiha' adlı esere müracaat etmeyi tavsiye eder. Said Havva bu başlık altında yasaklanan teşebbüh ile mübah olan teşebbühü açıklar. Konuyu işlerken şöyle bir soru ile başlar: "Bütün insanlar yemek, içmek, uyumak, çocuk sahibi olmak gibi konularda ortaktırlar. Aynı şekilde insan ve hayvan arasında da bazı hususlarda müştereklik vardır. O halde yasaklanmış olan teşebbüh hangisidir? Said Havva bu şekilde bir soru sorduktan sonra cevap kısmına geçer. Bütün teşebbühlerin yasak kapsamında olmadığını söyler yasak kapsamında olan benzemeyi şöyle açıklar: "Burada yasaklanmış alan teşebbüh nasların yasaklamış olduğu teşebbühtür. Köpek gibi oturmak, tilki gibi yayılmak, namazda horozun gagalaması gibi namazı çabucak kılıvermek, kadınlara has durumlarda erkeklerin kadınlara, erkeklere has olan durumlarda ise kadınların erkeklere benzemeye çalışması gibi." Said Havva bu tür teşebbühün yasaklandığını açıkladıktan sonra küfre ve fasıklığa alamet olan hususlarda da teşebbühün yasaklandığını ifade eder.[251]

[250] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 122.
[251] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 129.

3.3.12. Kadınlarla İlgili Meselelere yaklaşımı

Günümüz de tartışılan önemli konularından birisi de kadınlarla ilgili birtakım meselelerdir. Bu meselelerin başında kadının şahitliği ve mirastaki payı hususu gelmektedir. Özellikle kadın erkek eşitliğinin konuşulduğu günümüzde İslam fıkhında had cezalarında kadının şahitliğinin kabul edilmemesi,[252] nikah, talak ve vekâlet gibi hususlarda ise iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk tutulması birtakım çevrelerce İslam'a bir saldırı malzemesi olarak kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir. İslam dini kulluk bakımından erkek ve kadın arasın da hiçbir fark koymamıştır. Ancak görevleri ve sorumlulukları açısından maslahata uygun birtakım farkları gözetmiştir. İslam'da merhamet duygusunun kadınlarda erkeklere oranla fazla olduğu göz önünde bulundurularak had cezalarında kadının şahitliğini kabul edilmemiştir. İslam duygusallıktan uzak bir şekilde hareket etmeyi gerektiren bu işte şahitliği erkeğe yüklemiştir. Said Havva bu tür meselelere değinirken klasik manada açıklamalarda bulunur. Kadınların mirastaki payları ve şahitlikleri ile ilgili açıklamaları Seyyid Kutup'un açıklamalarıyla paralellik arz eder. Çünkü bu meseleleri açıklarken -aşağıda görüleceği üzere- Seyyid Kutup'un açıklamalarıyla iktifa eder.[253]

Kadının şahitliği meselesi daha çok şu âyet etrafında tartışılmıştır:

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلاَ يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُواْ شَهِيدَيْنِ من رِّجَالِكُمْ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاء أَن تَضِلَّ إْحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى وَلاَ يَأْبَ الشُّهَدَاء إِذَا مَا دُعُواْ وَلاَ تَسْأَمُوْاْ أَن تَكْتُبُوْهُ صَغِيرًا أَو كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ اللّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلاَّ تَرْتَابُواْ إِلاَّ أَن تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلاَّ تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوْاْ إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلاَ يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ وَإِن تَفْعَلُواْ فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّهُ وَاللّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

[252] Abdulğani Ğuneymi'l Meydanî, *el-Lübab fî şerhi'l-kitab*,1. bs. (Dımeşk: Dâru'l-beyrûtî, 2013), 717.
[253] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 328.

"Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmasın. Şayet borçlu sefih veya aklı zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun). Çağırıldıkları vakit şahitler gelmemezlik etmesin. Büyük veya küçük, vadesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli, şehadet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Ne yazan ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirseniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir."[254] Müdayene âyeti olarak bilinen bu âyetin ilgili kısmında mali konularda iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk tutulduğu açıkça ifade edilmiştir. Said Havva bu âyeti açıklarken borçların yazımıyla ilgili fıkhî hükümleri açıklar. İki kadının şahitliğini bir erkeğin şahitliğine denk tutulmasını şöyle açıklar: "Eğer iki erkek bulunmazsa şahitlerden razı olacağınız bir erkek ve iki kadın olabilir" şehadette bulunacak kimseler erkek olmazlarsa o zaman bir erkek iki kadın şahitlik yapsın. Hanefî alimlerine göre erkeklerle birlikte kadınların şehadeti had cezaları ve kısasın dışındaki hususlarda caizdir. "Böylece biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak." Burada şehadet konusunda iki kadının bir erkeğin yerini tutmasının hikmeti açıklanmıştır. Hikmeti kadınlardan birisi şahitliği unutacak olursa, öteki ona hatırlatacaktır.[255] Said Havva bu açıklamalarıyla kadınların şahitliğinde klasik görüşte olduğunu ifade etmiş oluyor. Ayette geçen unutmayı da hikmet olarak değerlendirmiştir. Konu hakkında biraz daha uzun bir açıklamayı Seyyid Kutup'tan alıntı yaparak yapmıştır. Seyyid Kutup'tan yaptığı alıntı şu şekildedir: "Onun

[254] Bakara 2/282.
[255] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 328.

erkeklerin şahitliğini isteyişinin sebebi dosdoğru Müslüman bir toplumda normalde bu tür işleri görenlerin erkekler olmasındandır. Bu dosdoğru İslam toplumunda kadın çalışmak ihtiyacını hissetmez. Çünkü yaşamak için çalışan kadın bu yolla hem anneliğine hem de dişiliğine haksızlık etmiş olur. Kadın çalıştığı taktirde, insanlığın en kıymetli hazinesi olan ve gelecek neslin mümessili olan çocukları ve çocukların bakımını birkaç lokma ve birkaç kuruş mukabilinde ihmal etmiş olur. Şu içinde yaşadığımız, haktan sapmış ve uğursuz toplumda kadının çalışmak zorunda kalması gibi. İşte İslam toplumunda şahitlikte bulunacak iki erkek bulunmadığı zaman, o taktirde bir erkek ve iki kadın bulunsun. Fakat neden iki kadın? Nass bu konuda tahminde bulunmamıza fırsat vermemektedir."[256] Bu açıklamalardan hareketle Said Havva iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk sayılmasını klasik olarak açıklamış illetinin teşrii olduğunu kabul etmiştir.

Günümüzde tartışılan meselelerden biride kadınların mirastaki payı hususudur. Bazı bölgelerde kadınlara mirastan pay verilmezken bazı bölgelerde ise kadınlara erkeklere verilen pay kadar hisse verilmektedir. İslam hukukunda ise kadının payı erkeğin payının yarısı kadardır. Yani erkek mirasta iki pay alırken kadın bir pay almaktadır. Bu şekilde bir taksimatın yapılması alimler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir. Erkeğin üzerine kadın ve çocuklarının nafakasını temin etmenin vacip olması kadının böyle bir sorumluluğunun olmaması böyle bir taksimatı anlamlı kılmaktadır. Bu konuda Said Nursi'nin açıklamaları takdire şayandır.[257]

İslam miras taksimatında erkek ve kadınların paylarını bizatihi Allahu Teâla Kur'an'da yapmıştır. Nisa sûresin de Allah Teâla şöyle buyuruyor:

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

[256] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 328.
[257] Bkz. Said Nursî, *Mektubât*, (İstanbul: Zehra yayıncılık, 2007), 49-50.

“Senden fetva isterler. De ki: "Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Kız kardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır. Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”[258] Bu âyet erkeğin payının kadının payının iki katı olduğu ifade etmektedir. Said Havva bu âyeti açıklarken evvela âyetin lafzi manasını vermiş. Daha sonra âyette geçen kelale kavramı üzerinde durmuş. Sonrasında nüzul sebeplerini zikretmiştir. Bir erkeğin payının kadının payının iki katı olmasını âyette geçtiği şekliyle ifade etmiş bu konudaki tartışmalara girmemiştir. Meseleyi miras hukukuyla ilgili yazılan eserlere havale etmekle yetinmiştir.[259]

3.3.13. Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebeti İşleyişi

Buradaki münâsebetten maksat; bir âyetin başka bir âyet veya sûre ile ya da bir sûrenin diğer bir sûreyle olan irtibatıdır. Said Havva’nın tefsirini yazarken göz önünde bulundurduğu en önemli özelliklerden birisi Kur’an’ı konu bütünlüğü içerisinde sunmasıdır. Tefsirinin mukaddimesinde özellikle bu konu özerinde durur. Geçmiş müfessirlerin munâsebâtu’l-Kur’ân meselesine değindiklerini ancak Kur’an’ı baştan sona kadar bir sûrenin bütün âyetleri arasındaki münâsebete ve Kur’an’da sûrelerin birbiriyle olan ilişkilerine kapsamlı bir şekilde değinmediklerini ifade eder. Allah’ın lütfuyla bu özellikte kapsamlı bir şekilde her bir sûredeki âyetleri ve bütün sûreleri bu minvalde açıkladığını söyler. Ancak buna rağmen Kur’anî birliğin bütünüyle ortaya konulmasının mümkün olmadığını da sözlerine ekler ve yaptığının bir numune olduğunu söyler.[260] Günümüzde bazı müsteşriklerin Kur’an’a bu yönüyle saldırdıklarını ve munâsebâtu’l-Kur’ân ekseninde bir tefsir yazmanın bir ihtiyaç olduğunu söyler. Tefsirinin mukaddimesinde tefsirinin hususiyetlerini sayarken en önemli özelliğinin Kur’an’ın konu bütünlüğünü ortaya koymak olduğunu ifade eder.

[258] Nîsa 4/176.
[259] Said Havva, *el-Esâs fi’t-tefsir*, 1: 624.
[260] Said Havva, *el-Esâs fi’t-tefsir*, 1: 16.

Kur'an'ın konu bütünlüğünü ortaya koyarak bir tefsir yazma serüvenini şöyle izah eder: "Küçüklüğümden beri âyetler ve sûreler arasındaki irtibat sırlarını tefekkür ederdim. Bakara sûresi ile arkasından gelen yedi sûre arasındaki irtibatın anahtarları kalbime doğmuş bulunuyordu. Sonra mülahaza ettim ki Bakara sûresinin ilk âyetleri (الم) ile başlıyor ve muttakilerin özellikleri أُوْلَـئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (Rableri tarafından gösterilen doğru yol üzerinde olanlar ancak onlardır ve kurtuluşa erenler de yalnızca onlardır) ifadesiyle son bulmaktadır. Âl-i İmrân sûresi ise (الم) âyeti ile başlıyor. لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ifadesiyle sona eriyor. Kendi kendime acaba Âl-i İmrân sûresi Bakara sûresinin geniş bir açıklaması mıdır? diye sordum. Sonra baktım ki Bakara sûresinin mukaddimesinde Allah Teâlâ'nın şu kavli bulunuyor:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki, O'na karşı gelmekten korunmuş olabilesiniz."[261] Âl-i İmrân sûresinden sonra gelen Nisâ sûresinin "Ey insalar! Rabbinizden korkunuz…" âyetiyle başladığını gördüm. Kendi kendime sordum acaba Nisâ sûresi, Bakara sûresinde mukabili bulunan bir âyetin tafsili midir? Sonra Bakara sûresinde birkaç âyetten sonra "…Onunla saptırdığı yalnız fasıklardır ki onlar Allah'la yapılan sözleşmeyi kabulden sonra bozarlar…"[262] âyetinin bulunduğunu, Nisâ sûresinden sonra gelen Mâide sûresinin "Ey iman edenler! Akitleri tastamam yerine getirin." âyetiyle başladığını gördüm. Kendi kendime sordum acaba Mâide sûresi, Bakara sûresinde mukabili bulunan bir âyetin tafsili midir? Sonra Bakara sûresinde "Yerde olanların hepsini; sizin için yaratan O'dur…"[263] Âyetinin yer aldığını ve En'âm sûresinin ise bu âyetteki anlamı genişlettiğini gördüm. Bu sûrede âyetlerin (وهو) lafzıyla tekrarlanması bu manayı genişlettiğine bir işarettir. Hatta bu sûrenin son âyeti "O ki sizi yeryüzünün halifeleri yapandır..." Buyruğunu gördüm**.** Bu buyruğun Bakara sûresindeki mezkûr âyetle alakası gâyet açıktır. Kendi kendime, En'âm sûresi

[261] Bakara 2/21.
[262] Bakara 2/27.
[263] Bakara 2/29.

Bakara sûresindeki bir âyetin veya daha fazla âyetin tafsilatı olabilir mi? Diye sordum. Bakara sûresinde bahsettiğimiz âyetten sonra Âdem'in (a.s.) kıssasının yer aldığını ve "Benim yoluma uyanlar için artık korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir"[264] buyruğuyla son bulduğunu gördüm. A'râf sûresinin "Rabbinizden size indirilen Kitab'a uyun…" ikinci âyeti[265] olarak yer aldığını gördüm. Âdem'in (a.s.) kıssası bu sûrenin bidâyetinde sunulmaktadır. Acaba A'râf sûresinin, Bakara sûresinde mukabili olan âyetlerle ilgisi nedir? Daha sonra Bakara sûresinde kendisiyle kıtalin farz kılındığını ifade eden "Üzerinize kıtal (farz olarak) yazıldı." Buyruğunun yer aldığını ve bunu ihtiva eden bir sualin yer aldığı şu âyeti gördüm: "sana haram ayda savaşı sorarlar…" Enfâl ve Tevbe sûresi ise "Sana sorar…" şeklinde başlayan aynı mevzudan yani savaştan bahsettiğini gördüm. Sanki bu iki sûre savaşla ilgili hükümlerin tafsilatıdır. Hemen sonra kıtalin hükmünden bahsettiğini gördüm. Böylece Bakara sûresi ile birlikte, Kur'an kısımlarından birinci kısmı teşkil eden ve Bakara'dan sonra gelen bu yedi sûrenin belirli bir düzen ile peş peşe sıralandıklarını ve bu sıralanışın Bakara sûresindeki anlamların sıralanışı olduğunu, bununla birlikte her bir sûrenin Bakara sûresinde bir ekseninin bulunduğu gördüm."[266]

Said Havva Kur'an'ı Tıval, Miûn, Mesanî ve Mufassal olmak üzere dört kısma ayırır. Bakara'dan başlayıp Tevbe sûresine kadar olan sûreleri es-Seb'u't-tıval olarak adlandırır.Yunus sûresinden başlayıp Kasas sûresine kadar olan sureleri Miûn; Ankebût sûresinden başlayıp Kâf sûresine kadar olan sûreleri Mesânî ve Kasas sûresinden sonra gelen sûreleri Mufassal diye isimlendirir. Miûn olan sûreleri üç, Mesânî olan sûreleri beş, mufassal sûreleri ise on beş grupta değerlendirmiş ve her bir gruba 'Mecmûa' ismini vermiştir. Âyetleri açıklarken önce aynı Mecmua'da bulunan âyetleri açıklar. Onların birbiriyle olan irtibatını ortaya koyar. Bu âyet veya sûre grubunun harfi ve umumî manassını verir. Akabinde tamamlayıcı bilgiler verir ve sonrasında bazı başlıklar altında âyet hakkında açıklamalarda bulunur.

Said Havva'nın Kur'an'ın bütünlüğü hususunda yaptığı taksimat şu şekildedir:

[264] Bakara 2/38.
[265] Müellifin burada sehven ikinci âyet dediğini söyleyebiliriz çünkü bu âyet A'râf sûresinin üçüncü âyetidir.
[266] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 14-15.

Kur’an: Sebu’t-tıval, Miûn, Mesânî ve Mufassal.

Sebu’t-tıval: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En’âm, A’raf, Enfal, Tevbe

Miûn:

1. Memua: Yunus, Yunus, Hûd,Yusuf, Ra’d, İbrahim

2. Mecmua: Hicr, Nahl, İsrâ, Kehf, Meryem

3. Mecmua: Tâhâ, Enbiyâ, Hac, Mu'minûn, Nûr, Furkân, Şuârâ, Neml, Kasâs

Mesânî:

1. Mecmua: Ankebût,Rûm, Lokmân, Secde, Ahzab, Sebe, Fâtır,Yâsîn

2. Mecmua: Sâffât, Sâd

3. Mecmua: Zümer, Gâfir, Fussilet

4. Mecmua: Şûrâ, Zuhruf, Duhân

5. Mecmua: Câsiye, Ahkâf, Muhammed, Fetih, Hucurât, Kâf

Mufassal:

1. Mecmua: Zâriyât, Tûr, Necm, Kamer, Rahman, Vâkıa

2. Mecmua: Hadid, Mücadele

3. Mecmua: Haşr, Mümtehine

4. Mecmua: Saff, Cuma, Münâfikûn

5. Mecmua: Tegâbûn, Talâk, Tahrîm, Mülk, Kalem

6. Mecmua: Hâkka, Meâric, Nûh,Cin, Müzemmil, Müdessir

7. Mecmua: Kıyâme, İnsan

8. Mecmua: Mürselât, Nebe

9. Mecmua: Nâziât, Abese, Tekvîr, İnfitâr

10. Mecmua: Mütaffifin, İnşikâk

11. Mecmua: Burûc, Târık, Âla, Gâşiye

12. Mecmua: Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, İnşirâh

13. Mecmua: Tîn, Alak, Kadr, Beyyine, Zilzâl

14. Mecmua: Âdiyat, Kâria, Tekâsür

15.Mecmua: Asr, Hümeze, Fîl, Kureyş, Mâûn, Kevsert, Kâfirûn, Nasr, Mesed, İhlas, Felâk, Nâs

Said Havva yukarıda verdiğimiz taksimata göre sunduğumuz Kur'an'ın tamamının mana yönüyle birbiri ile olan irtibatını ortaya koymaya çalışır. Bunu yaparken özellikle uzun sûreleri kendi içinde kategorilere ayırır. Biz burada Bakara sûresini, Müellif tarafından kategorize edilmiş halini numune olarak sunarak konuyu izah etmeye çalışacağız.

Said Havva Bakara sûresini önce Mukaddime, Kısım ve Hatime olmak üzere üç kategoride inceler. Mukaddimeyi kendi içinde 'Fıkra' ismini verdiği üç bölüme ayırır. Üçüncü fıkrayı ise mecmua adını verdiği üç bölümde inceler. Mukaddimeden sonra 'Kısım' adını verdiği bölüme geçer. Bakara sûresini üç kısma ayırır. Her bir kısmı da 'Makta' adıyla on bir makta şeklinde tefsir eder. Birinci kısmı altı, ikinci kısmı üç ve üçüncü kısmı iki makta'ya ayırır. Müellifin Bakara sûresini münâsebet açısından tefsir ederken yapmış olduğu taksimat şu şekildedir:

Bakara: Mukaddime, Kısım, Hatime.

Mukaddime: 1.Fıkra, 2. Fıkra, 3. Fıkra.

3. Fıkra: 1. Mecmu, 2. Mecmua, 3. Mecmua.

Kısım: 1. Kısım, 2. Kısım, 3. Kısım.

3. Kısım: 1. Makta, 2. Makta, 3. Makta, 4. Makta, 5. Makta, 6. Makta.

1. Makta: 1.Fıkra, 2. Fıkra, 3. Fıkra.

3.Makta: Medhal, 1. Fasıl, 2. Fasıl.

1. Fasıl: 1. Fıkra, 2. Fıkra.

2. Fasıl: 1. Fıkra, 2. Fıkra. 3. Fıkra, 4. Fıkra

3. Fıkra: 1. Mevmua, 2. Mevmua, 3. Mevmua,

4. Makta: 1.Fıkra, 2. Fıkra, 3. Fıkra.

5. Makta: 1.Fıkra, 2. Fıkra, 3. Fıkra.

6. Makta: 1.Fıkra, 2. Fıkra.

2. Kısım: 1. Makta, 2. Makta, 2. Makta.

1. Makta: 1.Fıkra, 2. Fıkra.

2. Makta: 1.Fıkra, 2. Fıkra.

3. Makta: 1.Fıkra, 2. Fıkra, 3. Fıkra, 4. Fıkra, 5. Fıkra, 6. Fıkra.

3. Kısım: 1. Makta, 2. Makta

1. Makta: 1.Fıkra, 2. Fıkra, 3. Fıkra, 4. Fıkra.

2. Makta: 1.Fıkra, 2. Fıkra, 3. Fıkra.

Said Havva yukarda verdiğimiz şekliyle sûreyi bölümlere ayırıp sûrenin kendi içinde anlam yönüyle Kur'an'ın bütünlüğünü ortaya koymaya çalışır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Said Havva Bakara sûresini mukaddime kısım ve hatime olmak üzere üç bölüme ayırarak inceler. Mukaddime'nin yirmi âyetten müteşekkil olduğunu söyler. Bu bölümde insanların Müttaki, Kâfir ve Münafık olmak üzere üç kısma ayrıldığını ve bunların özelliklerinden bahsedildiğini söyler. Yirminci âyetten sonra yirmi birden başlayıp yüz altmış yediye kadar olan bölümü birinci kısım olarak isimlendirir. Birinci kısmının "Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki, sakınabilesiniz"[267] emri ve "artık siz de bile bile O'na eş ve ortaklar koşmayın"[268] nehyiyle başladığını söyler. Birinci kısmın "İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler"[269] fıkrasıyla bittiğini söyler. Said Havva okuyucuyu bu birinci kısmın başlangıcı olan "Allah'a ortak koşmayın"[270] ile sonu olan "İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı

[267] Bakara 2/21.
[268] Bakara 2/22.
[269] Bakara 2/165.
[270] Bakara 2/22.

sever gibi severler"[271] âyetleri arasındaki irtibatı düşünmeye davet eder. Said Havva yüz altmış sekiz ile iki yüz yediye kadar olan âyetleri ikinci kısım olarak adlandırır. Said Havva bu kısmın münâsebetiyle ilgili şunları söyler: "Nasıl ki birinci kısım "Ey insanlar!" diye başlıyorsa ikinci kısımda "Ey insanlar!" diye başlıyor. Birinci kısımda zikredilen "Ey insanlar!" tabiri, ikinci kısma kadar hiç zikredilmemiş ancak ikinci kısmın başlangıcında zikredilmiştir. Birinci kısım "insanlardan kimisi" buyruğu ile başlayan bir mecmua ile son bulduğu gibi ikinci kısımda aynı şekilde "insanlardan kimisi" buyruğu ile başlayan mecmua ile son bulur.[272] Said Hava Bakara sûresinin iki yüz sekiz ile iki yüz seksen dördüncü âyetleri arasını üçüncü kısım olarak isimlendirir. Bu kısmın diğer kısımlarla münâsebetini şöyle açıklar: "üçüncü kısım da bir emir ve nehiy ile başlamaktadır. Emir bütünüyle İslâm'a girmek ile ilgilidir. Nehiy ise şeytanın adımlarını takip etmemek ile ilgilidir. Bu nehiy ikinci kısmın başlangıcındaki nehiy ile aynıdır. Şimdi şuna dikkat edelim. İkinci kısmın bidayeti "Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin"[273] âyetidir. Üçüncü kısmın bidayeti de "Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, apaçık düşmanınızdır"[274] âyetidir.[275]

Said Havva'nın hatime olarak isimlendirdiği Bakara sûresinin son iki âyeti ile mukaddime arasındaki irtibatı şöyle ortaya koyar: "Bu sûrenin hatime kısmı "Allah'ın elçisi ve Mü'minler, Rabbinden ona indirilene iman ettiler"[276] ile başlamaktadır. Mukaddimenin başlangıcında "Onlar gayba iman ederler"[277] âyeti yer alır. Hatimenin başı ile mukaddimenin başı arasındaki irtibatı düşünün.[278]

Said Havva mukaddime, birinci, ikinci ve üçüncü kısım ile hatime arasındaki münâsebeti açıklamaya şöyle devam eder: Bakara suresinin mukaddimesi insanları Müttaki, Kâfir ve Münafıklar olmak üzere üç kısma ayırarak başlıyor. Ondan sonra birinci kısım, insanları takvaya ulaştıracak yol olan tevhid ve ibadet yoluna davet ile

[271] Bakara 2/165.
[272] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 34-35.
[273] Bakara 2/168.
[274] Bakara 2/208.
[275] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 35.
[276] Bakara 2/285.
[277] Bakara 2/3.
[278] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 35.

başlıyor. Daha sonra ikinci kısımda takva konusu daha da pekiştiriliyor. Fert ve toplum düzeyinde takvanın gerçekleştirilme çerçevesi çizilerek şükür mefhumu derinleştiriliyor. Üçüncü kısımda ise İslâm'a tümüyle girmeye davet ediliyor. Savaş, aile çerçevesi ve diğer çerçeveler içerisindeki sosyal ilişkiler, siyasî ve ekonomik problemlerde ana meseleler sunuluyor. Akabinde hatime kısmı yar alıyor. Bu kısım her şeyin iman ve Allah'a yönelmek meselesiyle bağlantısını sağlıyor. Bütün bu konularda iman ve Allah'a yöneliş esası üzerinde bilgiler veriyor, eğitiyor ve gerekli açıklamalarda bulunuyor.[279]

[279] Said Havva, *el-Esâs fi't-tefsir*, 1: 35-36.

SONUÇ

Said Havva Kur'an'ı tebliğ etmek, anlamak, yaşamak ve hayata hâkim kılmak için çalışmış ve bu uğurda maddi ve manevi bedel ödemiş bir müfessirdir. *el-Esâs fi't-tefsir* adlı tefsirini hapiste yazması çektiği sıkıntıların kanıtı olmakla birlikte yılmadığının da göstergesidir. Dönemin Suriye rejimi hapis ve sürgünle onu faaliyetlerinden vaz geçirip yıldırmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Böylesi mücahit bir İslâm müfessirinin hayatı, mücadelesi ve Kur'an'a hizmetinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Müfessirimiz âyetleri daha iyi açıklamak, görüşünü desteklemek ve fikirlerini daha sağlam bir zemine oturtmak için çeşitli tefsirlerden nakiller yapmıştır. Nakillerde bulunduğu tefsirlerin başında İbn Kesîr 'in *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin *Medâriku't-Tenzîl ve hakâiku't- te'vîl*'i ve Seyid Kutup'un *fî Zilâli'l-Kur'ân adlı* tefsiri yer alır. Ayrıca Âlûsî ve Mevdûdî gibi alimlerden de nakiller yapmıştır.

Hanefî mezhebine mensup olan Said Havva tefsirinde kendi mezhebinin yanında diğer mezheplerinde görüşünü vermiştir. Bazen kendi mezhebi dışında olan bir mezhebin görüşünü tercih etmekten çekinmemiştir. Örneğin Hanefi mezhebinde selem yoluyla canlı hayvan satışı caiz değilken Said Havva faize bulaşmamak amacıyla cumhurun bu konudaki caiz olma yönündeki görüşünü desteklemiştir.

Müfessirimiz tefsirinde rivâyetlere önemli ölçüde yer vermiştir. Said Havva özellikle Kur'an'ın Kur'an ile tefsirine önem vermiştir. Müellifimizin, rivâyet unsurunun bir diğer bölümü olan sünnete önem vermesi, Kur'an'a bakış açısıyla paralellik arz etmektedir. Yeri geldiğinde sünneti görüşlerine uygun buldukları noktalarda kullanıp kendi görüşlerine temel teşkil ettirme yoluna gitmiştir. Müfessirimiz aynı zaman da sahabenin görüşlerine de yer vermiştir. Özellikle İbn Abbas, İbn Mes'ud, Hz. Ali gibi tefsirde meşhur olan sahabenin görüşüne yer vermiştir. Bu görüşleri ileri sürdüğü görüşe bir dayanak yapma yoluna gitmiştir. Müfessirimiz nüzul sebebiyle ilgili rivâyetleri uzun uzadıya aktarmaktan çekinmemiştir. Aynı şekilde nesh'in varlığını kabul ederek nesh ile ilgili rivâyeteri uzun uzadıya aktarmıştır.

Said Havva âyetleri tefsir ederken önce âyetlerin genel manasını vermiş daha sonra âyetleri tek tek ele alarak âyetlerin lafzi manasını vermiştir. Said Havva 'el-Ma'na'l-harfî' başlığı altında âyeti metniyle beraber tekrar alıp cümle cümle aralara girip izahlar yapmıştır. Said Havva bu izahları yaparken çeşitli görüşlere, tercihlere yer vermiş ve tartışmalara girmiştir. Said Havva âyetleri tek tek ele alırken bazı kelimelerin lügat ve ıstılah manasını açıklamıştır.

Said Havva genel olarak bütün âyet-i kerîmeleri genişçe açıklamaya gayret etmiştir. Âyetler hakkında açıklamalar yaparken isrâiliyât hususunda ihtiyatlı davranmıştır. Bu hususta gelen sahih ve İslam'a aykırı olmayan rivâyeteri yeterli görmüştür. Genel anlamda İslâm dışı unsurların bir şekle bürünerek tefsirlere girdiği isrâiliyât konusunda müfessirimiz, dikkatli bir yaklaşım sergilemiş, bu tür haberlere ve rivâyetere yer vermekten kaçınmıştır.

Said Havva muhkem ve müteşabih konusuna fazla eğilmemiştir. Sebebini de konunun çok uzun olmasına ve bu konudaki tartışmanın pek yararlı olmayacağına bağlamıştır.

Müfessirimiz, Kur'an'ın bir hidâyet kitabı olduğunu bilimsel bir kitap olmadığını ifade etmiş ancak âyetleri tefsir ederken bilimden istifade etmeyi de ihmal etmemiştir. Bilimsel açıklamaları Kur'an'ın i'cazına bir delil olarak sunmuştur.

Said Havva tefsirinde bir konuyu açıklarken konuyu genişçe ele almıştır. Konuları konuyla ilgili ya müstakil bir başlık açarak veya 'Fevâid' başlığı altında incelemiştir. Gerekli gördüğü zamanlarda ise konu ile ilgili başka eserlere müracaat etmeyi tavsiye etmiştir. Said Havva konuları işlerken soru-cevap yönteminden istifade etmiştir.

Kısaca XX. yy. da yaşamış olan Said Havva Fıkıh, Tasavvuf ve Tefsir alanında eser verme derecesinde birikime sahip önemli İslâm âlimlerindendir. Yaşadığı asırda Müslümanların siyasî, sosyal, ekonomik vb. problemlerini çözmek için maddi ve manevi olarak mücadele etmiş bir mücahittir. Yazmış olduğu eserleriyle kendinden bahsettirmeyi başaran Said Havva, tefsir alanında yazdığı *el-Esâs fi't-tefsir* eseriyle âyetler ve sûreler arası münâsebeti kendisine has üslubuyla işlemiştir. Tefsirinin başından sonuna kadar bu metodu kullanarak ve Bakara sûresini temel alarak diğer

sûrelerin bu sûreyle olan irtibatını ortaya koyması tefsirinin değer tefsirlerden olan farkını ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Abdulhamid, Muhammed Muhyeddin. *Ahvâli'ş-şahsiyye fî şeriâti'l-islamiyye*. İstanbul: İrşad, 2018.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2003.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Lübnan: Resalah, 2017.

el-Âlûsî, Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud. *Rûhu'l-meânî*. Lübnan: Dâru'l- fikir, 1997.

el-Han, Mustafa Said vd. *el-İzah fî ulûmi'l-hadis ve'l-istilah*. Dımeşk: Dâru'l-kelimetu't-tayyib, 2003.

el-Kattan, Menna'. *Mebâhis fî ulûmi'ı Kur'ân.* Lübnan: Müessetü'r-risale, 2015.

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmiʿ li ahkâmi'l-Kurʾân*. Lübnan: Dâru'l-ihya, 1985.

en-Nesefî, Ebu'l Berekât Abdurrahman b. Ahmed b. Mahmud. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl.* Dımeşk: Dâru'l-İbn Kesîr , 2013.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tıbyân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Pakistan: Mektebetu'l-Büşra, 2011.

es-Sâbûnî, Nureddin. *Mâturîdiyye Akaidi*. Çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.

es-Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Matbaatu'l hicâzî, h.1388.

et-Taberî İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-hicr, 2001.

ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsir ve'l-mufessirun.* Kahire: Mektebetu vehbe, 2000.

ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdillah. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân.* Kahire: Dâru't-turâs, 1984.

ez-Zurkânî, Muhammed Abdülaziz. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Mektebetu'l-asriyye, 2003.

Görgün, Hilal. "Said Havva". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44 Cilt. 35: 560-562. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Havva Said. *Eğitim Risalesi.* Çev. Abdulillah Yıkılmaz. İstanbul: Yenda Dağıtım, 1990.

Havva, Said. *Allah Erinin Stratejisi.* Çev. Ahmed Haşimoğlu. İstanbul: Yenda Dağıtım, 1990.

Havva, Said. *el-Esâs fi's-sünne*. Kahire: Dâru's-selâm, 1995.

Havva, Said. *el-Esâs fi't-tefsir*. Kahire: Daru's-selâm, 2009.

Havva, Said. *el-İslâm*. Kahire: Daru's-selâm, 2001.

Havva, Said. *er-Resûl,* Çev. Harun Ünal. İstanbul: Petek Yayınları, 1987.

Havva, Said. *Hazihi tecrubetî ve hazihi şehadetî.* Lübnan: Mektebetu vehbe, 1987.

Havva, Said. *İbadet ansiklopedisi*. Çev. M. Ahmet Varol, v.dğr. İstanbul: Aksa, 1997.

Havva, Said. *İslâm İnancında Allah'a İnanmak.* Çev. Faruk Yılmaz. İstanbul: Yenda Dağıtım, t.y.

Havva, Said. *Müzekkirâtu fî menâzili's-sıddikîn ve'r-rabbaniyyîn*. Beyrut: Dâru Ammar, 1989.

Havva, Said. *Ruh Terbiyemiz*. Çev. Cengiz Yağcı. İstanbul: Yenda Dağıtım, 1996.

İbn Kesîr, İsmail. *Tefsir'ul-Kur'âni'l-azîm*. Dımeşk: Dâru'l-feyha, 1998.

İmamoğlu, Muhammed. "Vefatının 23. Yılında Âlim-i Rabbâni Said Havva". Ankara: *Genç Birikim Dergisi* 154 (Mart 2012): 35.

Karagöz, İsmail v.dğr. *Dini Kavramlar Sözlüğü.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

Karaman, Hayreddin v.dğr. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Keskinoğlu, Osman. *Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.

Kılavuz, Saim. *İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Kutup, Seyyid. *fî Zilâli'l-Kur'ân* . Kahire: Dâru'ş-şurûk, 2004.

Meydanî, Abdulğani Ğuneymi'l. *el-Lübab fî şerhi'l-kitab.* Dımeşk: Dâru'l-beyrûtî, 2013.

Nursî, Said. *Mektubât*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2007.

Paçacı, Mehmet. *Kur'an'a Giriş*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.

Tayyar, Musaid b. Süleyman b. Nasır. *Şehu'l-Mukaddime fî usuli't-tefsir li İbn Teymiyye.* Riyad: Dâru'l İbn Cevzî, h. 1426.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili.* Ankara: Akçağ Yayınevi, 2015.

Yılmaz, Mehmet Faik. *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.